

SPRSV

7. CELOSTÁTNÍ KONGRES K SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ V ČESKÉ REPUBLICE

PARDUBICE '99

14. – 16. října 1999

Uspořádal JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.

Tento pracovní materiál neprošel autorskou korekturou

SBORNÍK REFERÁTŮ

1999

SPRSV

7. KONGRES K SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ

Pardubice '99

pořádaný

Společností pro plánování rodiny a sexuální výchovu

VE DNECH 14. - 16. ŘÍJNA 1999

V HOTELU LABE V PARDUBICÍCH

pod záštitou

Jiřího Razskazova
náměstka primátora města Pardubic

President kongresu

Prof. MUDr. Jiří Dunovský, DrSc.
vedoucí Dětského krizového centra, Praha

Čestné předsednictvo kongresu

Prof. JUDr. Dagmar Čísařová, DrSc.

vysokoškolský učitel PF KU Praha

MUDr. Martin Dvořák

člen výboru petičního, pro lidská práva, vědu, vzdělání a kulturu Senátu Parlamentu ČR

PhDr., PaedDr. Kamil Janiš, CSc.

vysokoškolský učitel VŠP Hradec Králové

Jaroslava Karlecová

vychovatelka SOU Malé Svatoňovice

Podplukovník Jiří Kubík

přídělenec min. obrany u min. zahraničních věcí

Mgr. Miloslav Kučera

místopředseda výboru pro vědu, vzdělání, kulturu, mládež a tělovýchovu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR

JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.

pracovník Ústavu státu a práva Akademie věd ČR

PaedDr. Jiří Pilař

ředitel odboru Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy

Doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.

vysokoškolský učitel PF KU Praha

Jiří Razskazov

náměstek primátora města Pardubic

MUDr. Jiří Šrámek

čestný předseda SPRSV Praha

Bára Štěpánová

herečka

Doc. PhDr. Vladimír Třebner, CSc.,

vysokoškolský učitel VŠP Hradec Králové

MUDr. Radim Uzel, CSc.

ředitel SPRSV Praha

Dr. ing. Vladimír Wynnyczuk, CSc.

vědecký sekretář SPRSV Praha

Doc. MUDr. Jaroslav Zvěřina, CSc.

předseda výboru pro evropskou integraci Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR

Organizační výbor kongresu

JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.

předseda

Růžena Přihodová

tajemník

Ing. Jiří Tetiva, CSc.

pokladník

Jitka Vavřínová

Program

14. října 1999

13.00 – prezentace účastníků v hotelu Labe

14.30 – slavnostní zahájení kongresu, projevy hostů

14.45 – zahájení odborného programu kongresu a prvního bloku přednášek

1. Prof. MUDr. Jiří Dunovský, DrSc.
Realizace dětských práv v České republice
2. PaedDr. Jiří Pilarš
Drogy, sex, kriminalita a prevence
3. PhDr., PaedDr. Kamil Janiš, CSc.
Škola jako garant realizace sexuální výchovy
4. PhDr. Ivan Lukšik, CSc.
Příklady diskurzů sexuální výchovy
5. MUDr. Radim Uzel, CSc.
Katolické náboženství a sex

diskuse k přednáškám prvního bloku přednášek

17.30 – zakončení prvního dne kongresu

15. října 1999

9.00 – zahájení druhého dne kongresu a druhého bloku přednášek

6. Doc. PhDr. Vladimír Těubner, CSc.
Limity sexuální výchovy
7. Eva Barkmanová
Přístup žáků ZŠ k sexuální výchově
8. Jaroslava Karlecová
Příklad možného řešení otázek spojených se sexuální výchovou
9. Jaroslav Pech
Stav sexuální výchovy na Středních odborných učilištích

diskuse k předneseným přednáškám

10.30 – 11.00 kávová přestávka

10. Lenka Humlová
Edukační program Dospívání a menstruace
11. PhDr. Petr Weiss, Doc. MUDr. Jaroslav Zvěřina, CSc.
Mění se naše sexuální chování? Situace v ČR
12. MUDr. Petr Kovář
Regionální koncepce sexuální výchovy pro základní a střední školy – vize či fikce
13. Mgr. Yveta Vrublová
Otogeneze a její vliv na lidskou sexualitu
14. PaedDr. Lenka Kubrichtová
Projekt KALOKAGATHIE

diskuse k předneseným přednáškám a zakončení druhého bloku přednášek

13.00 – oběd

14.30 – zahájení třetího bloku přednášek

15. JUDr. Miroslav Mířlöhner, CSc.
K vývoji postihu sexuálních trestných činů
16. Prof. JUDr. Dagmar Cisařová, DrSc.
Lidská sexualita a právo

17. PhDr. Sonja Rieglová
Lidská sexualita a právo v návaznosti na 13. světový kongres ve Valencii
 18. Plk. Jiří Kubík
Šikanování v armádách
 19. Doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.
Úprava rozvodu manželství podle novely zákona o rodině (zák. č. 91/1998 Sb.)
- diskuse u kávy k přednáškám třetího bloku přednášek
 17.30 – zakončení třetího bloku přednášek a druhého dne kongresu
 20.00 – SPOLEČENSKÝ RAUT v rytířských sálech pardubického zámku

16. října 1999

- 9.00 – zahájení třetího dne kongresu a čtvrtého bloku přednášek
20. PhDr. Lenka Šulová
Přijetí nové formy vlastního těla u dospívajících jako základ sebepojetí
 21. Doc. MUDr. Jaroslav Zvěřina, CSc.
Sexuální život mentálně retardovaných
 22. Mgr. Jana Fišerová
Sexuální výchova osob s mentální retardací
 23. MUDr. Pavel Kolan
Mužské klimakterium, jeho příznaky a možnosti léčby
 24. MUDr. Vlado Čupanik, CSc.
Výhody a riziká hormonální substituční léčby
 25. MUDr. Jiří Šráček
Workshop IPPF EN v Talinu
 26. MUDr. Tomáš Fait
Konzultační metodika GATHER – z workshopu IPPF
 27. MUDr. František Krivák
V "70" a nejen o sexu

káva v průběhu jednání

diskuse k předneseným přednáškám

- 12.00 – zakončení 7. kongresu PARDUBICE '99 a vyhlášení data konání kongresu PARDUBICE 2000
 13.00 – tisková konference

Za organizační výbor kongresu

JUDr. Miroslav Mítlöhner, CSc.

Dámy a pánové, vážení účastníci kongresu,

považuji za čest, že Vás mohu přivítat v Pardubicích při příležitosti konání již 7. kongresu k sexuální výchově, který si dal do svého názvu právě jméno našeho krásného města.

Ano, čas neuvěřitelně letí a Vy se v těchto dnech scházíte již posedmé, abyste v metropoli východních Čech věnovali svůj odborný zájem tak společensky potřebné problematice, jakou je právě sexuální výchova a její realizace především na našich základních školách.

Přes veškerý pokrok, kterého bylo až dosud na tomto poli dosaženo, je oblast sexuální výchovy jednou z nejvíce problematických a rozporných a názory na ni podléhají nejrůznějším politickým, kulturním a společenským vlivům.

Nepochybuji o tom, že i přístupům k sexuální výchově, jejímu obsahu a metodám bude zaměřeno Vaše jednání.

Scházíte se v Pardubicích, městu s téměř sto tisíci obyvateli, které leží v centru východních Čech. Jeho počátky sahají do 13. století. O povýšení na město před r. 1340 se zasloužili páni z Pardubic, jejichž rodový erb Pardubice převzaly do svého znaku. Největší rozkvět město zažilo v letech 1491 – 1560 za pánů z Pernštejna, tehdy jedné z nejbohatších a nejvlivnějších aristokratických rodin v zemi. Pernštejnové Pardubice proměnili na vsledku reprezentativní rezidenci rodu. Nový rozvoj Pardubic byl potom spojen s dynamickým růstem průmyslu, ovlivněným vznikem železniční křižovatky (1845 – 1871). Do začátku 20. století se Pardubice staly největším východočeským městem. Magnetem pro turisty je výhled z historické Zelené brány a procházka malebným historickým jádrem města. Tudy se dojde k nově rekonstruovanému zámku. Ten je unikátně dochovaným typem mezi hradem a zámkem.

V Pardubicích jsou pořádány různé kulturní a sportovní akce, které lákají i zahraniční návštěvníky. Mezi nejznámější patří dostihové závody Velká pardubická steeplechase, plochodrážní závod Zlatá přilba, turnaj mladých tenistů Pardubická juniorka. Významné místo v kulturním životě města zaujímá Komorní filharmonie, Východočeská galerie, Východočeské muzeum, profesionální scéna Východočeského divadla.

Tradice školství rozvíjí mladá Univerzita Pardubice. Ve městě se koná řada festivalů, jako například Pardubické hudební jaro, Folklorní festival, Mezinárodní festival dětských pěveckých sborů, Mezinárodní festival akademických sborů – IFAS a další.

Takové je tedy město, ve kterém budete po tři dny intenzivně pracovat, ale jistě si najdete i chvíli k tomu, abyste se seznámili alespoň s jeho historickým jádrem.

Přeji kongresovému jednání úspěch a Vám všem, aby bylo jeho jednání cenným zdrojem informací a povzbuzením ve Vaší další práci.

Váš

Jiří Razskazov
náměstek primátora

MUDr. František Křivák – člověk, psychiatr, pravidelný účastník pardubických kongresů a sedmdesátník

Narodil se 4. 3. 1929 v Němčicích nad Hanou.

Po maturitě se rozhodoval mezi atomovou fyzikou a medicinou. V roce 1950 se zapsal na medicínu na univerzitě JEP v Brně a studia dokončil v Praze. Po promoci v roce 1956 nastoupil na psychiatrii v nemocnici KÚNZ v Nitře, odkud po třech letech přešel do KÚNZ v Liberci.

První atestaci z psychiatrie dělá v roce 1959, druhou 1968. Absolvoval několik školení ILF z psychoterapie a sexuologie.

V roce 1965 pracuje v Mělníku. Nejdříve jako primář psychiatrického oddělení se sexuologickou poradnou a soudní znalec a od roku 1993 dosud jako soukromý psychiatr.

Od počátku postgraduální praxe se věnuje soustavně sexuální výchově a psychiatrické sexuologii, kterou aplikuje jako každodenní součást své psychiatrické praxe.

Nebývá běžné zvykem, že muž po šedesátce v sedmém deceniu života zintenzivňuje a zkvalitňuje svou práci, studium, aktivní angažování a publikační činnost tak, jak sledujeme u Františka Křiváka. Jeho pravidelná vystoupení na seminářích, konferencích a sjezdech bývají vítaným zpestřením programu.

Přináší vždy originální, osobitě zpracovaná témata s vynikající odbornou a jazykovou úrovní. Metaforika, sentence, filozofické úvahy a pravohemisférické podání faktů a informací jeho sdělení jsou pro posluchače pohlazením na duši a posilou do dalších dnů a práce.

Bývá pravidelným aktivním účastníkem na konferencích v Uherském Hradišti, v Ústí nad Labem, na Bohnických sexuologických dnech a samozřejmě i na kongresech sexuální výchovy v Pardubicích.

Psychiatricko sexuologickou tematiku publikuje v DIA Magazínu, v Protialkoholických obzorech (Slovensko), Konfrontaci, Lidových novinách, Mladém světě, České a slovenské psychiatrii. V Semperfitu vede rubriku "Vy se ptáte, psychiatr odpovídá". Je kmenovým autorem NEI Reportu.

V listopadu 1998 vyšla v Akademickém nakladatelství CERM Brno jeho kniha Dekameron v bílém. Je to soubor 83 originálních kasuistických povídek s erotickým obsahem ze života autorových pacientů.

Upřímně gratulujeme a do dalších let přejeme především pevné zdraví, radost ze života a zachování všech těch vzácných vlastností, které právě činí jubilanta jubilantem.

JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.

Menopauza je fenoménom 20. storočia. Väčšina žien sa v súčasnosti dožíva tohto fyziologického zlomu v ich živote. Zatiaľ čo vek pre menopauzu sa ustálil na 50. roku života, neustále sa predlžuje dĺžka života, často o 30 rokov i viac. Predĺženie života u žien sa dosiahlo i napriek tomu, že menšina z nich užíva hormonálnu substitučnú liečbu (HST). Na druhej strane, je to práve kvalita života po menopauze, ktorá núti ženy a lekárov, aby sa zaoberali HST, najmä vo vzťahu k osteoporóze a srdcovo-cievnym chorobám.

Liečba menopauzálnych žien HST je farmakologickou intervenciou a ako pri liečbe inými liekmi je potrebné, aby výhody a riziká liečby boli v rovnováhe. I keď menopauza je javom všeobecným, každá žena má svoju individuálnu skúsenosť s touto životnou premenou. Preto aj pomer medzi výhodami a rizikami musí byť pri hormonálnej substitučnej liečbe individualizovaný.

Klimakterium je obdobie, ktoré môže trvať asi 15 rokov pred, a rovnako dlhé obdobie po menopauze.

Patogenéza chorôb, ktoré majú vzťah k menopauze, ako sú najmä ateroskleróza a osteoporóza, je dnes dobre známa. Ako vieme, ich začiatok spadá do obdobia menopauzy a včasná HST pôsobí preventívne na ich vznik.

Podľa posledných skúseností koronárnu chorobu a osteoporózu možno priaznivo ovplyvniť podaním HST. Tieto nové poznatky vnašajú iné pohľady na kontraindikácie tejto liečby. Infarkt myokardu, hypertenzia a diabetes takto prechádzajú zo skupiny chorôb, ktoré v minulosti kontraindikovali použitie HST do skupiny chorôb, kde HST je indikovaná. Na základe týchto skúseností vznikli požiadavky prehodnotiť prínosy a riziká dlhodobej hormonálnej substitučnej liečby.

Výhody

Opodstatnenosť hormonálnej substitučnej liečby je dávno známa. Výhody a riziká estrogénov, progesterónov a ich kombinácií treba posudzovať oddelene.

Krátkodobá HST (menej než 5 rokov) má veľmi málo vedľajších účinkov a rizík a je účinná v liečbe menopauzálnych symptómov. Je akceptovaná v prevencii a liečbe kardiovaskulárnych chorôb, osteoporózy, urogenitálnej atrofie a Alzheimerovej choroby.

Kardiovaskulárne choroby

Zhruba 2/3 žien zomierajú v súvislosti s kardiovaskulárnymi chorobami. Počas života má žena 23%-né riziko úmrtia na infarkt myokardu, 4%-né na rakovinu pľusníka a 2,5%-né riziko na následky fraktúr v dôsledku osteoporózy.

Estrogény majú ochranný vplyv na kardiovaskulárny systém. Zjednodušene povedané, v závislosti od dávky a spôsobu podania estrogénov sa ovplyvňuje lipidový a lipoproteínový metabolizmus. Zmeny sú charakterizované poklesom celkového a LDL cholesterolu a zvýšením hladiny HDL.

Progesteron a najmä androgénne progestogény majú tendenciu eliminovať priaznivý estrogénny efekt na lipidový metabolizmus, ale ako je známe z niektorých prác nezdá sa, že by znížovali výhody EST na kardiovaskulárny systém.

Priaznivý efekt estrogénov na cievnú stenu sa prejavuje v dilatácii koronárnych artérií. Progesteron znižuje množstvo estrogénnych receptorov v cievnej stene, čo môže byť jedna z hypotéz prečo progestogény znižujú vazodilatačný efekt estrogénov.

Napriek týmto epidemiologickým štúdiám algoritmus HST musí vychádzať z potrieb potenciálnej pacientky. Dôkladná rodinná a osobná anamnéza spolu s kompletným fyzikálnym vyšetrením vrátane potrebných biochemických parametrov umožní klinikovi výber vhodnej HST, ktorá splňa najlepšie potreby pacientky.

Osteoporóza

Prevenencia osteoporózy je zo strategického hľadiska výhodnejšia ako liečba. Množstvo údajov z prospektívnych štúdií dokazujú, že HST pôsobí preventívne na stratu kostnej hmoty po menopauze. Prevencia priamo súvisí so znížením rizika fraktúr. Estrogény majú priamy aj nepriamy účinok na metabolizmus kostí. Estrogény sa viažu na intracelulárne receptory osteoblastov aj osteoklastov.

Estrogény majú ďalej nepriamy účinok na kosť reguláciou vstrebávania vápnika.

HST redukuje riziko fraktúry krčka femuru o 50 % - 60 % a fraktúru stavcov chrbtice až o 90 %. Viacerí autori dokázali, že u žien, ktoré užívali v postmenopauze estrogény v trvaní priemerne 17 rokov, došlo k redukcii zlomenín stavcov o 43 %. V kontrolnej skupine žien, ktoré neužívali HST, v priebehu 12 rokov vzrástla incidencia fraktúr stavcov od 6,5 – 17,6 %. Kľúčovou otázkou zostáva dĺžka estrogénovej substitúcie. Kostná hmota sa začne opäť redukovať po vysadení HST. Kostná denzita, u 70-ročných žien, ktoré užívali HST, 10 rokov po menopauze bola taká istá ako u žien, ktoré nikdy neužívali HST. Na druhej strane nikdy nie je neskoro na zahájenie HST. O čo včasnšie, o to efektívnejšia redukcia kostnej hmoty a tým nižšie riziko zlomeniny. Jediným spôsobom overenia účinnosti liečby je jej denzitometrické a biochemické monitorovanie. Ženy, ktoré majú napríklad relatívne mieru osteopénie, môžu užívať preparáty s nižšou dávkou estrogénov, na rozdiel od žien, ktoré majú vyvinutú osteoporózu. Nie je to len zníženie ceny za liečbu, ale najmä zníženie možného rizika karcinómu prsníka a tým zvýšenie dlhodobej compliance.

Kognitívne funkcie mozgu a Alzheimerova choroba

Estrogény ovplyvňujú mozgové funkcie rôznymi spôsobmi.

U pacientov s Alzheimerovou chorobou a cerebrálnou artériosklerózou je znížený krvný prietok v oblastiach typických pre túto chorobu. Estrogény majú vazodilatačný efekt na cievy v mozgu a v bežných dávkach užívaných pri HST zlepšujú náladu u nedeprisívnych žien. Je tiež známe, že estrogény môžu pôsobiť preventívne na depresívne stavy u starších žien. Dôležitá je dĺžka terapie; ženy ktoré užívali estrogény dlhodobo, mali najnižší výskyt Alzheimerovej choroby.

Rakovina hrubého čreva

Rakovina hrubého je tretím najčastejším zhubným ochorením žien. Existujú hypotézy, že žľozové kyseliny majú kancerogénny účinok. V tumoroch hrubého čreva boli objavené steroidné receptory. Progesterogény a estrogény znižujú produkciu sekundárnych žľozových kyselín a tento ich vplyv sa uvádza v priamej súvislosti so znížením výskytu rakoviny hrubého čreva v mnohých výskumných štúdiách. Newcomb (24) uvádza, že užívanie HST v postmenopauze je spojené s významným 30 % poklesom výskytu rakoviny hrubého čreva u žien, ktoré užívali HST a 46 % pokles u žien, ktoré užívajú HST v súčasnosti. Protetivný efekt HST pretrváva 5 – 10 rokov po skončení HST.

Riziká HST

V súvislosti s dlhodobým užívaním estrogénov sa vyskytujú dve potenciálne riziká: rakovina prsníka a rakovina endometria. Tromboembolická choroba sa vyskytuje veľmi zriedkavo. Niektoré ženy majú mastalgii, nauzeu, bolesti hlavy a tie, ktoré užívajú kombinované preparáty, môžu trpieť na depresívne stavy. Omnoho významnejšie vedľajšie účinky sú spotting, prípadne krvácanie zo spádu.

Rakovina prsníka

Napriek pozitívnym účinkom HST, ktoré si uvedomuje čoraz viac žien, predsa strach z prsníka rakoviny je tak veľký, že častokrát vedie k predčasnému ukončeniu substitučnej liečby.

Epidemiológovia sa domnievajú, že rodinná anamnéza výskytu karcinómu prsníka, včasná menarché, neskoro menopauza, neskoro materstvo, nuliparita a obezita sú najdôležitejšie rizikové faktory pre vznik Ca mammae.

Od roku 1980 (*European Menopause Journal*) bolo publikovaných viac než 30 štúdií a 6 meta-analýz, ktoré sa zaoberali rizikom vzniku karcinómu prsníka v dôsledku užívania HRT. Autori sa v podstate zhodujú v tom, že krátkodobá hormonálna substitučná liečba, ktorá nepresahuje dobu podávania viac ako 5 rokov, nie je spojená s rizikom Ca mammae. Pokiaľ je substitúcia podávaná dlhodobo, tak riziko stúpa o 25-30 %. Závbery amerických štúdií, ktoré sledovali vplyv progestogénov na vznik rakoviny prsníka predpokladajú, že progestogény nezvyšujú, ba priam znižujú riziko vzniku Ca mammae. Treba však dodať, že tieto štúdie sú po metodologickej stránke otáznive. V Európe, najmä severnej, sa predpisujú ako progestogény Levonorgestrel a Norethisteron-acetát, zatiaľ čo v USA je to najmä Medroxyprogesteron-acetát.

Rakovina endometria

Vzťah medzi čistou estrogénou substitučnou terapiou a vznikom rakoviny endometria je dobre známy. Cyklické alebo kontinuálne podanie progestogénov eliminuje riziko vzniku endometriálnej hyperplázie.

Záver

Keď se zamyslíme nad všetkými dôsledkami HST je viac ako zrejmé, že pozitíva tejto liečby prevyšujú vedľajšie nežiadúce účinky. Toto platí tak pre morbiditu ako aj mortalitu, ktoré môžu mať negatívny dopad na život v postmenopauze. Niektoré štúdie dokázali dokonca priaznivý vplyv HST na dĺžku života.

Rozhodnutie lekára predpísať HST má byť prísne individualizované, nakoľko nie všetky postmenopauzálné ženy potrebujú hormonálnu substitúciu. Niektoré okrem toho uprednostnia nehormonálne spôsoby liečby ako sú zmeny životného štýlu, diéta, telesné cvičenie, prípadne alternatívna medicína.

Pri každom preventívnom vyšetrení v období perimenopauzy si má lekár položiť nasledovné otázky:

1. Ak žena užíva HST: prečo ju užíva?
2. Ak žena neužíva HST: prečo ju neužíva?

Pomocné vyšetrenie ako je denzitometria umožnia posúdiť efektivitu liečby s prípadnou zmenou jeho režimu.

Aj keď menopauza je prirodzeným javom v živote ženy, a zhytočnej liečby sa treba vyvarovať, predsa len výhody hormonálnej substitučnej liečby nás oprávňujú túto indikovať všetkým vhodným adeptkám.

Plnění dětských práv v letech 1993 a 1994 podle Výboru OSN pro dětská práva v České republice

Prof. MUDr. Jiří Dunovský, DrSc.

Toto století se někdy nazývá stoletím dítěte. Dokládá se to nikoli jen přijetím tří mezinárodních dokumentů o právech dítěte, vycházejících ze základního principu ochrany dítěte, ale i obecnou snahou, aby dítě i celá dětská populace byla zahrnuta do plnění Všeobecné deklarace lidských práv a svobod. Tu vyhlásila OSN při svém vzniku a snaží se ji uplatnit v plném rozsahu v životě celé společnosti. A zvláště pak tam, kde jsou tato práva vážně narušována neklidem v té které zemi, nenávistí, vrcholící většími či menšími válkami, nejrozumnějšími formami diskriminace a neplněním nebo jen velmi nedbalým plněním práv člověka ve všech fázích jeho života a ve všech jeho nepříznivých životních situacích.

To se ovšem týká velmi intenzivně také dítěte a plnění jeho práv v daleko větším rozsahu než jen chránit je před nejrozličnějšími nebezpečími. V posledním mezinárodním dokumentu o právech dítěte – Úmluvě o právech dítěte z r. 1989 a z ní vyplývající Světové deklarace o přežití, rozvoji a ochraně dítěte z r. 1990 se tato kvalitativní změna projevila a zavázala všechny své členské země se jí zabývat. To přineslo také poznání, že v tomto pojetí se situace dítěte příliš mnoho nezměnila, ba právě naopak. Společnost se sice stala daleko citlivější k poruchám, chybám a nedostatkům v životě dětí a nezajištěním jeho potřeb, a nedostatečným postavením ve společnosti. Současně se velmi zmnožilo utrpení dětí, které přináší války, revoluce, etnické čistky, terorismus, chudoba atd. To ostatně vyplývá i z toho, že tyto válečné události zasahují stále více civilní obyvatelstvo. A v něm pak děti. Ty jsou totiž nejzranitelnější a neumí se bránit. A bohužel v tomto poznání nemusíme jít příliš daleko. Situace na Balkáně nás o tom znovu a znovu přesvědčuje.

Další skupina závažného ohrožení a postižení dětí jsou děti závislé na toxických látkách, týrané, zneužívané a zanedbávané. Dále jsou to děti maladaptované, chronicky nemocné a další. To na druhé straně dále zvyšuje utrpení dětí. Proto je se nutno touto, tzv. novou nemocností podstatně více zabývat.

Jedním z pučinů, které by soustavně měly zlepšovat aplikaci dětských práv a hodnotit tyto snahy, je závazek země, která přistoupila k Úmluvě o právech dítěte, že bude monitorovat plnění dětských práv, podávat zprávy o situaci dětí a zajišťovat podle získaných poznatků další rozvoj péče o děti. Po našem připojení se k Úmluvě o právech dítěte jsme přijali i tento závazek.

Úmluvu o právech dítěte jsme přijali v r. 1991 ještě jako Česká a Slovenská Federativní republika. Ratifikovalo ji tehdy Federální shromáždění a začlenilo ji do našeho právního řádu jako vyšší právní normu. Po rozdělení republik v r. 1993 se Česká republika nově připojila k této Úmluvě a přijala i tyto hodnotící aktivity implementace dětských práv v naší zemi.

Tak v r. 1996 připravily vládní orgány za garance Ministerstva práce a sociálních věcí ČR úvodní zprávu o plnění Úmluvy o právech dítěte za první dva roky její existence, 1993-1994. Ta byla zaslána Výboru OSN pro dětská práva k projednání. V r. 1996 požádal Výbor ještě o doplňkovou zprávu nevládních organizací z ČR, kterou vypracovala Česká sekce DCI (Defence of Children International) spolu s řadou dalších nevládních organizací a odborníků. Na našem kongrese v r. 1997 jsem o ní referoval. Je obsažena také ve sborníku tohoto setkání. V té době také Český výbor pro UNICEF vypracoval velmi podrobnou analýzu o situaci dětí v ČR a zaslal ji evropské kanceláři pro UNICEF. Ta ji zaslala Výboru OSN k dalšímu hodnocení. Autor referoval o svém příspěvku pro tuto zprávu na kongresu v Pardubicích a je také součástí jeho sborníku z r. 1997.

Výbor dále požádal vládu ČR o odpovědi na celou řadu otázek, jež zprávu doplňovaly. Poté pozval zástupce nevládních organizací a angažovaných expertů na setkání do Ženevy, kde byla projednávána a diskutována řada otázek, nejasností i problémů. Na závěr pak pozval vládní delegaci do Ženevy ke konečnému projednání celé zprávy. Tu dostala Česká republika na začátku r. 1997.

Po tomto úvodu, v němž jsem chtěl ozřejmit velmi odpovědný postup Výboru OSN pro dětská práva při vypracování takovéto zprávy, bych se nyní chtěl věnovat vlastnímu obsahu.

Jak již bylo řečeno, zpráva byla připravena vládními orgány, avšak s nepříliš velikou participací nevládních organizací z ČR a respektu k jejich názorům a připomínkám. Laická i odborná veřejnost s ní byla minimálně seznámena jakož i s postojem Výboru OSN k ní. Rovněž sdělovací prostředky ji nevěnovaly příslušnou pozornost. Tato situace do určité míry pramení z jistého nedoceňování péče o dítě v rámci sociální politiky státu. Ve vládní reprezentaci spíše převažuje představa, že péče o dítě a ono samo je spíše soukromou záležitostí rodiny. Obecný požadavek, vyplývající z aplikace Úmluvy o právech dítěte: děti na prvním místě, se v současné době politické a ekonomické transformace v ČR příliš neuplatňuje. Převažuje spíše představa, že je třeba především řešit „závažné“ společenské problémy dneška a že děti mohou počkat. To z jiného aspektu kritizují Závěry Výboru, který právě zdůrazňuje v tomto období nutnost zajistit aspoň slušnou bazální péči a podporu každého dítěte, je-li to třeba.

Celkový charakter zprávy lze hodnotit spíše jako popisný než analytický, nicméně však odrážející dobře situaci dětí u nás. Nepřesahuje však v podstatě současná zákonná ustanovení - a to i s ohledem na vyšší právní normu, již se Úmluva stala přijetím naší republikou. Hlavně však nenukazuje

vize příštího vývoje v péči o dítě, o něž se snaží kritika a doporučení výboru. Jde při tom hlavně o seznámení odborné, laické a hlavně dětské populace s Úmluvou. A pak vytvoření interdisciplinárního, koordinačního útvaru, který by více měnil určoval další cestu v komprehenzivní péči o děti a mládež a implementaci dětských práv v každé situaci u kteréhokoli dítěte. V současné době při Úřadu zmocněnce pro dětská práva byl zřízen výbor pro péči o děti, když se zákon o ombudsmanovi nepodařilo prosadit.

Přes všechny tyto nedostatky je však ve vládě politická vůle začlenit Úmluvu do národního zákonodárství. Dokladem toho je nedávno přijatá novelizace zákona o rodině a jistý pokrok v přípravě zákona o sociálně právní ochraně dětí. Nicméně však v rámci státní správy zůstává péče o rodinu a dítě rozdělena do řady resortů. Mezi nimi je mnoho bariér, které neumožňují tolik potřebný integrovaný přístup, koordinovaný také z jednoho místa. Při tom na každém ministerstvu – vyjma školství je problematika rodiny a dětí spíše jeho okrajovou záležitostí než hlavním téžiskem jeho zájmu. Ucelený národní program na podporu dětí jako jedna z hlavních priorit ve společnosti neexistuje, ač je to akcentovaný požadavek Úmluvy i z ní vyplývající Deklarace.

Vláda České republiky nemá nyní žádné připomínky k Úmluvě, podepsala ji však s dvěma výhradami: zajistit anonymitu rodičů při druhém stupni osvojení a pak dárce zárodečné buňky při asistované reprodukci. S těmito námitkami u nás souhlasí všechny zúčastněné subjekty, i když Výbor takovouto anonymitu opakovaně požadoval. Problematický je u nás i tělesný trest, který Výbor velmi intenzivně doporučuje zakázat.

V této souvislosti požaduje Výbor působit proti těhotenství velmi mladých matek.

Dítě podle českého zákona se chápe jako lidská bytost ve věku od 0 do 18 let. Ačkoli má ze zákona příznávnou právní subjektivitu, dosud se u nás realizuje s řadou problémů. Tak nyní stále více vyžadovaný princip participace dítěte na společenském životě zůstává u nás dosti v ústraní, díky také paternalistickému přístupu k dítěti.

Z řady nedostatků v zabezpečení statutárních práv dítěte je na prvním místě uváděna diskriminace. Ta je zdůrazňována nejenom v základní zprávě, ale i v nedostatech, které nám adresuje Výbor OSN a požaduje v závěrečných doporučeních urgentně ji řešit. Diskriminace se při tom týká především romského obyvatelstva. Dále je to problematika postižených dětí, i když ta se u nás v posledních letech podstatně umenšila, díky řadě dobrovolných organizací, usilujících o maximální integraci dětí do společnosti. A pak u dětí z dětských domovů a hlavně těch, které odcházejí při dosažení zletilosti do života. Zde se také výrazně objevuje problematika dětí bez státní příslušnosti. To je v rozporu s požadavky Úmluvy a bohužel i našeho, dosud platného zákona o státním občanství.

K statutárním právům patří také princip nejlepšího zájmu o dítě a respektování názoru a přání dítěte na věc, která se ho týká. I zde nejsou prosazeny náležité přístupy, zajišťující tato práva dítěte. Stále ještě převažuje v takových situacích souhlas rodiče nebo učitele.

Sem je třeba zařadit i problematiku rodiny a její náhrady, jestliže ve svých úkolech selhává.

Problematika neúplných rodin v posledních letech u nás narůstá, představuje něco kolem 15-18 % v populaci. Zvláště u mladých žen se stává tato skutečnost vážným problémem, zvláště když hmotné zajištění mladých rodičů je nepříznivé. V tomto smyslu Výbor OSN nám doporučoval zavést soustavu účinných opatření, jak prevenovat narození dětí velmi mladých matek. Celkově však výskyt neúplných rodin je vázán na rozvod rodičů, kdy matka převážně zůstává sama s dítětem. Počet nezletilých dětí, které ztrácejí jednoho z rodičů z důvodu jejich rozvodu, dosahuje ročně až 40 000.

V této souvislosti vystupuje i u nás závažný problém sporů rodičů o dítě během rozvodu a hlavně po něm. To vyvolává mnohdy značný odpor a hledají se způsoby, jak tomu zabránit. Současná novela zákona o rodině se tento problém snaží také řešit.

Násilí v rodině a hlavně pak sexuální zneužívání dětí v ní se stává vážným problémem, který se také významně promítl do zprávy ČR i do hodnocení této situace Výborem. Již několik let se tomuto problému věnuje zvyšující se pozornost a dosáhlo se rovněž některých příznivých výsledků. Tak v každodenní praxi přibývá dětských krizových center, věnujících se těmto dětem, asylové domovy, linky bezpečí. Výbor velmi pozitivně hodnotil zřízení a činnost celostátní Linky bezpečí.

Důležité je též zvyšující se pregraduální a postgraduální vzdělávání v této oblasti, jak také Výbor příznivě zhodnotil. Autor této zprávy vypracoval návrh na ucelený systém péče o děti ohrožené či zasažené syndromem CAN pro celou republiku.

Ve zprávě byla podrobně rozebrána problematika náhradní rodinné péče. I když většina dětí je dosud umisťována do ústavů, přetrvává neustálá snaha osvojovat především děti, jež mají prognózu dlouhodobého nebo trvalého pobytu mimo vlastní rodinu. Napomáhá tomu i náš zákon o rodině, který dovoluje osvojovat děti nehodných rodičů, jestliže se prokáže nejméně půl roku tzv. opravdový nezájem rodičů o dítě. Osvojit dítě lze i na základě předchozího souhlasu rodičů bez znalosti osvojitelů. Kritika Výboru této praxe byla vedena spíše v kuloárech, stejně tak jako jak dovolit biologickým rodičům účastnit se na životě a vývoji adoptovaného dítěte v rodině. Jiná situace je u pěstounské péče, kde by bylo třeba komunikovat s vlastními rodiči a připravovat dítě na návrat domů, je-li to možné. I to je u našich pěstounských rodičů těžko přijatelné, nicméně se snažíme intenzivně rozvíjet alternativní formy NRP. Celkově lze uzavřít, že náhradní rodinná péče je u nás dobře rozvinuta, ale že je naše chápání rodičovství především vázáno na to, kdo se o dítě dobře stará než ten, který je počal a porodil.

Mezinárodní osvojení je u nás dosud nedostatečně rozvinuto. Jednak pro jisté rozpaky mezi odborníky, jednak že dosud ČR neratifikovala Haagskou smlouvu. Výbor vřele doporučil tuto smlouvu ratifikovat. Vládní orgány tento požadavek přijaly do své plánované činnosti.

V Úmluvě i ve zprávě ČR o jejím plnění je věnována velká pasáž právu dětí na zdravotní péči. Tu hodnotí zpráva Výboru jako velmi dobrou a doporučuje udržet její dosavadní vysokou péči. Mezi nejpálčivější zdravotní problémy nutno zařadit úrazy, hlavně staršího školního věku, alergický, respirační onemocnění, psychosomatická onemocnění včetně již zmíněné „nové nemoci“, mentální retardace a další. Stále vážnějším problémem i u dětí se stávají toxikomanie. Naproti tomu našťastí zaznamenáváme stále velmi nízký výskyt HIV pozitivitu a AIDS u dětí.

ČR trpí stále velkým znečištěným prostředím, které přináší mnoho problémů a zlepšení postupuje velmi pomalu. Nicméně za posledních deset let se situace znečištění vzduchu a vod zlepšila.

Úroveň vzdělání hodnotil Výbor jako velmi dobrou a doporučil zachovat její úroveň. Závažným problémem, což Výbor také zdůraznil, je však předškolní a školní vzdělávání romských dětí. Ty jsou převážně umisťovány do zvláštních škol nebo velmi často nedokončují školní vzdělání. Jejich bydlení je na velmi nízké úrovni a pracovní možnosti velmi nedostatečné. Proto žijí „na podpoře“, což je pracovní a společensky demotivuje. Řešení tohoto problému již bylo aspoň nastoleno a čeká na své první výsledky.

Malý důraz je dosud kladen na výchovu a vzdělání učitelů a dalších pracovníků péče o děti o lidských právech včetně práv dítěte.

Poradenství pro rodiny a děti je celkem dobře vybudováno byť v různých rezortech a zařízeních občanských organizací.

Do skupin dětí nejvíce ohrožených patří děti handicapované, žijící mimo vlastní rodinu, zvláště pak ty, které žijí neindikovaně dlouho v dětských domovech. Dále děti z dysfunkčních a afunkčních rodin, děti týrané, zneužívané a zanedbávané. A ovšem opět romské děti. Stále více se i u nás vynořuje problém komerčního sexuálního zneužívání dětí. Dosud není u nás vybudovaná ucelená péče o tyto děti včetně koordinované jejich ochrany a prevence.

Zvláštní skupinu tvoří děti emigrantů, běženců a bezdomovců. I zde se služby pro tyto děti zvolna vyvíjejí, včetně stále se rozvíjejících soukromých aktivit. Hrají zde významnou roli a měly by být státními orgány podstatně lépe zajištěny a podporovány. Mohou většinou podstatně více dokázat než státní.

Ačkoliv se u nás problém dětské práce prakticky neexistuje, přesto Výbor požaduje stanovit pro ni standardní věkovou hranici.

V ČR existuje celkem dobrá ochrana mladistvých v době, kdy se dostávají do konfliktu se zákonem, orgány činných v trestním řízení i v době trestu. Naproti tomu však ochrana těchto dětí do 15 let je dosud nedostatečná a právně nedořešená, jak také uvádí zpráva Výboru OSN.

Závěrem je třeba zdůraznit, že zpráva o plnění Úmluvy o právech dítěte v ČR, její projednávání a hodnocení Výborem OSN pro dětská práva se stala významnou událostí pro péči o děti v ČR. Jistě

napomůže svou kritikou, radami a doporučeními výrazně pokročit v péči o děti v ČR, zvláště těch, které se ocitly ve vzlykáčích nepříznivých situacích. Umožnila současně pochopit genezi celého našeho systému péče o děti, jeho současný stav v konfrontaci s obecnými přístupy, reprezentovanými především Výborem pro dětská práva. Umožnila otevřít i nové pohledy pro další rozvoj této významné oblasti života společnosti.

Konsultační metodika GATHER (z workshopu IPPF)

MUDr. Tomáš Fait

V rámci pracovního setkání IPPF zaměřeného na poradenství v těsné časové souvislosti s umělym přerušением těhotenství byla prezentována metodika GATHER. Jde o shrnutí známých pravidel pohovoru s pacientkou/klientkou do šesti bloků. Počáteční písmena jejich názvů pak tvoří slovo gather. Podobně jako Safariho schéma první pomoci somatické medicíny i toto schéma má zahránit opomenutí některého důležitého bodu.

G – Greet Clients – Pozdrav (P)

Každé klientce musíme věnovat plnou pozornost od chvíle, kdy vstoupí do našich dveří. Představí se jí. Být slušní, vstřícní a ohleduplní. Zeptat se jí na důvod návštěvy a vysvětlit jí, jak bude konzultace probíhat. Ujistit ji o své diskretnosti. Samozřejmostí je vedení konzultace vsedě a v místnosti, kde vás nikdo nepovoláný nemůže slyšet.

A – Ask Clients About Themselves – Otázky (O)

Podrobně se vyptáme na důvod návštěvy klientky včetně její představy řešení. Vedeme ji k vyjádření potřeb, pocitů i obav. Naše otázky musí být jednoduché, srozumitelné a otevřené. Při rozhodování se musíme dívat na klientku, aktivně ji naslouchat, verbálně i nonverbálně vyjádřit svůj zájem, porozumění a empatii. Závažnou chybou svědčící o nízké profesionální úrovni je vyjadřování soudů a vlastních názorů.

T – Tell Clients About Their Choices – Možnosti (M)

Aby mohla klientka provést odpovědné rozhodnutí, potřebuje od nás jasné a přesné informace o všech možnostech řešení situace. Informace musí být personalizovány – přizpůsobeny situaci, stavu a inteligenci klientky.

Při volbě metody plánování rodičovství se nejprve ptáme, kterou metodu by si klientka vybrala sama. Zjistíme, co o dané metodě ví. Zmíníme další metody a nenásilně upřesníme její znalosti. U jednotlivých metod přicházejících v úvahu popíšeme způsob užívání, efektivitu, výhody i nevýhody.

H – Help Clients Choose – Návrh (N)

Při definitivním rozhodnutí klientky musíme stát v roli odborníka, ale nevnučovat svůj názor. K rozhodnutí směřujeme klientku otázkami na její rodinnou situaci a plány. Pro volbu metody plánování rodičovství je podstatný i uvažovaný počet dalších dětí či promiskuita partnera klientky.

Vysvětlíme důsledky případného výběru, při kontraindikaci zdravotní či nevhodné volbě je natno poslatvit jasné a srozumitelné argumenty.

E – Explain What To Do – Instrukce (I)

Poté, co si klientka vybere řešení, je nutno ji přesně popsat další postup. Kde a kdy se dané výkony provádějí. V případě preskripcie některého kontraceptiva je dobré se ujistit, že klientka pochopila pravidla užívání, zdůraznit možné komplikace vyžadující kontrolu a vybavit ji informačními mate-

riály. Při odchodu musí být klientka přesvědčena, že se k nám nejen může, ale i chce vrátit, ať už při kontrole, tak při potížích.

R – Return – For Follow Up – Kontrola (K)

Při další návštěvě zjišťujeme spokojenost klientky se zvoleným řešením či metodou. Ptáme se na zdravotní problémy. Zjišťujeme změny chování zejména ve vztahu k STD (pohlavně přenosné nemoci). Není-li klientka se stávající metodou plánování rodiny spokojena, pomůžeme ji zvolit jinou. Pamatujeme, že změna je normální. V případě rozhodnutí se pro těhotenství doporučíme, kde absolvovat prenatální péči.

Metodika GATHER nepřináší v jednotlivostech nic nového. Je to doporučený postup. Gather znamená v překladu skládat. Volbou českých názvů pro jednotlivé bloky se mi podařilo vytvořit metodiku POMNÍK. Jestliže naši anglofonní kolegové při dodržování pravidel referované metodiky poradenských "sklizi" u svých klientek úspěch, pak nám by stejný postup měl pomoci si v jejich mysli postavit nezničitelný "pomník" za pomoci při řešení otázek souvisejících s jejich právem na plánované rodičovství.

Sexuální problematika osob s mentální retardací

Mgr. Jana Fišerová

Současné změny ve společnosti s sebou přináší i určitý posun v oblasti vztahů k osobám s mentální retardací. Snahy odborníků jsou především zaměřeny na oblasti lidských práv těchto osob. Je zde vyžadováno právo na vzdělání, práci, ale i nově se zde začíná prosazovat také právo na soukromý a partnerský život těchto lidí. S tímto také souvisí problematika sexuální výchovy. Sexualita a mentální postižení je záležitostí, která byla, a mnohdy ještě je, dlouhou dobu tabuizována a podceňována.

Příčinou bývá prvoplánová "desexualizace" těchto jedinců, kterým jejich okolí často upírá elementární právo na realizaci intimních sexuálních přání a potřeb.

Mentální retardaci rozumíme vývojovou poruchu integrace psychologických funkcí, která postihuje jedince ve všech složkách jeho osobnosti. Nejvýraznějším rysem je trvale porušená poznávací schopnost – různá míra snížení rozumových schopností, která se projevuje nejnapadněji především v procesu učení. (Dolejší, 1983)

Mentální retardace není nemoc, nýbrž stav charakterizovaný celkovým snížením intelektových schopností, které v sobě zahrnují: schopnost myslet, schopnost učit se a schopnost přizpůsobovat se požadavkům svého okolí. Jinak řečeno, jde o stav, který vzniká v průběhu vývoje jedince a je obvykle provázen poruchami adaptace, tj. nižší schopností orientovat se v životním prostředí. Nedostatek v adaptaci na prostředí souvisí také se zpomaleným, zaostávajícím vývojem, s omezenými možnostmi vzdělávání a s nedostatečnou sociální přizpůsobivostí. Uvedené příznaky mohou mít různou intenzitu a mohou se projevovat samostatně nebo ve vzájemných kombinacích. Nejčastěji se v praxi setkáváme s následujícím členěním mentální retardace:

Podle doby vzniku:

- Vrozená mentální retardace
- Získaná mentální retardace (demence)
- Stařecká demence

Podle stupně postižení:

• Lehká mentální retardace	IQ 69-50
• Středně těžká mentální retardace	IQ 49-35
• Těžká mentální retardace	IQ 34-20
• Hluboká mentální retardace	IQ 19 – níže
- (Vítková, 1998)

J. Kracík (1992) uvádí, že tyto děti mají zuženou úroveň rozumových schopností, která ovlivňuje další psychické funkce a procesy, vývoj osobnosti, který je pro sexualitu základní. Jedinci se v dospívání a dospělosti velmi obtížně orientují v sociálních situacích a vztazích, snadno podléhají vlivu jiných osob. Pro partnerství je zvláště nevhodná citová nevyspělost, mají nízkou úroveň sebekontroly, jsou značně sugestibilní a jejich chování a prožívání má mnoho infantilních znaků.

Každý mentálně postižený jedinec je samozřejmě mimo jiné také bytostí sexuální. Sexuální chování přináší u těchto lidí specifické problémy jim samotným, jejich rodičům, vychovatelům, ošetřovatelům personálu i vrstevníkům podobně postiženým. Je třeba mentálně postiženým lidem umožnit svobodné jednání také v oblasti jejich sexuálního života, je však třeba chránit je před zneužíváním.

Dospívání je proces, který se jedinců s mentálním postižením samozřejmě hluboce dotýká. Je velice důležité, aby mentálně postižený jedinec dostal odpovídající poučení o tělesných, hygienických a sociálních aspektech své sexuality, a to včas a svým mentálním schopnostem přiměřeně. Důležité je poučení postižených dívek o menstruačním cyklu a souvisejících hygienických postupech. Nedílnou součástí tohoto poučení je diskuse o reprodukčních souvislostech a antikoncepci.

Muži a ženy s mentálním postižením prožívají v celém rozsahu lidské city a jsou schopni navázat a vytvořit vřelý osobní vztah. Vytváření párů někdy u mentálně postižených lidí překvapí. Tito jedinci bývají svým okolím mnohdy "desexualizováni", vědomě či podvědomě jim "normální" okolí upírá právo na partnerský život. Okolí mentálně postižených by nemělo být jejich partnerskými vztahy překvapeno, protože tyto vztahy mají často velice pozitivní povahu, a to jak pro postižené jedince, tak pro jejich okolí. Často bývá motivem takových vztahů kamarádství a hledání pocitu bezpečí.

Je důležité, aby se těmto jedincům dostalo rozumného poučení a rady. S pohlavními styky je možno souhlasit jen tam, kde existuje pevná citová vazba mezi partnery, a kde je zajištěna alespoň elementární hygiena a antikoncepce. I když lze akceptovat myšlenku, že i mentálně postižení jedinci mají právo stát se rodiči, musí se brát do úvahy také jejich schopnost, vzít na sebe odpovědnost za rodičovství. Pro valnou část mentálně postižených mužů a žen představuje zodpovědné rodičovství nároky, kterým nemohou dostát. Již v období dospívání by proto měla být tato otázka diskutována, a to zejména ve vztahu ke spolehlivé antikoncepci u mentálně postižených žen.

Sexuální výchova mentálně postižených musí vycházet z toho, že i těžce retardovaný jedinec je také sexuální bytostí. On i jeho okolí se proto musí tak či onak vyrovnat s nejrůznějšími aspekty sexuálního zrání, rušivých sexuálních projevů a partnerských vztahů. Záleží na schopnosti a ochotě rodičů, popř. personálu sociálních zařízení jim v tomto problému pomoci.

Specifickým problémem u osob s mentálním postižením je otázka onanie. Mentálně postižené děti, zvláště s těžkou mentální retardací, masturbují několikrát denně, prakticky při každé příležitosti, často dochází k masturbaci dvojic, kdy ale partner není milostným objektem, chybí citové prvky, ale pouze živým sexuálním nástrojem, přičemž odpadá stud a etické zábrany. (Kracík, 1992)

Nyní uvádím výsledky sondy do problému onanie, která byla zaměřena na zmapování výskytu onanie u osob s mentální retardací v rodinném prostředí. K zjištění výsledků byla použita forma dotazníku. Celkem bylo dotázáno 40 rodičů dětí a mládeže s mentální retardací (věk 12 – 19 let, středně těžká mentální retardace).

Rodiče odpovídali na otázky:

1. Onanuje vaše dítě? (tab. č. 1)
2. Skrývá se při onanii? (tab. č. 2)
3. Trestáte ho za onanii? (tab. č. 3)
4. Nejčastěji onanuje: ráno, dopoledne, odpoledne, večer, v noci? (tab. č. 4)

Bylo odevzdáno pouze 23 vyplněných dotazníků, což ukazuje na velmi malý zájem rodičů o komunikaci a sdělování osobních zkušeností s onanií u vlastních dětí. Působí zde mnoho faktorů, ať už nedůvěra, zahanbení, stydlivost.

Přesto naprosto všechny odpovědi zda dítě onanuje, zněly – ano. Více rodičů se přiklání k tomu, že jejich dítě onanuje veřejně bez známek studu, objevují se ale i zmínky o onanii skryté. Uspokojivé je zjištění, že pouze dva rodiče své dítě za onanii trestají.

Tab. č. 1 Výskyt onanie

	Odpověď ano	Odpověď ne	Odpověď odmítnuta	Celkem
Absolutně	23	0	17	40
%	57,5	0	42,5	100

Tab. č. 2 Snaha po "skrytí" onanie

	Odpověď ano	Odpověď ne	Odpověď odmítnuta	Celkem
Absolutně	7	16	17	40
%	17,5	40	42,5	100
% ze zodpověze- ných	30,4	69,6	-	100

Tab. č. 3 Náзор na trestání onanie

	Odpověď ano	Odpověď ne	Odpověď odmítnuta	Celkem
Absolutně	2	21	17	40
%	5,0	52,5	42,5	100
% ze zodpověze- ných	8,6	91,3	-	100

Tab. č. 4 Nejčastější doba výskytu onanie

	Ráno	Dopoledne	Odpoledne	Večer	V noci	Odpověď odmítnuta	Celkem
Absolutně	2	2	3	11	5	17	40
%	5,0	5,0	7,5	27,5	12,5	42,5	100
% ze zod- povězených	8,6	8,6	13,0	47,8	21,7	-	100

(Tomková, 1999)

Neméně zajímavou otázkou je chápání pohlavního styku u mentálně postižených jedinců. K dokreslení této problematiky uvádím přehled odpovědí, které byly získány na otázku: "Viš co je pohlavní styk mezi mužem a ženou". Dotazováno bylo celkem 20 dívek a 20 chlapců se středně těžkou mentální retardací. Informace byly získávány formou rozhovoru. Věk dotazovaných se pohyboval od 12 do 19 let. (Tab. č. 5)

Tab. 5 Chápání smyslu spojení – pohlavní styk

Víš co je pohl. styk mezi mužem a ženou	Počet	Podíl v %
Sex	7	17,5
Šukání	6	15,0
Píchání	6	15,0
Sprostáma	5	12,5
Dělání dětí	4	10,0
Dotýkají se	3	7,5
Dělají si dobře	3	7,5
Styk	2	5,0
Osahávání	1	2,5
Souložení	1	2,5
Zasunutí	1	2,5
Vohnuti	1	2,5
Nevím	0	0
Celkem	40	100

(Tomková, 1999)

Z provedeného rozhovoru a jeho výsledku se dá tvrdit, že nikdo z dotazovaných nedokáže přesně specifikovat, objasnit pojem pohlavní styk. Pouze zaměňují název slova pohlavní styk, aniž by znali jejich význam. Po následném dotazování na znalost konkrétního obsahu pojmu nedokázali dotazovaní vždy přesně odpovědět, zřejmě se jedná o verbální označení určitého aktu (jehož podstatu a smysl neznají) a toto označení je samo o sobě pro ně samotné vzrušující.

Závěrem lze konstatovat, že pro mentálně postižené, jejich rodiče i pro pracovníky, kteří se těmito lidmi zabývají profesionálně, je důležité především zabezpečení dostatku srozumitelných a včas podaných informací.

Vzhledem k tomu, že je nutné přiznat právo lidem s mentální retardací na svobodnou realizaci svých sexuálních potřeb, musíme chápat proces individuálního hledání možností a mezi v této oblasti jako dynamický proces. K větší míře objektivity, jistoty všech zúčastněných a racionality je především zapotřebí o těchto otázkách otevřeně diskutovat.

Literatura:

- DOLEJŠÍ, Mojmír: K otázkám psychologie mentální retardace. 3. vyd. Praha: Avicenum, 1983, 222 s.
 KRACIK, Jiří: Sexuální výchova postižené mládeže. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1992, 115 s.
 TOMKOVÁ, Martina: Bakalářská práce. Hradec Králové: VŠP-PF, 1999, 62 s.
 VÍTKOVÁ, Marie a kol.: Integrativní speciální pedagogika. 1. vyd. Brno: Paido, 1998, 181 s.
 ISBN 80-85931-51-6

V posledním období dochází k nárůstu v počtu nabízených metod uplatňovaných v oblasti sexuální výchovy. Jedná se o přirozený vývoj, kdy každá dílčí složka výchovy musí dříve či později po ustálení názorů na cíle, vymezení terminologie, určení vztahu k jiným vědním disciplínám apod., dospět postupně do fáze didaktizace obsahu. Tím se rozumí zmocnění se konkrétního obsahu co možná největším počtem didaktických nástrojů a odpovídajících postupů k transformaci obsahu mezi subjektem na objektem výchovy. Výslednicí se stává konstituování odpovídající didaktiky, která v systému pedagogických věd patří mezi oborové (speciální) didaktice (J. Štúrma, 1996, 12).

Předmětem každé oborové (speciální) didaktiky se stává obsah daného vědního oboru. To znamená, že předmětem didaktiky sexuální výchovy se stává obsah sexuální výchovy. V současné době není žádným oficiálním dokumentem obsah sexuální výchovy vymezen. Vedle široce pojímaného obsahu s převládajícími psychologickými a etickými prvky, přes tzv. pedagogický přístup, existuje také užší přístup v nazírání na obsah tzv. mediálněsko-sexuologický (podrobněji viz. například: L. Šulová 1998, 52–57). Všechny přístupy mají své logické opodstatnění, své zastánce i odpůrce. Protože se však jedná o pedagogické pole, na kterém se především sexuální výchova realizuje, je zřejmé, že pedagogický přístup k obsahu se jeví jako neoptimálnější.

Z "didaktického" trojúhelníku obsah-učitel-žák (případně obsah-lektor-posluchač) je nejslabším článkem obsah, jeho vymezení a především didaktizace, která představuje základní prostředek k transformaci obsahu do přímé edukační reality. V současné době se na poli didaktizace sexuální výchovy střetává několik navzájem prolínajících se koncepcí. Tím vzniká bohaté vrstvené alternativní prostředí umožňující většině participujícím vylučujícím i vychovávaným možnost seberealizace. Jedná se především o:

- účast na, po stránce obsahové, relativně samostatných kurzech pro realizátory (lektory), rodiče, vychovávané atd.
- seznamování se obsahem distančními didaktickými nástroji.
- účast na pořádaných masových aktivitách realizovaných i náhodně rozličnými společenskými subjekty a aktivitami (např. při rockových koncertech).
- expozice poznatků o sexuální výchově a případně její realizaci prostřednictvím populárně naučné literatury.
- expozice poznatků prostřednictvím masmediálních nosičů, např. tisk určený dospívající mládeži aj.

Tradice evropského školství a uplatňované trendy determinují potřebu nového přístupu a v mnoha směrech i propracovanějších didaktických snah v oblasti výchovy. Rezervy nejsou v kvalitě vybavenosti kvantitativním souborem informací, ale v použitelnosti vědomostí a ve schopnostech integrovat vstupy do životních souvislostí, zejména do vzorců společensky tolerovaného chování.

Přechod od pouhé metodiky ke koncepování didaktiky není jen pouhým přechodem kvantity na vyšší kvalitativní stupeň, ale jedná se i o historicky zdůvodnitelný jev. Množství konkrétních příkladů z praxe nás opravňuje k tomu, aby došlo k dílčímu utřídění didaktických postupů, hledání dalších neoptimálnějších přístupů, v každém případě ke koncepování didaktiky sexuální výchovy, jako jedné z vědních disciplín. (Janiš, K., Třebuň, V., 1999). Specifičnost uplatňovaných metod v sexuální výchově spočívá v nácviku převážně modelových vzorců chování s latentní složkou aplikace. Obdobně i množství prezentovaných informací má latentní povahu, kdy nachází své uplatnění až v období prvních heterosexuálních, případně homosexuálních aktivit. Přitom je nezbytné mít na zřeteli propojenost oblasti sexuální výchovy na všechny ostatní složky výchovy, tzn. využívání osvědčených metod i v oblasti sexuální výchovy. Na periférii obsahu dochází k prolínání s dalšími složkami výchovy a tím se otevírá i prostor pro uplatňování některých specifických metod z blízkých oborů.

Rozdíly v biologickém, psychickém i sociálním zrání dětí vedou k četným pedagogickým obtížím. Ke složitosti celé situace přispívá i rigorózní třídní vyučovací systém, respektující horizontální členění. Třídění, například podle biologických rozdílů, zcela zákonitě diskriminuje některé žáky. Na jedné straně se jedná o žáky, kteří na informace z oblasti lidské sexuality vůbec nereagují, nezajímají se o ně a přesto jsou jim v rámci výuky nedemokraticky prezentovány. Na druhé straně jsou zde žáci, ke kterým potřebné informace přicházejí poněkud "pozdě". Vždy existuje dostatečně početná skupina žáků, která na počátku expozice problematiky má rozličnou míru informací z různých kvalitních zdrojů.

Vzniká potřeba a především nutnost prosadit do škol individualizované formy výchovy a vzdělávání v oblasti sexuálních problémů, za předpokladu zvýraznění úlohy školního psychologa, výchovného poradce a v neposlední řadě třídního učitele. Posledně jmenovaná oblast se dotýká roviny systému přípravy budoucích profesionálních pedagogických pracovníků. Tím dospíváme k vytvoření kompendia sexuální výchovy. Kompendium je nutno chápat jako co nejkomplexnější soubor didaktických prostředků. V evropských zemích se obdobný komplex materiálů neobjevuje.

Vliv na efektivitu sexuální výchovy má, vedle zájmu žáků, také význam sexuality pro jednotlivá pohlaví. Jestliže připouštíme, že sex představuje zcela něco jiného pro chlapce (muže) a zcela něco jiného pro dívky (ženy), pak stojí za mnohem hlubší úvahou, zda v rovině expozice sexuální tematiky je ku prospěchu myšlenka koedukované výchovy, především pak na úrovni 1. stupně základní školy. S tím úzce souvisí i otázka, zda je ku prospěchu sexuální výchovy skutečnost, že realizátorem této výchovy jsou v naprosté většině ženy a dále pak i známý fakt, že pouze třetina učitelů je schopná a ochotná se problematikou v praxi zabývat. K dalším faktorům ovlivňujícím efektivitu realizace sexuální výchovy patří i určitá omezení ze strany vedení škol, nedostatečná vysokoškolská příprava budoucích učitelů základních a středních škol, nedostatek vhodných didaktických prostředků atd.

Každá vědní disciplína musí mít i metody k objektivnímu posouzení sebe sama a sloužící k další vědecké akceleraci samotné disciplíny. Specifickým rysem sexuální výchovy je, že efektivita se projeví v horizontu několika let. Tím může dojít k zavedení, případně i k vyloučení některých uplatňovaných metod a postupů opětovně v průběhu několika let.

Rozvoj didaktiky sexuální výchovy, jako nově vědní disciplíny, předpokládá:

- a) další rozvoj otázek z metodologie s přímon aplikací na konkrétní obor,
- b) koncipování celkového modelu přípravy pedagogických pracovníků a lektorů s uplatněním všech didaktických aspektů vhodných v našich geograficko – společenských podmínkách,
- c) dále obohacovat samotnou didaktiku v praxi ověřenými metodickými postupy,
- d) věnovat pozornost periferním oblastem, zvláště těm, kde některé projevy lidské sexuality prolínají s dalšími, společensky neslučitelnými jevy.

Použitá a doporučená literatura:

- JANIŠ, K.: Kompendium sexuální výchovy – jedno z možných řešení. In: Sborník referátů 3. celostátní konference k sexuální výchově na základních a středních školách, Hradec Králové, Gaudeamus 1997, s. 14-16.
- JANIŠ, K., Tüubner, V.: Didaktika sexuální výchovy. Hradec Králové, Gaudeamus 1999.
- MOJŽIŠEK, L.: Vyučování metody. Praha, SPN 1988.
- ŠTURMA, J.: Didaktika pedagogiky. Hradec Králové, Gaudeamus 1993.
- ŠTURMA, J.: Školní pedagogika. Hradec Králové 1996.
- ŠULOVA, L.: Trvalé rozpaky nad náplní sexuální výchovy? In: 6. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice (Sborník referátů). Pardubice, SPRSV 1998.

Psychosexuální orientace dítěte se utváří v druhém až třetím roce života. V období do šesti let se formují základní postoje k pohlaví. Z toho vyplývá, že výchovné možnosti školy jsou poměrně dost omezené. Naopak je do značné míry determinující úloha rodiny v systému sexuální výchovy. Škola zde vystupuje pouze jako sekundární výchovný zdroj, který sehrává významnou roli v rovině korekce původních informací, názorů a postojů. Z těchto pozic vycházejí následovně teze celé koncepce sexuální výchovy.

Základní teze koncepce:

- Uznání priority rodiny v sexuální výchově. Škola může pouze suplovat, a to ze všech institucí nejobjektivněji.
- Škola svou všeobecně humanitní koncepcí výchovy ke zdravému životnímu stylu nemusí vždy přispívat k harmonickému vývoji jedince. Do školy vstupují děti z rozličných prostředí, s rozdílným přístupem k životnímu stylu.
- Prioritním posláním školy je připravit své žáky na život v pluralitní demokratické společnosti.
- Determinující a současně i integrující úlohu v sexuální výchově nesou učitelé všech vyučovacích předmětů, včetně ostatních pedagogických i nepedagogických pracovníků.
- Vyučovacím předmětem, který realizaci obsahu garantuje expozicí poznatků z oblasti sexuální výchovy, se stává Rodinná výchova.
- Přejít k vyšší efektivnosti výchovy ke zdravému životnímu stylu vede přes zkvalitnění vysokoškolské přípravy budoucích učitelů.

Z uvedeného pojetí vychází povinnost školy informovat rodiče o všech zamýšlených výchovných krocích. Jednotliví učitelé musí odlišit, co z hlediska obsahu patří k základním znalostem a co tvoří "nadstavbu". Dítě má právo na objektivní informaci (Úmluva o právech dítěte, čl. 34). Objektivní informace představuje základ v systému prevence před "všemi formami sexuálního zneužívání". Obdobně je smluvně naším státem garantována "připravenost dítěte na zodpovědný život ve svobodné společnosti" (tamtéž, čl. 29). Jedná se o jednu ze základních podmínek obsažených i v dalších mezinárodních smlouvách (např. Všeobecná deklarace lidských práv, Charta sexuálních a reprodukčních práv aj.), k jejichž respektování se naše republika přihlásila, a je tedy povinná její obsah naplňovat. Důležitou součástí optimálního klimatu školy představuje postoj veřejnosti k sexuální výchově, který však je do jisté míry limitován celou řadou faktorů, zejména pak vzájemným střetem mravních priorit preferovaných příslušnou společenskou skupinou atd. Působí zde vliv církve, nedostatečné vědecké rozpracování problému, absence komerčního sexu v nedávné minulosti, rozvoj cestovního ruchu, masmédií apod. Naše společnost si v mnoha směrech ne vždy plně uvědomuje potřebu realizace systému sexuální výchovy v intencích současných společenských norem. Vyvstává otázka, jak vymezit sexuální mravnost, společenskou normu pro sexuální chování. Člověk, jako biopsychosociální bytost, se projevuje prostřednictvím svého chování, jednání, postojů apod. značně variabilně. Proto se jeví i vymezení samotných základů etických pravidel jako nesmírně obtížné a těžko řešitelné. Sex sám o sobě postrádá primární kategorii mravnosti. Vymezení sexu jako něčeho mravního, či nemravního je výslednicí zprostředkovaných okolností, zejména vztahem k partnerovi, vztahem ke společnosti, jejím normám apod.

Postoj veřejnosti k realizaci sexuální výchovy prostřednictvím školy je projevem rodičů přenesení odpovědnosti na jiný subjekt a vylnutí se tak řešení řady složitých otázek, dále pak vzájemným střetem mravních priorit preferovaných příslušnou společenskou skupinou atd. Výrazně zde působí vliv církve, nedostatečné vědecké rozpracování problému, absence existence komerčního sexu v nedávné

minulosti, rozvoj cestovního ruchu, masmédií apod. Naše společnost si v mnoha směrech ne vždy plně uvědomuje potřebu realizace systému sexuální výchovy vzhledem k neustálému rozšiřování pandemie AIDS. Tato skutečnost může pozitivně ovlivnit postoj rodičů k řešení gesce školy za sexuální výchovu a ovlivnit veřejné mínění. Výzkum ale nepotvrdil očekávání, že se k úloze školy při naplnění cílů sexuální výchovy budou mnohem negativněji stavět ženy, případně starší generace (nad 60 let). Pro "školu" se u této věkové kategorie vyslovilo kladně 82,9 % dotazovaných (Janiš, K., 1996).

Stav veřejného mínění silně ovlivňuje schopnost i ochotu rodiny vůbec se odpovědně podílet na sexuální výchově. Dosud určité "prudérní" tendence přetrvávají ve společnosti a ovlivňují veřejné mínění. V tomto smyslu je vnášena do vztahu rodičů a dětí nejistota, falešný "stud", neochota aj., a to nepřiblížíme k "neschopnosti" rodičů provádět sexuální výchovu na odpovídající úrovni. Tím se nemíní vyřazení rodiny ze sexuální výchovy. Právě specifika rodinného prostředí, intimní vztahy v ní apod. předurčují rodině významné místo v oblasti výchovy.

Každá společnost se snaží dostatečně zřetelně a srozumitelně stanovit příkazy a zákazy, bez nichž žádná společnost nemůže existovat. V hazardní podobě jde především o "čistou" reprodukci lidského druhu a v takové podobě asketizace (realizovaná v podobě celibátu) vystupuje v roli regresivního prvku. Vnímání asketizace, jako dobrovolné kázně (nároky jedince na sebe sama, vymezení vlastních hranic a víry, ovládnutí vlastního stylu života), nepředstavuje jen nezbytnou složku náboženské víry, ale jde především o kulturní a vzdělanostní dimenzi lidské společnosti. Společnost se zároveň stává prvním prostředím a tím i kontrolou výsledků sexuální výchovy. Protože oblast lidské sexuality byla vždy nesmírně citlivou oblastí, je důležité přihlížet při koncipování modelu k postojům a názorům společnosti, v užším slova smyslu pak k názorům a postojům rodičovské obce.

Škola má možnost předat žákům ucelený systém vědomostí, dovedností a návyků, podílet se na formování celé osobnosti, všech jejích složek atd. Učitelé oproti rodičům mají mnohem větší předpoklady v oblasti výběru kvality informací, kterých se dětem dostává z řady různých zdrojů (např. informace od starších kamarádů). Škola musí s takovými zdroji počítat. Informace od kamarádů, jejich podíl na formování postojů a názorů, sexuálního chování atd. je v mnoha případech nesmírně silný. K podobným závěrům dospěl také J. Boroš (1973, 34), který uvádí, že v oblasti poučení jsou nejsilnějším zdrojem kamarádi (45,7 %), rodiče u 1,8 % dotazovaných a škola tak učinila v 9,9 % případech. Rodiče (Mandíková, M., 1992, 10) v naprosté většině (97,12 %) vylučují možnost izolace dítěte před živelnými informacemi z oblasti sexuality, zvláště od kamarádů. Na základě poznatků z praxe současná rodina není schopná ve svém celku sexuální výchovu na odpovídající úrovni zabezpečit a kvalitně realizovat. To je významný moment, který si také většina respondentů plně uvědomila a uvědomuje.

Názor občanů na realizaci sexuální výchovy školou

Názor	Muži	Ženy	Celkem
Rozhodně, spíše ano	83,7	84,7	84,3
Spíše ne	7,2	7,2	7,2
Rozhodně ne	2,2	1,9	2,1
Nevyjadřilo se	6,9	6,2	6,4
Celkem	100,0	100,0	100,0

Podle šetření má škola důvěru ze strany rodičů, jako garant realizace sexuální výchovy. Uvedený závěr potvrzují výsledky z realizovaného šetření (Janiš, K., 1996), kdy se 84,3 % dotazovaných přiklání k názoru, že sexuální výchovu by měla garantovat škola. K podobnému zjištění dospěla také M. Mandíková (1992, 10), která uvádí, že 96,15 % rodičů zastává názor o vzájemné spolupráci rodiny a školy v oblasti sexuální výchovy, a současně uvádí, že pouze 3,85 % dotázaných rodičů si vyhradilo právo na tuto výchovu.

Prameny:

BOROŠ, J.: Rozumíte dospívajícím? Bratislava, Smena 1973.

CHARTA SEXUÁLNÍCH A REPRODUKČNÍCH PRÁV IPPF. Praha, SPRSV 1997.

JANIŠ, K.: Postoj rodičů k realizaci sexuální výchovy ve školách. (Závěrečná zpráva z dotazníkového šetření, 1996). Archiv autor.

ÚMLUVA o právech dítěte. In: Člověk a lidská práva. Praha, Spektrum 1990, s. 59-76.

Pohlavní výchova za předmnichovské republiky

Mgr. Jaroslav Juncák, ZŠ Radiměř

Jak jistě každý ví, v roce 1918 vznikla první československá republika, která se při svém vzniku musela potýkat s celou řadou problémů – ekonomických, politických, sociálních a dalších. Namátkou jmenujme zvyšující se rozvodovost, prostituci, rozšíření pohlavních chorob atd. Statistiky léčebných ústavů z roku 1921 uvádějí, že v celém tehdejší Československu bylo na 21 465 osob nakažených pohlavními nemocemi, z toho 16 682 žen a z nich 1919 vdaných. K tomu je ještě potřeba připočítat ty, které se nepodrobily léčbě.¹⁾

Ihned po vzniku republiky se zvedla kampaň za omezení prostituce, která dosáhla nebhývalého rozsahu hlavně v období první světové války. Výsledkem byl dne 30. 9. 1919 návrh poslankyň parlamentu F. Zemínové a L. Landové-Štyehové na zrušení veřejných domů, stíhání tajné prostituce a zavedení povinného hlášení a léčení pohlavních chorob.

Následným přijetím zákona se Československo připojilo k tzv. abolicismu. Z tohoto pohledu byla prostituce chápána jako určité společenské zlo, které nelze odstranit, ale jemuž je možné "komplikovat" masové rozšíření a hlavně zabránit dalšímu narušování zásad mravnosti a ohrožování zdraví, především mládeže.

Následovala legislativní opatření. Dne 11. 7. 1922 byl přijat Zákon o potírání pohlavních nemocí.

Pro lepší představu se pokusme ocitovat několik nejdůležitějších paragrafů:

§ 13

Všechna dosavadní policejní a jinaká správní opatření, směřující k dozoru nad prostitucí, se zrušují.

§ 14

Nevěstince se zrušují. Zřizování a udržování nevěstinců se zakazuje a trestá podle ustanovení trestního zákona o kuplířství.

Jedním z prostředků boje proti prostituci byla tzv. reglementace. Jednalo se v podstatě o legalizaci prostituce. Ženy provozující takovou živnost byly evidovány, obdržely povolení k provozování činnosti, ale současně jim bylo nařízeno pravidelně se zúčastňovat lékařských prohlídek. Tímto způsobem se podařilo alespoň částečně omezit nekontrolovatelné šíření pohlavně přenosných nemocí.

O výsledném efektu se hodně diskutovalo, největším argumentem odpůrců reglementace bylo, že prostitutka v době objevení choroby mohla už v daném okamžiku nakazit celou řadu sexuálních partnerů.

Po vzniku Československé republiky byla převzata rakousko-uherská školská soustava a byly provedeny některé změny. Mezi ty nejvýznamnější patřilo odstranění celihátu učitelek a jejich právní a služební zrovnoprávnění s učiteli.

Právním základem pro sjednocení národního školství byl zákon z roku 1922, který se nazýval "mátlým" školským zákonem. Tento zákon zavedl paritu obou pohlaví v učitelských sborech, snížil maximální počet žáků ve třídě atd., což mělo také určitý efekt na realizaci pohlavní výchovy na školách.²⁾

U nás o otázce pohlavní výchovy jednala zvláštní anketa Společnosti pedagogického muzea. První sjezd československého učitelstva, sjezd národně-demokratických žen a také eugenická společnost. Otázkami pohlavní výchovy se zabýval také časopis Lásky a pohlaví.

Již před vznikem republiky byly pořádány vzdělávací kurzy pro abiturienty německých středních škol, objevila se i učebnice pro vyšší třídy středních škol.⁵³

Roku 1919 byly osnovami připuštěny pokusy o poučení středoškolských abiturientů o pohlavních nemocích prostřednictvím lékaře. Bezplatnou poradnu pro pohlavní výchovu zřídil spolek Záchrana v Praze.

Na základě bibliografie zpracované Šteklm⁴¹ můžeme konstatovat, že v období od počátku 20. století do počátku 20. let 20. století došlo k nárůstu ve vydávání tematicky zaměřených publikací na sexuální téma.

Problematika pohlavní výchovy byla však zůžena na pouhou osvětu, kdy dospívajícím byly předkládány základní poznatky o biologické funkci rozmnožování, jako například popis pohlavních orgánů, menstruace, oplodnění, těhotenství, porod aj. doplněné o požadavek vypěstování odpovídajících hygienických návyků. Tato poloha výchovy byla rozšířena o mravní dimenzi, která kladla důraz na zodpovědný výběr budoucího partnera (snahy českých žen o reformu "manželského" zákona), pohlavní věrnost a odsouzení všech doprovodných, společensky nežádoucích jevů se sexuálním pozadím. To znamená, že se zde poprvé objevuje pokus o komplexní přístup, neboli snaha o pohlavní informovanost a působení na mravní stránku osobnosti.

Po první světové válce se na lékařské platformě začíná rozvíjet nový vědní obor – sexuologie⁵⁴, který se hned od počátku své existence snažil odstraňovat vzniklé bariéry tabuizované lidské sexuality. V žádném případě se nejednalo o specifický evropský problém, ale o celosvětový, což vedlo k vytvoření mezinárodního seskupení, tzv. Ligy pro sexuální reformu v roce 1920. Liga uspořádala k problematice lidské sexuality a jejím projevům první kongres.

Později byla z podnětu lékařů Forela a Ellise⁵⁵ založena v roce 1928 Světová liga pro sexuální reformu, jejímž členem se mimo dalších zemí stává i Československo. Ještě téhož roku jsou na kongresu v Kodani vytyčeny hlavní otázky, kterým bude liga věnovat pozornost. Na tomto kongresu bylo přijato deset hlavních cílů hnutí a z nich si uvedme nejdůležitější desátý bod: Plánovitá a cílevědomá sexuální výchova a osvěta.

V duchu této myšlenky je sexuální výchova v období mezi dvěma světovými válkami chápána a realizována. To znamená, že hlavním cílem je osvětová činnost, která se uskutečňuje i na školách, ale jen zřídka v koedukovaných skupinách. Působí zde ještě jeden významný faktor, kterým jsou filozofické názory a autorita tehdejšího prezidenta republiky – T. G. Masaryka, který orientoval problematiku pohlavní výchovy výrazně do mravní roviny. T. G. Masaryk hlásal názor, že cílem našeho pohlavního vývoje je čistě manželství postavené na základech mravní čistoty.⁵⁶

Současně, pod vlivem doby, vstala potřeba fundovaného pohledu na celou problematiku, nejen prostituce, ale veškerých potřeb lidské sexuality.

Udělejme si nyní krátký exkurs do historie české sexuologie. Profesor J. Peňáz již v roce 1902 přeložil do češtiny francouzskou monografii "Pohlavní pud, jeho vývoj a rozvrát". Ve shodě se světem se také u nás mezi oběma světovými válkami propagovala antikoncepce a plánované rodičovství. Lidské sexualitě se věnovali především dermatovenerologové, psychiatři a gynekologové. Známý britský dermatovenerolog profesor A. Trýb vydal v roce 1925 knihu "Sexuální funkce muže a její úchytky". Také intelektuálně stojící mimo medicínu se v té době o lidskou sexualitu velmi zajímali. Živým důkazem toho byla "Erotická revue" J. Štýrského, ve které mimo erotických materiálů vycházely i zajímavé úvahy, například o markýzi de Sade, nebo stať O. Březiny o homosexualitě. Další zajímavou postavou byl B. Brouk, který se zabýval hlavně psychoanalýzou a překládal stať S. Freuda a C. G. Junga. Z jeho děl jmenujme pouze výběrově – Psychoanalytická sexuologie (1933), Autosexualismus a psychoerotismus (1935) a neméně zajímavý titul – Manželství. Sanatorium pro méněcenné (1937).

Při Lékařské fakultě UK v Praze vznikl již roku 1921 Ústav pro sexuální patologii, neboli vůbec první sexuologický ústav na světě. Jeho vedením byl pověřen hlavní reprezentant české sexuologické školy, profesor J. Hynic, autor monografie "Úvod do lékařské sexuologie".

Čeští psychiatři byli poměrně málo ovlivněni psychoanalýzou. Bylo to pravděpodobně způsobeno tím, že velká ideologická autorita té doby, T. G. Masaryk, byl velkým odpůrcem psychoanalýzy.

Nazýval ji směšnou a velice se pozastavoval nad jejím šířením ve světě. Naopak mezi propagátory psychoanalytické teorie můžeme zařadit již zmíněného B. Brouka.

Otázce pohlavní výchovy se věnovala za předmnichovské republiky velká pozornost. Svědčí o tom jistě i počet edic v nakladatelstvích věnovaných této problematice. Nejvýznamnější z nich byla Knihovna pohlavní výchovy pod vedením Z. Záhoře, který sám do ní pravidelně přispíval. Tato knihovna měla šířit znalost pohlavní výchovy, povznést názor na pohlavní život "pokřivený staletou výchovou ke lži a přetváře", zdůraznit posvátnost lásky, rodiny, otcovství a mateřství. Měla sloužit k uskutečnění "soustavného plánu pohlavní převýchovy všech vrstev národa" a podle toho byla zaměřena jednotlivá čísla:

1. poučení mládeže a dorostu
2. poučení rodičů
3. poučení všeobecné veřejnosti
4. odborná příprava učitelstva

Vůbec prvním titulem vydaným ve zmíněné Knihovně pohlavní výchovy byla přednáška T. G. Masaryka Mnohoženství a jednoženství.

Poznámky:

¹⁾ JANIŠ, K., KINDL, M.: Kapitoly z dějin lidské sexuality. SPRSV, Praha 1996, s. 131.

²⁾ KEPRTA, J.: Organizace a správa československého školství. SNP, Praha 1956, s. 43.

³⁾ Pořádaly se i vzdělávací kurzy pro německé učitele. Zmíněná učebnice byla také německé proveniencí: "Sexualpädagogik" od Groebela.

PECH, O.: Příruční slovník pedagogický. Unie, Praha 1937, s. 525.

⁴⁾ V letech 1900-1910 bylo vydáno 34 publikací, v letech 1911-1920 41 publikací.

ŠTEKL, M.: K sexuální problematice obecné i speciální. St. věd. knihovna, Plzeň 1966, s. 27.

⁵⁾ ZVĚŘINA, J.: Lékařská sexuologie. Sexuologický ústav, Praha 1992, s. 8.

⁶⁾ A. H. FOREL (1868-1935) – švýcarský neurolog a psychiatr

H. H. ELLIS (1858-1935) – anglický lékař, zabývající se sexuálními deviacemi a poruchami

⁷⁾ MASARYK, T. G.: Mnohoženství a jednoženství. B. Kučí, Praha 1925, s. 28.

Příklad možného řešení otázek spojených se sexuální výchovou

Jaroslava Karlecová

Nebude šokujícím překvapením teze, že výchova k manželství, partnerství a rodičovství se musí odehrávat na "drogově čistém" pozadí. Četné příklady z praxe zřetelně ukazují na úzkou vzájemnou propojenost výchovy v rodinném prostředí a působením školy, vlivem vrstevníků a masmédií atd. v oblasti sexuální výchovy. Zvláště vystupují do popředí takové případy, kdy se prolíná několik patosociálních jevů, jako například drogy a prostitutky apod. Současně se však ukazuje, že protidrogová prevence působí značně rozporuplně. Na jedné straně je abnormální pozornost věnována "klasickým" drogám, v masmédiích jsou pak následně prezentovány úspěchy protidrogových jednotek, ale současně na druhé straně je celospolečensky tolerována nejškodlivější droga, kterou představuje nikotin a v neposlední řadě také alkohol. Přistoupí-li k uvedeným jevům některé patosexuální aktivity, pak vzniká velice složitá a vrstvená struktura problémů, kterou je nezbytné řešit mnohočetnými prostředky.

Z toho vychází i do praxe uváděný projekt s názvem Křišťálový pramen. Jedním ze základních znaků projektu je, že z pohledu obsahu v něm prolíná oblast sexuální výchovy s další aktuální oblastí mládeže daného věku, kterou představují drogy. Protože samotný projekt je značně rozsáhlý, jsou prezentovány pouze ty části, které se dotýkají oblastí výchovy k partnerství, manželství a rodičovství.

Před koncipováním samotného projektu byla realizována malá sonda na vzorku ($N = 116$) mládeže ve věku 15 – 18 let, která poukázala na celou řadu zajímavých poznatků. Jedním z nich je například počet předpokládaných dětí, který se pohybuje u chlapců pod hranicí 1,5 dítěte, přitom nejsou výraznější rozdíly mezi výpověďmi chlapců a děvčat. Vstoupit do manželství hodlá v budoucnosti přibližně tři čtvrtiny dotazovaných, přitom výraznější zájem projeвила děvčata (přibližně 90 %). Sexuální zkušenosti uvedlo přibližně 20 % dotazovaných, mnohem výraznější byl podíl děvčat. (Jedná se o zajímavý moment, neboť u některých respondentek mohlo v případě objektivní výpovědi jít i o právníkový problém.) V každém případě je zajímavé porovnat výsledky z rozsáhlého šetření (J. Zvěřina, P. Weiss) prezentované na jedné z předchuzích konferencí, kde se prezentuje věk prvního pohlavního styku kolem 18 let. Na druhé straně je třeba mít na zřeteli, že kategorie žáků na středních odborných školách má k uvedeným aktivitám mnohem blíže než další vrstevníci. Zkušenosti s marihuánou více jak 90 %. V současné době uvedlo, že má partnerku 60 % dotazovaných chlapců, obdobně uvedlo 80 % děvčat, že má v současné době partnera atd.

Celý tento projekt byl vytvořen k tomu, aby řešil problémy dnešní mládeže v praxi. Ukazuje se, že v oblasti sexuálního chování je dnešní mladá generace motivována k svému pokusnému chování v oblasti prvních sexuálních styků přemírou dostupných, někdy i neobjektivních informací, které jsou poskytovány především prostřednictvím sdělovacích prostředků, někdy i nekvalitní literaturou.

Důvodem může být jednak nezáměr samotných rodičů, ale také značný nedostatek v přístupu pedagogických pracovníků, kteří trochu zaspali dobu. Učíme děti matematiku a český jazyk, ale není již samozřejmostí, aby v prostředí naprosté důvěry pedagog našel cestu a vytvořil takové podmínky v prostředí školy, aby mohl vyčerpávajícím způsobem s dospívající mládeží pohovořit k danému tématu. Poznatky z praxe potvrzují, že rodiče primární informace, týkající se sexuální výchovy dospívající mládeže, převážně neposkytují a spoléhají se na tisk a školu.

První citový impuls a sexuální aktivitu mnohdy ani nezaznamenají. Přitom doba dospívání je právě v této oblasti pro další život velmi podstatná a ožehavá, protože se v tomto časovém úseku života mohou některé případné poruchy v sexuálním chování, emocech a reakcích ještě částečně ovlivnit příslušným odborníkem. Většina patosociálních jevů se sexuálním podtextem v kombinaci s ostatními jevy může v živném prostředí se rozvíjet do kriminálních extrémů. Jestliže ale narušíme tuto vazbu, může se stát, že vnese me onen hybný prvek k přetváření. A to je právě jeden ze stěžejních cílů celého projektu Kříšťalový pramen, který má pomáhat dětem s jejich problémy. Musíme si více vážít znalosti, které máme možnost získat ve sféře vědecké, a přenést je od zeleného stolu vědy do života.

Spokojený a plnohodnotný sexuální a citový vztah dvou lidí je hnací silou spokojeného života a tak trochu spadá v dnešní době do říše snů. Tento fakt si uvědomilo vedení Středního odborného učiliště a Učiliště (SOU a U) v Malých Svatoňovicích a prostřednictvím sexuální výchovy, ve které je výrazně zahrnuta i výchova ke zdravému životnímu stylu, a dále projektem Kříšťalový pramen, ve kterém jsou odborně vedeny semináře na tato ožehavá témata, se rozhodlo podporovat a šířit cíle Společnosti pro plánování rodiny a sexuální výchovu (SPRSV). Je to výchova mládeže k plnohodnotným partnerským vztahům, k plánování rodiny, prevenci proti AIDS a drogám.

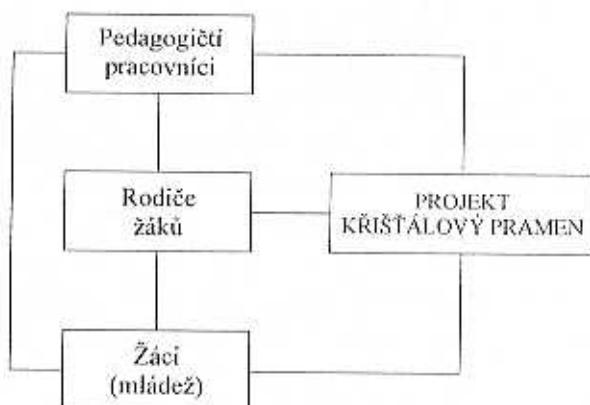
Tyto cíle lze naplňovat jen u populace, která je latentní od prostředí a vlivu drog a to nejen takových, jako je marihuana a kokain, ale i prstů od tabáku a alkoholu. Tyto dvě poslední zmíněné drogy se v posledních letech staly trpěnými zlem ze strany dospělých a přitom posilují převážnou část dnešní populace ve věku 15 – 18 let. Tento fakt by měl být verbujícím bičem pro všechny, kdo v této záležitosti mohou něco podniknout. Vliv těchto dvou drog na nedospělý organismus je všeobecně znám a přitom v restauracích dál nalévají dětem alkohol a prodávají tabák. To všechno vede k postupné degradaci části lidské společnosti a to vše v období, kdy v zenich Evropské unie dochází ke stupňování boje proti všem formám patosociálních jevů.

Po stránce obsahové je projekt stavěn výrazně na diskusích, besedách s odborníky, peer programem a v neposlední řadě na návštěvách konkrétního jednání a chování. V jednotlivých blocích se z pozice metodiky bude nejvíce uplatňovat inscenační metoda, prvky dramatické výchovy, inscenační metody atd.

Základní charakteristika projektu:

Projekt "Křišťálový pramen" je realizován ve třech, relativně samostatných subrovinách. Kritériem "rozpadu" do jednotlivých rovin je oslovení odpovídající kategorie cílových adresátů, přičemž dvě roviny představují současně i prostředek k dosažení globálního cíle – tzn. oslovení samotných žáků. První roviny tvoří – rodiče samotných žáků a pedagogové. Přitom i zde se dá předpokládat, že projekt může pomoci některým z rodičů, neboť tzv. lehké drogy mohou rodiče sami používat. U pedagogů tuto možnost téměř vylučují. Obě oslovené kategorie (rodiče a pedagogové) cíleně působí na žáky ve věku 15 – 18 let. Vzájemné vztahy a směry výchovného působení zachycuje následující schéma.

Základní směry výchovného působení

Mužské klimakterium

MUDr. Pavel Kolan

Když jsme před dvěma léty z tohoto místa hovořili o úskalích a možnostech léčby ženského klimakteria, na závěr diskuse padla otázka týkající se sexuálních problémů mužů po padesátce. Tehdy jsem slibil, že i toto téma otevřeme na některé z následujících konferencí. Vždyť sexuální výchova ve své šíři zahrnuje všechna období života a je určena nejenom mládeži, ale i nám, kteří jsme ve středním a vyšším věku.

Zkusme si položit pro začátek otázku. Existuje vůbec mužské klimakterium, tedy období přechodu s poklesem plodnosti, kvality sexuálního života, psychickými i somatickými poruchami tak, jak je chápeme u žen? V latinském slovníku najdeme následovně: Slovo "climacter" je řeckého původu a znamená nebezpečné nebo těžké kritické období lidského života. Poprvé v historii se pojem "Klimakterická nemoc" objevil v roce 1813, kdy Henry Hallford označil tímto termínem potíže stárnoucího anglického krále Jiřího III. Byl to soubor příznaků, který charakterizoval potíže muže a nikoliv ženy, což jest jistě jistým paradoxem. Když pražský a později vídeňský profesor Steinbach v roce 1920 publikoval práci o omlazení pomocí mužského hormonu, rozletěla se

tato zpráva do celého světa. Transplantoval tehdy starému krysímu sameci varle z mladého jedince. K první léčbě příznaků stáří, byl u krys, bylo použito mužských pohlavních hormonů z varlete. Přesto pojem klimakterium je desítky let spojován převážně s obdobím ukončení plodnosti a poslední menstruací u žen. V tomto období prakticky vyhasne produkce ženských pohlavních hormonů estrogenů a gestagenů.

Hormonální problematika mužů blízkých se k 50-tce a po ní se však jeví daleko složitější. Základní rozdíl oproti ženám je v tom, že mužské pohlavní hormony androgeny neklesají pod normu u všech stárnoucích mužů a když, děje se tak velmi pozvolna. Sexuální aktivita přitom může být zachována i při velmi nízkých hladinách androgenů a naopak. Kromě poklesu biologicky dostupného testosteronu v séru souvisí soubor změn, které označujeme jako mužské klimakterium, též s poklesem hladin lidského růstového hormonu produkovaného hypofýzou. Ještě důležitějším se jeví dihydroepiandrosteron, který se tvoří v kůře nadledvin. Zdá se, že u mužů se tento hormon mění hlavně na estrogény, ale u žen se převážně mění na androgeny. S jeho vyšší hladinou souvisí snížené riziko kardiovaskulárních onemocnění u mužů. Naopak, nižší hladina estrogenů, ve které se DHEA převážně proměňuje, byla zjištěna u skupiny 60letých mužů trpících osteoporózou. Muži s normální kostní hmotou neměli hladiny estrogenů snížené. Hlavně kvůli prevenci obou těchto onemocnění, tedy arterioskleróze a osteoporóze, podáváme ženám po přechodu právě estrogény. Od hladin estrogenů závisí též částečně dobrá pohyblivost spermií. Fyziologické hladiny estrogenů u muže jsou zatím předmětem diskusí a měly by být 20 až 40 pikogramů na 1 ml. Jak se zdá, složitost hormonální problematiky mužů po 50-tce nám v brzké době neumožní podávat jim hormonální substituční léčbu preventivně, jak to dnes běžně děláme u žen. Podívejme se nyní na tabulku, která nám ukazuje obvyklé projevy, které mohou být spojovány s obdobím mužského klimakteria. Již při prvním pohledu je všem zřejmá nápadná podobnost s příznaky u žen. Snad jenom častost výskytu a intenzita se u mužů liší. Návaly horka a pocení nebývají, na rozdíl od žen, tím nejčastějším důvodem návštěvy lékaře. Zato podrážděnost, poruchy spánku jsou časté. Nedávají se však do souvislosti s hormonální nedostatečností mužů. Stejně tak je tomu u poruch paměti, deprese, poklesu motivace a duševní energie. Úbytek svalové hmoty, převážně břišní obezita, především však pokles vitality a životní energie jde ruku v ruce se stále častěji se vyskytujícími potížemi v sexuální životě.

Nejdříve se objevují poruchy kvality erekce a rychlé ejakulace. Ztráta sebevědomí tyto poruchy pak jenom ještě více prohlubuje. Později si muži stěžují na pokles sexuální apetence a začínají se styku vyhýbat. Někteří zkusí řešit tento problém změnou partnerky ve snaze posílit erotické podněty. Domnívají se totiž, že příčinou všeho je jejich málo přitažlivá životní družka. Extramatrimonální sexuální selhání, které pak často následuje, psychickou krizi jenom prohlubuje. V rozporu s tím právě naopak u harmonicky sexuálně dlouhodobě žijících starších párů se setkáváme s pohlavní aktivitou mužů ještě v poměrně vysokém věku kolem 75-ti let i později. Poruchy orgasmu a nepřítomnost ejakulace jsou v tomto období velmi časté.

Všechny tyto klimakterické projevy nastupují, na rozdíl od žen, u mužů jen velmi pozvolna. Jejich léčba bude tedy různá, podle toho, které z nich právě dominují. Hormonální substituce avšak výlučně androgenními hormony již existuje. Vzhledem ke komplexnosti problematiky související i s dalšími hormony, jak jsem vzpomenul již výše, s menšími či většími úspěchy řeší především problematiku sexuálních poruch. Aplikací formy jsou různé. Tabletami počínaje, přes injekce až po skrátalní náplasti. Zcela jinou kvalitou v léčbě sexuálních poruch erekce se jeví preparát Sildenafil, veřejnosti více známý pod firemním názvem Viagra. Sice úspěšně řeší sexuální selhání muže související s poruchami erekce, které mohou být jedním z prvních projevů přechodu muže, nepostihuje však samozřejmě další širokou škálu příznaků zdravotních obtíží tohoto období života.

Zdá se, že otázka komplexní léčby klimakterického syndromu u mužů vzhledem k jeho hormonální složitosti, jak bylo výše uvedeno, bude ještě několik let předmětem podrobného vědeckého zkoumání. Ale již samotný fakt, že v roce 1998 se poprvé v historii konal za podpory

Světové zdravotnické organizace první světový kongres věnovaný problematice stárnoucích mužů, je nám zárukou toho, že do deseti let, možná i dříve, se i my, muži, dočkáme komplexně působící hormonální substituční léčby. Její účinek, stejně jako u žen, bude předcházet nejenom civilizačním nemocem, ale zlepšit i celkovou kvalitu života stárnoucího muže. Především však života sexuálního, který pro většinu z nás, mužů, hraje bezesporu bez ohledu na stáří velmi důležitou roli.

Regionální koncepce sexuální výchovy pro základní a střední školy – vize nebo fikce?

MUDr. Petr Kovář

Gynekologicko-porodní odd. NsP Havířov

Privátní gynekolog. ambulance Ostrava-Mariánské Hory

CAT Ostrava ve spolupráci s Centrem podpory zdraví KHS Ostrava, Kanceláří Zdravé město Havířov a Kanceláří Zdravé město Orlová

Úvod: Teenager se v současné době již od útlého věku setkává s přemírou informací týkajících se sexuálního života ve všech možných podobách. První sexuální zkušenosti získává v průměru dříve, než tomu bylo u generací minulých. Do sexuálního života se však zapojuje mnohdy bez odpovídajících představ o rizicích tohoto počínání, jejich dosah si není schopen plně uvědomit.

Osvěta v oblasti sexuálního vývoje a sexuální výchovy by proto měla být co nejkomplexnější, soustavná, a po co nejdelší období jeho dospívání a sexuálního zrání.

INDIVIDUÁLNÍ OSVĚTA: RODIČE

populárně-odbor, literatura
médi
okolí (známí, přátelé, spolužáci)
vlastní poznatky

TEENAGER

OSVĚTA ZAČLENĚNÁ DO ŠKOLSKÝCH OSNOV:

PEDAGOG

sexuolog

lékař (gynekolog, dermatovenerolog, urolog atd.)

organizace zabývající se osvětou

Zatímco individuální složku osvěty, s níž se adolescent setkává, lze ovlivnit jen obtížně, systematická osvěta začleněná do školních osnov, by určitě napomohla mladým lidem se v dané problematice dostatečně zorientovat, a do značné míry tak doplnit nedostatky osvěty přicházející například od rodičů (nutno dodat, že v mnohých případech s tímto rodiče skutečně automaticky počítají).

Osvětová činnost je v oblasti pohlavního vývoje a dospívání jak na základním, tak na středním stupni zajišťována především učiteli dle osnov, ve svém základním principu by měla být funkční.

Jiná situace je ovšem v oblasti sexuální výchovy a výchovy k sexuální zodpovědnosti (a antikoncepčnímu chování), kde do značné míry vzniká komunikační bariéra mezi učitelem a žákem, zčásti zde vzniká vakuum v odbornosti učitelů v dané problematice, neb jsou s tímto tématem obeznámeni pouze okrajově.

První skutečně fungující linií týkající se bezprostředně sexuálního života pak zpravidla bývá ordinace gynekologa, dermatovenerologa, urologa atd., kde se však nejednou řeší již důsledky.

Základní vize

Je naprosto nendiskutovatelné, že hlavní úloha ve školské sexuální výchově teenagerů spočívá a nadále bude spočívat na bedrech pedagogů. Domníváme se však, že jenom tato osvěta není vždy dostačující z důvodů již výše citovaných (bariéra student-pedagog, odbornostní předpoklady atd.), dle osobních zkušeností je na jednotlivých školách zajištěna na značně rozdílné úrovni.

Naši základní představou a ideou je vytvořit 4 stupňový přednáškový program zajišťovaný gynekologem, event. k tomu proškoleným personálem, který by pokrýval vývoj teenagerů po celé období školní docházky, a navíc umožnil pedagogům se v případě zájmu o danou problematiku obeznámit s nejnovějšími trendy a poznatky.

Přednáškový program

1. stupeň: 6.-7. třída zákl. školy: obsah dané přednášky je ve stádiu konzultací s pedagogy 2. st. základní školy, osnova není definitivně uzavřena. Přednáška by měla navazovat na výuku o vývoji a funkci pohl. orgánů v rámci biologie, měla by se zabývat základy sexuálního života, sex, abstinence a antikoncepci.

2. stupeň: 1. ročník stř. škol: dvouhodinová společná přednáška:

- bezpečné zahájení sexuálního života
- sexuální abstinence
- podrobný rozbor antikoncepce vč. metod přirozených a antikoncepce záchranné
- problematika možného těhotenství z hlediska samozjištění, dále z hlediska medicínského a právního aspektu umělého přerušení těhotenství
- problematika pohlavních chorob a AIDS
- diskuse

3. stupeň: pro 3. a 4. ročníky stř. škol:

Zopakování některých výše uvedených témat:

- antikoncepce
- problematika možného těhotenství vč. umělého přerušení
- pohlavní choroby a AIDS, prevence
- rozsáhlá diskuse

4. stupeň: přednáška pro učitele 2. stupně zákl. škol a středoškolské učitele, která by měla informovat o nových trendech v antikoncepci, sexuální výchově, aspektech umělého přerušení těhotenství, pohlavních chorob atd. z pohledu odborného lékaře-gynekologa.

Cílem celého projektu je efektivně podpořit mnohastupňovou osvětu teenagerů prováděnou pedagogy. Tato nadstavba byla školám doposud nabízena zdarma (a pevně doufáme, že tomu tak zůstane i do budoucna).

Odborná garance

Přednáškovou činnost provádí lékař-gynekolog s minimálně 1. stupněm odbornostní atestace, s min. pětiletou praxí.

Obsah přednášek je sestavován s přihlédnutím k názoru pedagogů, je průběžně obměňován v kontextu vývoje sexuální výchovy a antikoncepce, doplňován o nejuvější poznatky.

Současná koncepce vychází ze zkušeností získaných při přednáškové činnosti pro stř. školy (rozsah odpovídající 2. a 3. stupni navrhované koncepce) při více jak 150 přednáškách na 40 středních školách a učilištích.

Organizace v rámci regionu

Region Ostravsko a Karvínsko čítá zhruba 700.000 obyvatel, nachází se zde více jak 200 zákl. škol a zhruba 100 středních škol a učilišť.

V roce 1997 probíhal daný program pouze v rozsahu přednášek pro 1. ročníky stř. škol, od r. 1998 jsme pak doplnili nabídku o přednášky pro 3.-4. ročníky středních škol. Spolupráce se uskutečňovala na základě domluvy mezi školou a gynekolog, ambulancí.

Vzhledem k exponenciálně vzrůstajícímu zájmu škol o danou problematiku nejsme schopni dále rozšiřovat stávající model spolupráce mezi středními školami a gynecologickou ambulancí.

Důvody:

- počet požadovaných přednášek převyšuje časovou kapacitu přednášejících
- neefektivnost při spolupráci s některými stř. školami (menší množství studentů oproti příslibenému počtu, požadavek jen na 1 přednášku atd.)
- prostory na stř. školách umožňují účast zpravidla max. 60 studentů, ačkoliv z našich zkušeností není problém udržet pozornost i dvojnásobného množství posluchačů
- finanční limitace dotující dané přednášky

Navrhujeme v rámci snahy uspokojit poptávku a zefektivnit činnost zapojit organizace zabývající se osvětovou činností. Byl vytvořen tento model spolupráce, který umožní v případě zájmu ze strany škol plošně pokrýt co největší množství zájemců.

Navrhovaný model

CILOVÁ ORGANIZACE	ORGANIZAČNÍ STUPEŇ	VZDĚLÁVACÍ STUPEŇ
základní školy	Centrum podpory zdraví při Krajské hygienické stanici Ostrava	CAT Ostrava vzdělávací zařízení
střední školy	Kancelář Zdravé město Havířov	
učiliště	Kancelář Zdravé město Orlová	

Funkce

Organizační stupeň: propagace
zajištění prostorů k přednáškám
koordinace termínů přednáškových bloků s požadavky škol
ve spolupráci s přednášejícím zajištění osvětových materiálů
organizační zajištění průběhu přednášek

Vzdělávací stupeň: viz odborná garance
činnost ve smyslu IPPE, SPRSV, AGENDA 21

Financování projektu

Fondy činnosti osvětových organizací, sponzorské příspěvky osvětové a podpůrné programy farmaceutických a nefarmaceutických firem (v rámci těchto programů je však kladen jednoznačně důraz na etická pravidla spolupráce).

Školám jsou přednášky nabízeny v rámci osvětové činnosti zdarma.

Současný stav

Ve školním roce 1998/99 využilo nabídky zhruba 35 % středních škol a učilišť v regionu. Na 6 školách jsme zařadili přednášku pro 3. a 4. ročníky středních škol, přičemž ve 3 případech tato přednáška byla nabídnuta studentům dobrovolně, v jejich volném čase. Ve všech případech se této dobrovolné přednášce zúčastnilo minimálně 70-80 % studentů.

V květnu 1999 jsme pod organizačním zajištěním Kanceláře Zdravé město Havířov uspořádali první přednáškové bloky pro 1. ročník stř. škol v divadelním sále, kterých se zúčastnili studenti 6 středních škol a učilišť.

Ve spolupráci s výše uvedenými organizacemi pak připravuje obdobné přednáškové bloky pro 1. pololetí 1999/2000, v současné fázi prozatím v rozsahu 2. a 3. stupně. Bude zmapován zájem o přednášky v rozsahu 1. stupně a o přednášku pro pedagogy, event. bude tato část projektu v případě zájmu zrealizována. Zvažuje se nadstavba k přednáškám vycházející z činnosti KHS Ostrava, Kanceláři Zdravých měst atd.

Výhody projektu

1. komplexní sexuální osvěta provázející teenagera po celé aktuální období dospívání a zrání
2. časově zefektivnění pro přednášející
3. účelná výpomoc při získávání informací pro učitele zákl. a středních škol v dané problematice
4. možnost systematicky zcentralizovat a zmapovat spolupráci s jednotlivými školami, což může být ideální **odrazový můstek pro vznik skutečně funkční a dlouhodobé koncepce sexuální výchovy.**

Závěr

Celý projekt je ve stádiu postupné realizace.

Dle ohlasu mezi studenty a pedagogy středních škol a učilišť jsme přesvědčeni, že přednášková činnost pro tuto věkovou kategorii je jednoznačně přínosem.

Naši snahou bude dosáhnout podobných výsledků i v případě spolupráce se základními školami, doufáme, že námi navrhované doškolení učitelů rovněž nalezne odezvu.

Pevně doufáme, že daný model nebude vnímán jako konkurence či snaha převedení kompetencí pedagogů. Věříme, že naše snaha bude přijata jako podpora ve výchově studentské mládeže, která napomůže ke společnému cíli – projt dospívající mládeži obdobím prvních sexuálních zkušeností pokud možno bez nežádoucích důsledků v podobě pohlavních chorob, AIDS či nechtěného těhotenství.

S poděkováním pracovníkům fy Richter Gedeon RT, díky jejichž osvětovému programu je realizována část projektu a z jejichž podnětu jsme se rozhodli tuto koncepci veřejně prezentovat.

Dále bychom rádi poděkovali všem organizacím i jednotlivcům, kteří spatřují v této osvětové činnosti smysl a bez jejichž podpory by nebylo možno tento projekt uskutečnit.

“70” a nejen o sexu

MUDr. František Křivák

Muži mého věku a povahy není zatěžko mluvit o problémech let s nadhledem a optimisticky. Toto je vždy snazší muži mého stáří, než pětikrát za odpoledne pomilovat vlastní či jinou ženu. Je na muži tohoto i jiného věku, aby vlastní rukou dával pro sebe latku na tu výšku, na kterou má a cítí se.

Tímto jsem definoval, že i věk gerontů má sexuální kontext a pozadí, příčiny a následky. Pedofil – senior se může domnívat, že je konečně adekvátně komplementárním objektem pro gerontofila.

Sedmdesátníkovi při jeho slávě se neříká geronte, starče, staříku, dědečku a ani ne ctilodný kmeť. I když pochopitelně toto všechno je. Je dobré ukrotit službu pýchy pýchou, tyto ageistické postoje přijat a na všechna ta oslovení bezproblémově slyšet. Jsou než nálepkou, ze které je možno udělat “potřebu”: jsem geront, no a?! Kdo je víc?!

Dědečkem v přibuzenském stavu, tedy otcem dětí, co mají děti, otcem jednoho z rodičů, nejsem. My děláme děti a ony nás prarodiči. Nevím, je-li to dobré, ale aspoň nespím s babičkou.

70 let ... Už to znamená – mít ohnutá záda, která tě nemají ráda a bolí, mít slabá ramena, ráno vstát a myslit, že jo ... A v poledne umdlévat. Udělat plán a zapomenout, i na to, že jsme zapomněli, co jsme chtěli a měli. Geronti, intelektuální narcisté, říkávají: “Zaprvé chci vám říci tři věci, to druhé jsem zapomněl a to třetí... Nemohu si vzpomenout.”

Mít tento věk, říká se požehnaný... Nevíte čím? Už to znamená – lecco odžít a udělat, něco přetřpět a něco podělat a zorat. Vážení spolustárnoucí, oráči, kolegyně a kolegové!

To nejhorší máme za sebou. Život.

To těžší nás čeká. Dál – žít.

Mnoho a mnohé pěkně máme za sebou: úspěchy, práci, rodinu, radosti. To lepší nás čeká, donaplnit toto vše souzněním, krásou, pravdou a smyslem. Smyslem bytí spolu a pro sebe.

Všechno stárne: stromy, Země, kovy i my. Kontinuálně a na pokračování. Každou sekundou, která přibude a každým zubem, o který přijdeme. Kontem "má dáti" i kontem "dal". Bez záruk, úroků a valorizací. Žij! Nadoraz. Naplno. Každou sekundou se udává život. Náš. Jediný. Neodvolatelný. Nepomůže koalice, opozice, hlasovat "proti". Na pováženos s tím naším stárnutím to je hlavně od doby, co nám známí začnou říkat, jak báječně vypadáme.

Až si mládí odpykám... Už si trochu přivykám.

I na Nezvalovo: "Jak je krásné stáří, když se člověk dožil. Na sta vrásek v tváři a ve skrání sto žil..."

Tytan jsou výhody mládí v podobě síly a výkonů, na poli, na zahradě a v posteli. Je to dobré nevzpomínat, co bylo a zapomenout, jak jsme se kdy, kde a s kým poměli. Co kdy jsme vypili, zdlábli, přeskočili a pře ... tento. A kolikrát. Relikty a enklávy mládí na území stáří očičkem hledat přes správné brýle, do paroma, kde zase jsou, prstíčkem hrabat, špendlíčkem kopat. A vážit si. Každým dnem – pokorněji. S vědomím, to je dobré, že jsem.

Nemít potřebu hýť mládí, když to nejde. Stačí, že milujem. A jsme milováni. Učíme se novému s radostí a pamatujem, tak jak pamatujem. Co nám v intelektu deteriorovalo, to nám psycholog v testech bonifikuje. Psycholog jo. A život?

Není morální, kdo kárá a káže. Není moudrý, kdo poučuje. Jen slepý nevidí krásu. Nebát se omylů. Nedělat z nich ani z let – zásluhy.

Stáří není trest, spíš dar, je to tak možno vidět a brát, dar propašovaný odžitými roky. Pro náš den. Zde a teď. Ber! Ovoce na náš stůl, takové, po němž máme nadýmání a zralé ořechy, na které nemáme zuby.

Starý velebí minulé léta, svou práci a zásluhy. Když už nemůže rozhodovat o důležitých věcech, tak vše, o čem rozhoduje, považuje za důležité. O stáří a stárnutí se píšou knihy. Nestárnem však podle knih, nýbrž po svém, každý podle sebe. I když většinou každý jinak, přestů jako přes kopírák.

Uran stárne tisíciletí a je z něho nakonec olovo. Decigram olova v uranu znamená 100 milionů let. My stárnem svůj život a jsme si toho vědomi.

Když mi říkávají, jak to dělám, že vypadám..., odpovídám, že vim, že vypadám a že za to nemohu a že je mi jen ty roky, co mám. A recept na to vypadat? Každý vypadáme. A přidávám bonmot připisovaný několika autorům: "Střídmě jím, dobře spím, pravidelně soutěžím (někdy to povím naplno) a mezi dědky nechodím." A dodávám: "Plánuji a sním. Chci-li to udělat, tak se probudím. Když mi to nevyjde, sám sobě to vysvětlím, sám sobě odpustím."

Stáří je to, co nás naplňuje tím, že nám ubírá.

Pod trestem smrti zakazuje – život.

Ano stáří dává nová křídla. Ne však sílu – vzlětnout.

A touhu. Ne vždy k naplnění, ale k tomu, aby to bolelo. Dokud bolím, žiju.

Když bylo Brigitte Bardot 50, řekla v interview pro časopis Kino: "Je mi padesát a když se mě někdo zeptá, jak se cítím, řeknu to bez obalů, 'sere mě to!'."

Asi jen blázen či pocta ve své licenci může tvrdit, že to naše stáří je úžasný vynález a procházka Stromovkou. Nejsem blázen, nepovím, je to wunderbar a ani nepovím, je to wündervoll, ale trotzdem: "Stáří muzota, přec tě mám rád."

Kdyby to šlo, dal bych nejlepší léta za pár těch dobrých. Ale i ta jsou, slušně řečeno – pryč. Ale nežalovat na osud a na odžitá léta. I geront si užívá. To je nějakých tablet a pilulek. A i "neproduch", nepracující důchodce je užitečný medicíně a kolegům. Těch bodů, co z něj mají pro pojišťovny za výkony a péči o jeho tělo. Z povadlých gerontů vzkvétá ošetřujícím lékům zisk a pracovníkům ZP se vzedá adrenalin a tlak.

Mládí je, aby zapomínalo. Stáří zapomíná zdarma. Díky skleróze můžeme se naučit tomu, co jsme už znali a mít z toho radost. Je to duševní stav umožňující, že nevzpomenem, co bylo před pěti minutami, zato do detailů přesně vzpomenem, co před padesáti lety nebylo. Kupodivu často to bývá krásnější, než kdybychom u toho byli a prožili to. Zde je tajemství mnohých memoárů.

"Chtl jsem si v automatu koupit prezervativ, ale neměl jsem drobné..." "Ale, dědečku, v té době nebyly přeci automaty na prezervativy." "Máš pravdu. Jinak by se nebyla narodila tvoje maminka."

Nechťjme stříbrný vítr. Stačí, když ten, co fouká, nám neodnese klobouk. Po prostatektomii nemusím močit jako zamlada. Stačí, když mikci zahájím až poté, co mám i slippy dole a ukončím dříve, než zapnu poklopec.

Mladému vládne logika. Starému urologika.

Mladý poroučí větru, dešti. Starý je rád, když ho poslouchají větry a sfinktery. Mláď, to je, že chcem, ale neděláme. Pokud děláme tak nechtějce. Proč? Na nic není čas. Ve stáří je čas. Na vše. I na to, co chcem. Ano chcem, ale nemůžem.

Máme peníze. Co s nimi? Máme peníz... Jak s ním?

Chlapeček si myslí, že ho má jen na čurání. Ve stáří pozná, že je to pravda.

V ordinaci říkám svým gerontům: "Nebuďte smutný, že vám špatně stojí! Radujte se, že vám pěkně visí."

Mláď chtějí být věrní, a nejsou. Staří chtějí být nevěrní a nemohou. Humor je lepší geriatrikum než žen-šen a lepší sexualtonikum než Afrodor 2000 či Viagra. A ať stojí nebo nestojí, nic to nestojí. Na všechny složité otázky a problémy světa, nezávisle na věku, nacházíme rychle a snadno jednoduché přesné a nesprávné odpovědi. Starý pán je rád, že najde po ránu pod postelí i druhou ponožku.

Nevadí, když něčemu nerozumíme. Pokud nevádáme my někomu, nikdo si toho nevšimne. A práci? Nemusíme přehánět. Když se práce přehání, nestojí pyj za nic. Nedobrá je nálada. Halenka se špatně rozpíná... Na suchu i u vina. Když "on" se do "ní" špatně štimuje, někdy potěší i to, že se to rýmuje.

K těmto mým slovům padne dobře Publius Ovidius Naso:

"Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas."

Být chyběly síly, přeci aspoň dobrá vůle zaslouhuje pochvaly.

Náš život je silný stáří, které nás oslabuje. Okolnosti jsou příznivé ne tím, co nám bylo odebráno, ale tím, co nám zbylo. Žij a užívej, co máš, co ti funguje. Stáří je OK, šlape-li nám zdraví, síla, trávení, tlak, vyměšování, pohyb, emoce, myšlení a paměť, práce, erotika, sex a vztahy, bydlení a peníze. Doma nás nemusí poslouchat, stačí, když nám vyperou, dají najíst a nechají nás dýchat. Mít toto vše okolo sedmdesátky v souběhu pospolu je v úrovni zázraku. Zázraky nejsou. Kdo v ně aspoň někdy nevěří, ztratí naději.

Starý pán přijde na oslavu svých narozenin včas, oholen, v obleku s kravatou. Má uvázané tkaničky u bot a zapnuty správně správné knoflíčky. Je mu dovoleno žbrdat pitím, trousit jídlo, strkat nůž do úst a může aspoň chvíli do toho mluvit. Ať mluví nebo blekotá, tváříme se, že jo.

Když si moc fandíme, je 7. decenium stavem vysoce pokročilého mláď. Hormony jsou už krotké, neboxují s námi, nerozdávají rány pod pás ani KO. To po sedmdesátce, tedy 8. decenium, nás galantně uvádí do zahrady mladého stáří. Máme správný klíč? Dokážem odemknout? Měli bychom vědět, kde je tam chládek, altánek, jezírko a nečekat, že tam budou tančit víly. A také vědět, ze kterého stromu a jaké ovoce a kolik utrhneme. Pokud by šlo o metaforu, je v oné zahradě vše plus ostatní. Jde-li o život, je v ní než to, co jsme zasadili a vypěstovali. Pro sebe a pro bližní, pro sousedy a pro dům.

U bran svého zdravého rozumu ve stáří sám sobě musí stát nepodplatitelnou stráž. Znáť míru a měřit podle ní. Rovně. Vlastní rukou držet váhu. Nekázat vodu a pít víno. Žít a užít. Rozumně i nadroz. Pomalu a vytrvale. Carpe diem! Hlavou i pyjem.

Proud života uchopit po kapkách i v tryskání.

Méden agan. Ničeho přilíš.

A sex náš vezdejší? Více než dříve platí: schopný muž může, když chce. Moudrý muž chce, když může. Když nemůžeš, nemusíš a když nechceš, nemusíš také. Jemně mi ho nutí! Miluj mne něžně a vášnivě, kdykoliv chce. Žena, která si ho nepostaví, si ho nezaslouží. Omlouvám se kolegyním. Ty přitroublé mužské šovinismy a vejtahoviny používám v pánské sex psychoterapii.

O čem je život sedmdesátiletého muže?

O jeho práci. O lásce k ní.

Aby to uměl, unesl a dokázat, potřebuje k sobě okolo lidí.

I venku, kde žije a pracuje. I doma.

Být s někým a pro někoho. Být druhému druhý.

Někomu a někam patřit.

V životě jsem měl dvě velké lásky. Tou druhou je psychiatrie.

Více než 40 let chodil ke mně ti unavení, smutní a sklíčení.

Usedali přede mnou a spolu jsme hledali cestu z jejich obtíží. Spolu jsme byli proti jejich nemoci. Pacient byl pro mne vždy totus homo in totus rerum miseriae calamitatisque. Celý člověk se vši svou bídou a nešťastností.

Nejen zbavit tělo a duši nemoci, ale uzdravit člověka, narovnat jeho život. Vrátil ho do světa. Do pravdy. Mezi lidmi.

"Znám mělký rokyt v poli, /kde polední zvon je nejtíšší./

Kdo pozorně poslouchá./ tep země uslyší..." napsal jsem kdysi v básni. Ten mělký rokyt je moje rodná Haná. V tepu země slyším i tlukot srdcí Moravanů, Čechů, Slováků a jiných lidí, takových, jací jsou, co chodí ke mně do ordinace. V dotyku s jejich duší zpívá mi česká země a hladí mne mateřinou. A konejší mne jako matčina dlaň, když mi bylo špatně.

Pokouším se o totéž. O lidské vložení ruky, když bolí duše.

Sedmdesátiny, 70 let. Vlastně počet roků, Číslo.

Sedm z indoevropského septm. Řecky hepta. Latinsky septem. Götsky sibun, anglicky seven, německy sieben. Plus přípona desát z praslovanského deset.

Řecká báje slaví hrdinu, který byl dobrý a silný. Za každých 10 let mu narostla jedna vrstva kůže. Každým dalším desetiletím byla tvrdší a odolnější. Nejmočnější byl ten hrdina jako eptabóeios, tedy sedmdesátiletý, kdy měl 7 vrstev kůže. Dorostl sedmi stop, bojoval pod sedmi kopími a pod sedmi vůdci.

Tento hrdina nemá jméno. Říkají mu sedmistatečný a sedmictnostný. Je to vlastně každý udatný a bezúhonný Řek, který se dožil sedmdesátí let.

Pokud se Řekové v mýtech o sobě vidí jako hrdinové, co brání mužům jiných národností hlásat totéž a věřit tomu.

Numerologie a kabala pojednává o číslech narození, jména a života. Ano čísla jsou, jsou krásná a je jich moc. Víc znamená a krásnější je náš jeden, jediný život. Jedna touha, dvě těla. Muž a žena spolu. V lásce.

A těch mých "70"? Patří ke mně. Ale žádná moje zásluha. Jen to, že jsem se narodil v roce 1929 a letos, v roce 1999 ještě žiji. Dobře mi tak a jsem tomu rád.

Děkuji vám za to, že jsme spolu, jak jste na mne hodní, že z toho, jaký jsem černo-černobilý vybíráte jen to světlé.

Co je jubileum? Vděk za vše, co nám život dal, poskytl a světil. A že čas nám milosrdně měřil. Až dodnes. A možnost slyšet o sobě slova chvály. Více chvály se o nás říká při pohřbu. To už ale neslyšíme.

Život je cesta. Jdu.

Stáří je: odcházím. Latinsky exeo. S tím souvisí exitus: východ, vyjití, vycházka, ale i výsledek a konec. Říkáme eufemisticky exitus místo exitus de vita, místo exitus letalis.

Osude, naplň se ranami života!

Oslavenci přejeme, aby byl zdrav. Neodvisí to od něj.

Aby žil a dlouho...Za sebe slibuji, že budu. Až do konce života. Ani o sekundu dle.

Na vrcholu bolesti svatý klepe na bránu nebeskou a ztrácí tělo. Normální člověk ztrácí vědomí. Někdy i život. To druhé pouze jednou, a na dlouho.

Porodní bába je vrátnou života.

Život je vrátným smrti...

I hlubě žít je lepší než mít nádherné mauzoleum.

A jak jihu léta lektorovi sexuální výchovy v jeho práci?

Po promoci se ho dívky tážou a provokují:

Teorie dobrá. Kdy bude praktikum? A co vy? Jak jste na tom? Odhalte se! Nejsem poučná, můžete mne vzít do soukromého výcviku? Jak často cvičíte v posteli?

Dotaz lektorovi v jeho šedesáti: "Ještě souložíte?"

Oko sedmdesáti: "Kdy jste souložil naposledy? Ještě můžete?"

Avšak pro lektora, jeho práci a osobnost není důležité, co a jak se ho tážou, a co odpovídá, ale jaký je. Především mimo postel.

Jubileum je přítomnost. Potlesk. Postesknutí. Pozlátko.

Radost, že to je i že to končí. Manost hýčká pýchu.

Jde mi o budoucnost. Chci v ní strávit zbytek svého života. Pokud možno v rodině, v práci. S vámi. Spolu.

A:

Šekš, ten nám kvete

v zimě i v létě...

Čo srdce žádá,

má še mu dát,

ty mě máš ráda,

já tě mám rád,

i když mě táhne pšeš – šedmdesát.

Autorem šišlavé verze písně ze známé operety Jára Beneše Pařížanka z roku 1938 je František Křivák, senior, tedy můj otec. Tím se pokorně doznávám, po kom to mám.: jazyk, srandu, styl. A? To ostatní.

Matematika a sex – jak se to rýmuje

MUDr. František Křivák

Se sexem se rýmuje vše. I matematika a čísla.

Kdo miluje

a v posteli váli,

tomu se sex rýmuje.

zvláště nemá-li úd malý.

Čísla v životní knize sexu psána bustrofedonem, tedy čtou se zleva doprava a zpět zprava doleva. Mnohá čísla jsou tak zvaně palindromatická, čtena zleva i zprava jsou táž. Na příklad 121. Soulož poitově je také palindrom. Zezadu stejně jako zpředu. I když zpředu je to u ženy jiné, než u muže, ale se to přesně doplní.

Když pracuješ zpředu, můžeš koukat ženské do očí a na ... nebo kam chceš. Když ze zadu můžeš koukat i na fotbal v televizi.

Publikoval jsem i povídal už několikrát o matematice, číslech a sexu. K tomuto sdělení mne inspiroval můj přítel, kolega PhDr. PaedDr. Kamil Janiš, CSc., když ve svém poutavém sdělení Malá úvaha o vývoji a perspektivě sexuální výchovy loni na 6. kongresu zde v Pardubicích prohlásil, cituji: "Matematika je předmět optimálně vhodný pro sexuální výchovu." Konec citace. A potutelně se usmál. Jak ho znám, vím, že to myslil vážně. I kolegové vedle mne se tehdy potutelně usmáli. Jak je znám, myslím, že to nemyslí vážně. Já jsem proti tomu, co říkal kolega Janiš..., souhlasím.

Jako důkaz a dik za inspiraci...předkládám toto povídání coby svou obětinu pro naše Pardubice 1999.

"Vím, že čísla jsou krásná. A jestliže krásná nejsou, není krásné nic." Napsal Paul Erdős, francouzský matematik maďarského původu.

Asi s ním moc souhlasit nebudem. Můžem však podotknout, že některá čísla s některým mužem či ženou, krásná být mohou.

Čísla nejsou šťastná nebo nešťastná, pěkná či nepěkná. Ale člověk může být pěkné číslo.

Čísla a počítáním se zabývá několik základních oborů vědy. Matematika, z řeckého *mathema* = učení. Aritmetika – arithmetike tekhné = umění počítat. Algebra, z arabského *al-džabr* = obnovení spojení, původně spojení zlomených kostí, pak jakéhokoli zlomení či narušení na těle či mezi lidmi. Trigonometrie, *trigonon* = trojúhelník, *metron* = měření.

Nejkrásnější trojúhelník je *mons Veneris*, tvar Venušina pahorku. Platí zde sex Pythagorova věta: obsah čtverce nad přeponou pod pupkem se rovná součtu obsahů čtverců nad oběma odvěsnami v ústílech. Algoritmus řešení: zasunout pravítko do středu údolí pod pahorkem, zavřít oči, přirazit. Jakmile pocítíš blaho světa, nezbude ti z matematiky v hlavě ani jediná věta.

Jedna pochva, jeden úd.

A už tam buď! Už tam buď!

A nevylézej odtamtud!

Prvočíslo odborně *emirp*. Tento název vznikl z anglického *prime*, psáno pozpátku. Není to první soulož s *tergo*, zezadu. Dokonalé číslo je číslo, které je rovno součtu všech dělitelů. V posteli se to nepočítá, ale cítí. Je známo, že v cizích postelích a na cizích kalkulačkách se dosahují dokonalá čísla snázeji. Náhodné číslo, to není když obskakuješ, kde se dá, ale volba čísel nahodile, bez souvislostí, třeba losováním.

Nedosažitelné číslo, není soulož se ženou, která ti uniká, ale číslo, které není součtem dělitelů žádného čísla. Pospolitá čísla a spřátelená čísla jsou také pojmy matematiky, nikoliv grupič či to, že by si spřátelené dvojice půjčovaly partnery.

Đábelské číslo není soulož s ďáblem, nýbrž 666. Zmiňuje se o něm bible v Apokalypse. Když se Ronald Reagan z Bílého domu přestěhoval do nového bydliště, byla jeho adresa 666 St Cloud. Rok čekal než mu povolili změnu čísla na 668.

Matematika stejně jako sex se děje všude.

Ale my se na to nedereme. My se na to... Vy se na to derete.

Píše-li lékař na recept počet balení léku nebo tablet, zapisuje římskou číslici a do závorky slovně latinsky. Psal jsem pacientovi 60 tablet, tak tedy LX a do závorky slovně *saxaginta*, což je šedesát. Prohlíží si recept a vyčítavě reagoval: "Doktore, proč píšete do lékárny, že se léčím na sex?"

Studenti berou matematiku jako buzeraci. V tom vulgarismu slyšet označení homosexuálních praktik.

Nejznámější všesvětový piktogram je onen proslulý geometrický obrazec kosočtverec naštorc s čárkou uprostřed a s blesky okolo.

U lékaře. "Pane Varo, jak to že máte třísku v jazyku?" "Prováděl jsem orál." "Nerozumím." "Lí-za! jsem ji, ale ona byla nakreslená na plotě."

Žákyně ve škole. "Pane magistr, promovaný matematiku, vám vychází, že mám dostat z matematiky kouli. Tu si přidejte k těm svým dvěma. Jestli mi nedáte "1", rozkecám, že jste mě ošahával. A pan ředitel vám to spočítá."

1, 2, 3, 4, 5, sex.

Ano šest = latinsky sex. Je to i zkrácené slovo *sexus*, pohlaví, tedy to, co rozlišuje anatomicky, psychicky a v chování tvory uvnitř rodu na jedince samčího a samičího pohlaví, u lidí na muže a ženy.

I v desateru, když je bůh dle bible předával prostřednictvím Mojžíšovým Izraelcům v poušti, tak sextum, za šesté diktoval nesemšlunáš. Aby se Izraelcům pro samu srandu a užívání nezkrátily žíly, stanovil přestoupení toho nesemšlunáš jako lufích. A právě tím se náboženství významně zasloužilo o sex. Člověk totiž rád hřeší a koná to, co se mu zakazuje.

Slovo číslo má v češtině mnohoznačný přenesený jmenný význam.

Promiskuitní psychopati počítá ženy, které měl za život. Někdo si dělá čárky. Obsedant i záznamy a kartotéku. Normální proutník to nepočítá. Na dotaz: "Kolik?" odpoví, "děkuji. Dost. Více než jednu."

V přeneseném slova smyslu je číslo soulož, štouch, štych, numero, numčák, análně facha, gobla, kos.

1 nula je číslo, nikoli nic. Grafika nuly připomíná nejvytoučenější otvor, otvor všech otvorů, pochvu, "černou díru", do epicentra jejíž gravitace padá vše, co je ve světě mužské.

Pozor na nuly. Jejich moc je v tom, že je jich moc. I když jsou neplodné, nevymřou.
Jeden, jedna, jedno.

Jeden bůh pro věřící. Jeden svět pro všechny. Jedna Země. Jedna matka. Jedna vláda pro občany,
k tomu Zemanova. Jedno Slunce. Jedno nebe a jedno peklo, jsou-li muž a žena spolu, tak už zaživa,
Dva. To je číslo od ďábla. Muž a žena. Touha a sex. Život a smrt.

Jak to s námi v lásce dopadne? Někdy nás to trápí, někdy je nám to jedno.

Muž chce být jednička.

Žena chce mít aspoň dvojky, raději však trojky.

Ve škole zákydně chtějí jedničky. Když vyšlápnou do života, dobře se uplatní i ty se čtyřkami, ba
i s pětkami. No a pokud šlapou, tak ty s těmi čtyřkami a pětkami snázeji.

První dáma, manželka prezidenta. Naše paní Dáša. Ta z Brna. Ne ta Slovenka. Ta je Ivanova,
pana docenta.

Jedna, dvě. "Sousedo, jak to jde?" "Jde. Jde to dobře. Ale špatně to stojí."

Dva. Slováci mají označení "samodruhá" pro těhotnou ženu. Zřejmě byla sama s druhem. A měli
čas na nezbedu. A tak do toho vltla.

Tři, Trojka.

V dětství padají holčičky z trojky na nos. V dospělosti na záda. Ne z tříkolky.

V náboženství nás učili, že bůh je trojediný. Svatá Trojice.

Třetí pohlaví, výraz od von Wolzogena pro označení bisexuální.

Na Slovensku se prodává "trojputňové" víno.

Jasan je strom trojmanželný. Má v jedné koruně květy samčí, samičí i obojetné.

Triolismus = tři v posteli. Mužský sen mít na jedné posteli najednou dvě ženy. Dvojka = jedna
žena a dva muži. Ruská trojka to nejsou jen tři koně zapřazení v zimě do sání, ale i dva pyje současně
v jedné pochvě. Dámy a pánové, to není výmysl, jde to.

Ve škole nás trápili třetím zákonem termodynamiky.

Magické: do třetice všeho dobrého i zlého.

Čtyři. Čtyři nohy v tulu pod peřinou.

4. skupenství hmoty – plasma. 4. rozměr – časoprostor. 4. stav = novinář, tisk, 4 světové strany.
4 oceány, 4 % HS minority.

Matouš, Marek, Lukáš, Jan. Čtyři evangelisté.

Čtyřikrát se žena stydí: poprvé, když je to poprvé; podruhé, když je nevěmá poprvé; potřetí, je-li
nevěrná podruhé; počtvrté, je-li to za peníze.

Muž se stydí dvakrát: poprvé, když nemůže podruhé; podruhé, když mu to nejde ani poprvé. Pak
už se nestydí. Buď je smutný anebo nas...štvaný.

Úspěšný muž má výkonný čtyřválec. Někomu stačí, má-li výkonný ten válec mezi nohama.

Pět. 5 prstů, 5 pracovních dnů v týdnu, 5 smyslů. Mít všech pět pohromadě. Umět napočítat do
pěti. I ten, kdo neumí napočítat do pěti, může být čtverák. I ta, co neumí napočítat do pěti, může vy-
dělávat tisíce. A vyšlapat ještě víc.

Šest, latinsky sex. Gynekologové mají sexigravidy a sexipary, ženy počestě těhotné, respektive
počestě rodiči.

Sextilius není devíce ale 10³⁶.

Sexto není úchyla ale válcovací souprava o šesti válcech.

"Doktore, říkala mi, že dělá sexátorku. Nevěděl jsem, co to je, tak jsem ji pro všechny případy
jednu uhalil."

Tento muž nejednal správně. Sexátorka je počestně povolání, sexuje, to je určuje pohlaví u jedno-
denních kuřat.

Máňa má šestky, protože ráda švestky.

Číslo 7 je také "silné" a s bohatou obsahovou prezentací.

7 dnů v týdnu. Sedmero hlavních hříchů a ctností. 7 bolestí Panny Marie. 7 darů ducha svatého.
7 divů světa. Sedm proti Thébám. Sedmiramenný svícen, hebrejsky menorah.

Křivákových sedm mužských ctností a sex dovedností se týká ztopoření. Ztopoření má být: 1) dobré, 2) pevné, 3) pohotové, 4) vytrvalé, 5) spolehlivé, 6) uspokojivé, 7) přiměřeně frekventní.

Starší sexuologové mluvili o svědění po sedmi letech, to je sklon k nevěře po sedmi letech manželství. Někdo to má stále.

Když něco nepotřebuješ sedm let, můžeš to vyhodit. Netýká se to manželů a manželek. Ba ani ne pyje. Ten, když už, potřebuješ aspoň k močení.

8. Osm je údu k milování. 2x2 ruce k objímání, 2x2 nohy ke svírání a k tomu, aby nás přivedly k sobě či jinam.

A ten malý "nezbeda"? Stojí-li a stojí-li to za to a je kam, aby nepřekážel, se zasouvá. Soulož je zvláštní vztahový kontext. Jeden úd a přesto ho má on i ona mezi nohama současně. Soulož je činnost virtuální, to znamená za jistých okolností ano, za jistých ne. Dukat není úd v pochybě, nesouložíš. Sotva změkne, vyklouzne a je mimo, nesouložíš také. A když souložíš a je to fajn, jsi mimo ty. A je to 8. div světa.

"Když uplynulo osm dní a nastal čas k obřizce, dali mu jméno Ježíš." (Lukáš 2,21)

9 a sex? Spolu s číslicí 6, tedy 96 je označení pro lambitus simultaneus mutuus, tedy pro vzájemný a současný orál partnerů (muž a žena, muž-muž, žena-žena). Lambitus = lízání.

10. Základ pro dekadickou numeraci.

Je to číslo "silné" a magické.

Desatero, 10 přikázání.

10 bodů Klementa Gottwalda z roku 1948 pro budování socialismu v naší vlasti. Otráslaly více než 40 let naší zemi.

16 – základ pro hexadecimální soustavu. Je to věk Manon Lescaut.

Sladkých šestnáct, věk dívky v rozpuku mládí.

V šestnácti letech se smějí chlapeč a děvčata ženit a vdávat s povolením soudu.

Ředitel přijímá půvabnou sekretárku. Dává ji spočítat z hlavy 12x12. Adeptka na sekretárku se pousmála a suverénně oznámí: "143". "Chybí vám jedno číslo, slečno." "Ano, pane řediteli, vím. To je prosím to číslo, které můžete mít se mnou, když mě přijmete."

Matematik Ludolf van Ceulen souložil už třetí hodinu. Manželka mu povídá: "Ludolfe, to tvoje číslo je nekonečné."

"Kamilo, znáš Ludolfovo číslo?"

"Myslím, že jo. Nemohu si akorát vzpomenout, kam se při tom dávají nohy."

Jednu ženu za manželku pojmá můžeš. Děkuji, stačí. A když nestačí, tak se přitlačí. Dvě hys ne- uživil a ještě by ti záviděl. A JUDr. Miroslav Mířlöhner, CSc. by řekl: "Bigamie!" A měl by pravdu. Trestný čin, který trestá pachatele sám už naplněním skutkové podstaty. Čím? Dvěma tehyněmi.

Dvě varlata s miliony molekul pohlavních hormonů tě tlačí k hříchu a k radosti. Dvě řádra tě raj- cují, dvě hýždě válcují dvěma dlaněmi. Dva rty dvěma "žereš".

3 otvory mají sladké potvory: pusínku, pochvu, řiť. Muž z toho velké blaho může mít. Ten se má, je-li dobrý mezi nohama. 4 roční doby, kdy můžeš 5 pracovních dnů pracovat ostošest proti 6. boží- mu přikázání.

Geometrická definice soulože: je to buď svislý pohyb ve vodorovné poloze anebo vodorovný po- hyb ve svislé poloze.

Matematické vyjádření nevěry: "Hop na druhou."

V křížovce "otvor lásky" na čtyři. Homosexuál napsal: řiťř.

Které číslo je víc než nekonečno. 6, latinsky sex.

Ať nám matematika

co chce a jak chce říká,

když se krásná žena tobě svlíká,

to se to pak buší a stíká,

Pozdě honit potom bychy...

bože, odpusť mi mé lůčhy!

Já už to víckrát opět rád udělám.

Nelžu. Přisahám.
Ať počítáme z hlavy nebo s kalkulačkou,
ať nám ta naše čísla vycházejí:
v posteli
i na bankovním kontě, tak jak jsme šikovni a jak si zasloužíme.
Bez průšvihů. Bez paragrafů.
Jedna dvě, ať to jde!
Deset, sto, čísla, číslice. Milion.
Buď Miss!
Buď šampion!
Pravidelnou souloží život se ti prodlouží,
Buď fit!

Šikana v armádách

podplukovník Jiří Kubík

Pojem šikana, šikanování, není právním řádem v našich podmínkách definováno. Obecně závazné právní předpisy tento pojem neužívají, přesto se jedná o známý pojem a nikoliv jen v armádním prostředí.

Pojem šikana, šikanovat pochází z francouzštiny a znamená zlomyslně připravenou potíž, nebo příkoří, lstivé a zákeřné jednání.

První postih šikanování v Armádě České republiky (dále jen AČR) je prováděn na základě § 279 a), b) trestního zákona – porušování práv a chráněných zájmů vojáků.

Za šikanování je považováno každé jednání, které je v rozporu s právními předpisy, s právy a povinnostmi jednotlivých vojáků, kdy voják (jakékoliv hodnosti) vyžaduje po druhém vojákovi vykonávání úkonů (mnohdy zesměšňujících, ponižujících), které není povinen provádět, případně jinak je svévolně zasahováno do jeho práva na osobní integritu.

V souvislosti se šikanováním se nabízí řada otázek typu: kde to vzniklo, proč to existuje, šikanuje se v jiných armádách na světě, kdy to skončí apod.

Stručný exkurz do historie je výmluvný. K šikanování docházelo již za římských legií a mělo surovou formu. Jinak známý císař Caligulla proslul značným šikanováním celých legií i jednotlivých příslušníků své praetoriánské gardy. Z dochovaných zápisů vyplývá, že velmi rozšířené bylo šikanovní jednání i mezi řadovými křižáky (knechty) a to zejména v tzv. mírových posádkách.

(Bližší v ústním vystoupení autora)

V současných armádách světa šikanování existuje a to i přes fakt, že je jeho existence oficiálními místy zlehčována, nebo dokonce zamlčována. Rozdíl je pouze v tom, zda se jedná o armádu profesionální, nebo armádu doplňovanou brancí, popř. zda se jedná o elitní nebo speciální jednotky té které armády. Alarmující stav z evropských armád je bezesporu v armádě Ruska a to zejména v útvech, které jsou značně vzdáleny od Moskvy. Jedna z posledních oficiálních zpráv (z června 1999) uvádí, že případy brutální šikany ve vojenském útvaru na Dálném východě vedly k hromadné dezerci desítek vojáků, kteří byli šikanováni velícími důstojníky. Desítky dezertujících vojáků byly obklíčeny milicí v lese a při zatýkání nekladly žádný odpor. Byli vyčerpaní a stěžovali si na nelidské zacházení důstojníků. Zatímco útoky z armády jsou v Rusku zcela běžné, dezerte téměř celého útvaru je naprosto nezvyklá. Novinkou v tomto případě je i ta skutečnost, že šikanujícími jsou ti, kteří by měli tuto činnost sami eliminovat – důstojníci.

Ruská armáda po rozpadu SSSR prožívá nelehké období. Důstojníci vlivem rostoucí inflace zůstali bez bytů a mnohdy i bez platu. Generál pobíral pouhou třetinu platu nevyučeného dělníka. O neúspěšném stavu leteckých sil svědčí případ zoufalého velitele, který zakoupil dvacet šest tisíc tun pohonných hmot "ze svého". Počet vojáků se postupně snižoval z dvou milionů sedmi set tisíc v roce 1992 na dva miliony. Dnes naplňují ruské divize slavy pouze ze třiceti až padesáti procent a to přes skutečnost, že vojenská služba je povinná. Dokreslením celé situace může být příklad, že např. důstojník, který souhlasí se svým odsunem do blízkosti hranic s Irákem, Íránem nebo Afghánistánem, což jsou země považované za ruské nepřátele, dostává za měsíc "zvýhodněný" žold ve výši necelých sto dolarů.

O vnitřním stavu celé armády, na základě byt' pouze těchto údajů, včetně problému šikanování, si nelze dělat žádné iluze. (Blíže v ústním vystoupení)

Taktéž armáda Spojených států amerických se potýká se šikanováním, sexuálními harašením apod. případy.

Z případů šikany má tu hrutální podobu provádění tzv. rituálů, které vyplývají z kodexu určitého druhu vojska. Před necelými dvěma lety proběhl úžasným Američanům, ale i světu tajný videozáznam "pasování" nových výsadkářů u elitní jednotky, přičemž pasování spočívalo v podstatě v zatlučení kovového výsadkového odznaku adeptovi do hrudi.

Ještě v roce 1996 projednávaly vojenské soudy 67 případů cizoložství v americké armádě. Technicky vzato se nejedná o zločin, i když se proti němu bojuje celých dvěstě let. Kodex armády USA v článku 134 zakazuje cizoložství v případě, že je v rozporu s pořádkem a disciplínou, nebo když jde o ohrožení dobrého jména armády. Jak připomínají vojenští právní experti, jakýkoliv případ se dá vyložit oběma způsoby. Jde-li o důstojníky, většinou se omluva najde, případ nejde před vojenský soud, ale je řešen důtkou nadřízeného. Při hlubším zamyšlení vojenských právníků jak tedy muži v armádě řeší tuto situaci, došli k závěru, že nejbezpečnější pro nerušenou kariéru v armádě, je navštěvovat veřejné domy. V tom případě kariéru nic neohroží (kromě případných pohlavních nemocí), nikdo není šikanován a obviňován z harašení. Výstižně působí tradiční pozdrav vojenských pilotů: "Křídla vzhůru, prstýnky dolů."

Situaci však zkomplikovaly tisíce žen, které v osmdesátých letech zaplavily americkou armádu. Místo bordelů začali důstojníci dávat přednost sexuálními styky s příslušnicemi armády. Různé anonymní průzkumy tuto skutečnost potvrdily. Další průzkumy potvrdily, že to nemělo resp. nemá vliv na bojovou připravenost a výsledky bojových operací. Velení armády váhalo, protože řada případů, které se tzv. "provalily", nebyla jednoduchá. Jednalo se o šikanu, násilné vymáhání sexu. Všechny pronásleduje jako noční můra představa, co se může stát, nevyhoví-li sličná důstojnice nebo seržantka požadavku nadřízených. Pošlou ji do smrtelné nebezpečné akce, nebo ji "předhodí" prokuraturě, popř. zbaví ji hodností k níž si vezmou záminku?

V zásadě se cítí pravidlo, že o čem se nemluví, to se nesoudí. Dokud se nevyvolá skandál, může si každý dělat co chce. U leteckých sil je situace opačná. Feminizace je na vysoké úrovni – 26 % nových posíl tvoří ženy. Podle prohlášení jednoho z velících důstojníků, to nejhorší co se může stát, jsou spekulace o tom, proč můj kolega byl povýšen. S kým spí, jaké má výhody a nemohu-li ho náhodou podrazit, protože spí se špatným typem.

Všichni mají v živé paměti případ pítvabné, tehdy šestadvacetileté nadporučice Kelly Flimové, která byla první ženou v USA a na světě vůbec, která pilotovala obří letoun B52 s nákladem nukleárních bomb. Na vojenské akademii graduovala mezi patnácti nejlepšími a výsledky tréninkových letů potvrdzovaly, že patří mezi leteckou špičku, bez ohledu na pohlaví. Pentagon ji představil jako vzor mladé americké dívky, která má dveře všude dokořán a vzorně plní ty nejsložitější bojové úkoly. Pro armádu se stala symbolem nastupující dravé generace mladých žen. O to horší byl pád. Aféra, která po mnoho měsíců lýbala Ameriku, dala nahlédnout do zákulisí armády a přežilých pravidel. Z boje nakonec vyšlo vítězně armádní velení za účasti vojenské justice. Npor. Kelly Flimová byla domněna z armády odejit a zaplatit dvacet tisíc dolarů, které stál její výcvik a v budoucnu může sloužit maximálně u civilních letadel.

Provinění spočívalo v tom, že se zamilovala do ženatého muže. Vybrala si civilistu, jehož manželka sloužila v armádě u leteckých jednotek. Americká veřejnost nejdříve ažela nad románek lásky, tisk kritizoval poměry přezívací v armádě po staletí, kdy jediným schváleným způsobem sexuálních styků je počestný sňatek.

Armáda pochopila, že obvinění ze cizoložství vyvolá vlnu protestů a odpor tisku. Vojenští právní experti našli jinou cestu, která Flinnovou dostala na kolena. Dostala příkaz nemravné vztahy ukončit. Neposlechla a to byl první zločin. Druhým proviněním byla skutečnost, že vyšetřovací komise potvrdila, že vztah ukončila, i když v něm pokračovala. Obvinění vojenské justice znělo: neposlechnuti rozkazu a lhaní nadřízeným. V případě soudního procesu možnost vězení až na devět a půl roku a argument pro veřejnost: Jak může člověk, který neposlechne rozkazy a lže nadřízeným, létat s nákladem nukleárních bomb na palubě. Sympatie zmizely, tak jako velká letadla B52 v nenávratnu, stejně jako sen o vzorné americké dívce.

Tento případ je směšný, ale zároveň poněkud. Armáda USA má požadavky, od kterých neustoupí: starosvětský legální sňatek, krátké vlasy, vyžehlené košile, poslušnost bez dotazů a zpochybňování. Cokoliv se vymyká, je špatné a musí být zlikvidováno. Vojenská justice je neoblomná. Přesto faktem zůstává, že je to armáda bojeschopná a jako asi jediná na světě zvládá i boj se ženami ve vlastních řadách.

Elitní bojové jednotky na celém světě (naši armádu nevyjímaje) se pyšní tím, že jsou tvrdší a schopnější než ostatní. V podstatě lze říci, že již vstup do těchto jednotek je tvrdou zkouškou, mnohdy až za hranici jakékoliv šikany. Například pověst nejtvrdších borců mezi vojsky celého světa mají hoši od britské speciální jednotky SAS. Zájemci o službu u této elitní jednotky musí především zvládnout tzv. bojový armádní test zdatnosti. Potom absolvují třítydenní základní výcvik, z toho dva týdny pochodu – závěr je tvořen pochodem a výdrž v délce 74 km v časovém limitu 20 hodin, to vše s batohem a výzbrojí převyšující váhu 25 kg. Kdo uspěje, postoupí do kurzu základního výcviku, ten trvá čtrnáct týdnů a mj. patří do něho i otázka testu jak přežít. To spočívá v tom, že voják je ponechán sám v Breconské národní parku v polní uniformě, s celou bez knoflíků a ve vojenských botách bez tkaniček. Musí nejen přežít, ale nenechat se uštvat a chytit tvrdými pronásledovateli z řad seržantů. Pokud i tuto zkoušku vydrží, následuje výsadkářský výcvik a speciální trénink v asijských džunglích plných bažin, jedovatých hadů, komárů, pavouků atd. Těch několik málo, kteří vše splní a vydrží, dostane v Herefordu hodnost a teprve pak začíná skutečný, tvrdý výcvik.

Faktem zůstává, že veškeré peripetie postupuje uchazeč dobrovolně a v jakékoliv fázi může výcvik ukončit a tím se definitivně vyřadit z řad uchazečů.

Zůstává skutečností, že v podmínkách profesionální armády, jakou anglická armáda je, nezbyvá nejen čas, ale i chuť na šikanování, protože samotný výcvik je jednou velkou šikanou.

Francouzská cizinecká legie se svým počtem okolo deset tisíc mužů si může dovořit opravdu tvrdý výběr a šikanování, které nezná hranic. Věk uchazečů o službu je stanoven od 17 do 40 let. Nejžádanější jsou adepti těsně přes dvacet let, kdy jsou na vrcholu fyzických sil a zároveň dostatečně mladí, aby se naučili nové triky. V průměru zvládne přijímací testy a výcvik pouze jeden z dvaceti až třiceti adeptů. Zajímavostí je skutečnost, že se nevyžadují žádné kvalifikační předpoklady. Teprve po přijetí se rekrutí, pocházející z celého světa a s různou, mnohdy i pochmurnou minulostí povinně učí základům francouzštiny. Vojáci cizinecké legie musí být schopni plnit úkoly v jakémkoliv klimatu, proto je důraz položen na fyzickou přípravu. Na základně v Aubagne nedaleko Marseille se po tři týdny střídají psychologické testy s talentovými a bojovými, včetně prověrek ve výcviku útočení a zabíjení. Testy jsou časté, kruté, potupné a ponižující, udeplávající do prachu každou špetku lidského sebevědomí a ducha. Závěr výcviku je tvořen čtyřměsíčním pobytem v džunglích Guayany. Zde se brodí po krk v bahnitě vodě, skáčou s plnou výzbrojí a výstrojí z patnáctimetrových mostů a uří se efektivně a rychle zabíjet, či lícit pasti na lidi z bambusových bodců. (Příklad o šikaně u výsadkového praporu cizinecké legie v Calvi – ústní vystoupení autora)

Konkrétní příklady šikanování v armádách (italské, holandské, polské atd.) v ústním podání autora.

Je jistě příjemným zjištěním, že šikanování není problémem nejen naší armády, ale že podobné problémy mají i ostatní. Rozdíl však existuje. Podle dlouhodobých průzkumů v jednotlivých armá-

dách se ukazuje, že šikanování vojáků je výrazně nižší v armádách profesionálních (USA, V. Británie, Holandsko) než v armádách doplňovaných na branceckém principu. Že se určitý druh šikany nevyhnul ani jedné z menších "armád" světa – švýcarské gardě, která vykonává strážní službu u papeže, se mohli čtenáři přesvědčit v souvislosti s aférou, při které byl zabit velitel této gardy a tím došlo k odhalení některých praktik, do té doby nevidaných.

V Armádě České republiky se vyskytují nejčastěji tyto formy šikanování (stručný popis – v ústním vystoupení) mladších vojáků:

a) SAHARA, b) BUFET, c) KŘIŠTÁLOVÁ NOC, d) DEKA, e) MOTOKROS, f) NUCENÍ, VYPRAVĚNÍ POHÁDEK (se sexuální zápletkou – např. jak vlk znásilnil Karkulku), g) METRO, h) ZÁVODY ŠNEKŮ, i) KUKAČKA, j) KOLOBĚŽKA, k) PUPENDO, l) VÝPALNĚ, m) BANÁN, n) KOMPRESOR, o) TRANSFUZE, p) ŽÍŽALA V KŘEČL, r) SOULOŽ S KLÍČOVOU DÍRKOU atd.

Koncem roku 1998 byl proveden výzkum Ministerstvem obrany k šetření postojů 1332 vojáků základní služby od 31 útvarů všech druhů vojsk k otázkám AČR a podmínkám akceptace vojenské profese. Problematice šikanování se výzkum věnoval zčásti, avšak vřazením poznatků o šikaně z roku 1998 do širších souvislostí a jejich porovnáním s údaji jiných výzkumů lze získat komplexnější pohled na tento rozšířený sociálně-patologický jev.

Počet šikanovaných v armádě lze jen odhadovat podle výpovědí osob na banální otázku "byl jste sám obětí šikanování", nebo "byl jste v době vaší vojenské základní služby šikanován a kdo se na vašem šikanování nejvíce podílel" a dále podle statistiky vojenské policie a soudů – ta však ukazuje jen na povětnou špičku ledovce.

U výpovědí osob ve výzkumu záleží nejen na proměnlivosti vnímání šikany v čase, ale i na tom, jak dlouhý časový úsek respondent posuzuje, například:

§ V roce 1993, kdy byla základní služba pro část vojáků ještě dvouletá, se cítilo být šikanováno 60 % dotázaných a v roce 1998 jen 35 %, přitom je známo, že po dvou letech od ukončení vojenské služby klesá počet případů označených za šikanování na vojně o 15 – 20 %, je zřejmé, že statisticky případů šikanování ubývá, ale jestli v takové míře (25 % za pět let), tu bude možné zodpovědět, až když se to potvrdí jako dlouhodobý trend.

§ Poměrně značný počet vojáků z povolání (9 %), že bylo šikanováno, uvědomíme-li si, že je to za celou dobu jejich vojenské profesionální kariéry (3 % za poslední rok, 2 % před 1–4 roky, 2 % před 5–10 lety), nevznívá tato výpověď tak dramaticky, jak sami uvádějí, více byli šikanováni v rodině (10 %), v základní škole (6 %), častěji pak zejména na internátech odborných učilišť, pokud je navštěvovali.

§ Největší problémy vyvolává a nejrozšířenější je šikanování mezi vojáky základní služby. Je však šikana z pohledu vojáka základní služby opravdu tak závažná? Když se totiž vojáků zeptáme "Co se Vám na vojně nelíbí", je odpověď "ŠIKANOVÁNÍ OD STARŠÍCH VOJÁKŮ" Z DEVĚTI NABÍDNUTÝCH PROBLÉMŮ, NA POSLEDNÍM MÍSTĚ.

(Výzkum říjen 1998)

Názory vojáků základní služby na to, co se jim na vojně nelíbí (údaje v %)

1) ztracená doba	90 %
2) málo osobní svobody	85 %
3) stálé změny a zmatky	82 %
4) odloučení od domova	80 %
5) nuda v kasárnách	78 %
6) neúčinný výcvik	70 %
7) špatná strava	65 %
8) špatný velitel	50 %
9) ŠIKANOVÁNÍ	38 %

Je zřejmé, že šikanu posuzuje jinak nováček a jinak ten, co se chystá do civilu. Zhruba po 1-2 měsících od nástupu vojenské základní služby, 28 % nejmladších vojáků uvádí, že bylo na vojně šikanováno, v dalším období však dochází ke kolísání, které lze přičíst ústupu od názoru na to, co je a není šikanování (co mladší vojáci považují za šikanu, to starší už tak nevnímají).

Přes značný výskyt šikany se většina vojáků základní služby mezi ostatními vojáky v jednotce cítí dobře (80-90 %), ale velmi dobře jen 16 % v prvním půlroce, a 34 % ve druhém půlroce. K vývoji tohoto pocitu kromě míry šikany přispívá i schopnost adaptace, snášení odloučení, intenzita nových podnětů, nebo sklouznutí do stereotypů. Šikana však má v tomto pocitu spokojenosti se vztahy v jednotce místo dominantní.

Potud informace z výzkumu.

Ideologie staromazáctví, která je úzce spjata se šikanováním, je možno charakterizovat jako komplex názorů, hodnot, norem a tradic se specifickou symbolikou, rituály a jazykem, vytvořený služebně staršími vojáky k ochraně jejich prospěchářsky orientovaných skupinových zájmů, který je v příkrém protikladu k ustanovení vojenských řádů a předpisů.

Slouží k duchovnímu ovládnutí, korumpování a demoralizaci ostatních vojáků, k podněcování jejich averze vůči oficiálním normám vojenského života a vojákům z povolání. Uvnitř armádního mechanismu působí rozkladně.

Princip seniority zakotvuje nadřazenost služebně starších vojáků a jejich všestranné zvýhodnění. Je hlavním korumpujícím prvkem staromazáctví.

Princip utajení zajišťuje hladké fungování systému. Míra utajení staromazáctví a jeho projevů před vojáky z povolání se liší podle konkrétní situace, zejména podle pozornosti a rozhodnosti, kterou projevují při potírání tohoto jevu.

Princip skupinové solidarity je tmelem staromazáctví. Síla skupinové solidarity služebně starších vojáků se neomezuje jen na jednotku, útvar, či posádku, ale spolehlivě funguje v rámci celé armády.

Z tzv. "pasování" vojáků na mazáky se periodicky stává mnohdy nebezpečná forma fyzického násilí ve spojení s alkoholem, často hraničící se zdravým rozumem. (Výňatek z výpovědi. Pasování musí nováček zapít. Podává se víno s pivem, pivo s pepřem, víno s maggi apod., pije se na ex. Po obědu starší vojáci poblahopřejí nováčkovi. Už není KLOFÁK, ale MLADŠÍ PŮLKA).

Tečka.

Každý z nás již prošel, prochází anebo projde výchovným procesem, který ho formuje a dává mu základ do dalšího života.

W. Churchill kdysi řekl: mladý muž to v životě daleko nedotáhne, jestliže nedostane pár do nosu.

Zápas se šikanováním je obtížný už proto, že vojáky v základní službě k němu v podstatě nelze získat a to z těch důvodů, že systém "mazácké" vojny zaručuje každému vojákovi bez rozdílu perspektivu, **dosažení privilegovaného postavení.**

Zároveň prvky falešné solidarity působí ve vojenských kolektivech tak silně, že v řadě případů poškození trestním jednáním vůči nim páchaným toto nehlasí, čímž lze vysvětlit i vysokou latentnost tohoto druhu kriminality.

Boj se šikanováním nelze vyhrát v kancelářích, zasedacích, ani na vědecké frontě. Byl to a je věčný boj, kde je nutností používat razantní přístupy a viníky exemplárně a pokud možno rychle trestat.

Literatura:

- ČERNOCH, F.: Šikané stop, AVIS MO Praha 1997
HENDRYCH, J.: Výzkum; voják základní služby, výzkum č. 73, MO Praha 1999
ČASOPIS 100 + 1 ZZ č. 24/1997, str. 6-7
ČTK – zpravodajství z 9. 6. 1999

Príklady diskurzov sexuálnej výchovy

PhDr. Ivan Lukšík, CSc.

V príspevku spomíname niektoré sociálne konštrukcie (ustálené názory, predstavy, modely apod.) kolujúce v spoločnosti, ktoré ovplyvňujú nazeranie na sexualitu a sexuálnu výchovu. Ďalej na základe rekonštrukcie názorov a postojov k sexualite a sexuálnej výchove vybranej vzorky mládeže uvádzame príklady možných skupinových diskurzov (významných tém a diskusií o nich), týkajúcich sa sexuálnej výchovy.

Medzi významné sociálne konštrukcie, ktoré ovplyvňujú názory postoje, rôzne filozofie sexuálnej výchovy patrí konštrukcia dieťaťa, resp. detstva a konštrukcia vzťahu medzi mužom a ženou, resp. ženou a mužom v danej kultúre, alebo spoločnosti. Obidve tieto konštrukcie sú konštrukciami dospelých. Prejavujú sa v neformálnej, alebo až skrytej podobe (školské poriadky, odporozorované vzorce výchovy v rodine apod.), ktoré si dotknuté skupiny, napr. deti nemusia uvedomovať.

Pre súčasnú prevládajúcu konštrukciu dieťaťa a detstva, ktorá má osvietenecské korene, je charakteristické považovať detstvo za "čakáreň, a prípravné obdobie na vstup do sveta dospelých, v ktorom sa dochádza k biologicky naprogramovaným zmenám a výchovnému formovaniu zo strany dospelých. Čo sa týka vzťahu detstva a sexuality naďalej, aj napriek Freudovmu zvýznamnenie detskej sexuality, prevláda predstava asexuálneho detstva, detstva ako obdobia nevinnosti. Predstava asexuálneho detstva a sexuálnej dospelosti zvyrazňuje rozdiely medzi deťmi a dospelými. V oblasti výchovného ne pôsobenia táto konštrukcia vyúsťuje napr. do zásady: "neznať je blážená".

Čo sa týka vzťahu medzi mužmi a ženami, historicky významnejšiu pozíciu majú hlasy zvyrazňujúce rozdiely medzi mužmi a ženami, čo sa samozrejme premieta aj do výchovy v rodinách a v škole. Rozdiely zvyrazňujú tak tí, ktorí berú do úvahy najmä biologickú stránku rozdielov; anglicky sex ako aj časť tých, ktorí upriamujú pozornosť na psychologickú resp. kultúrnu stránku rozdielov; anglicky gender, slovensky niekedy rod. V súčasnosti je celá oblasť názorov o ne/rozdieloch medzi pohlaviami značne rôznorodá. Avšak v spoločnosti sa udržuje najmä reprodukčná rozdielnosť, vyplývajúca z rozdielnej biologickej funkcie muža a ženy úzko spájaná s rozdielnosťami materskej a otcovskej role. Ako je známe, ťažiskom prvej role, ktoré pripadá ženám, je starostlivosť o deti a rodinu, mužská rola tradične znamená hmotné zabezpečovanie rodiny. Okrem sociálnej konštrukcie reprodukčnej a rolovej rozdielnosti je tu aj "staršia" konštrukcia o sile jedného a slabosti druhého pohlavia, o rozdielnosti sexuálnych nárokoch a právach pre mužov a pre ženy apod.

Všeobecne možno v spoločnosti čo sa týka sexuality uvažovať o 4 diskurzívnych prúdoch. Tieto prúdy sa navzájom líšia hodnotami, prioritami, ktoré vyznávajú, tým koho považujú za kompetentného vykonávať sexuálnu výchovu a kto je cieľom tejto sexuálnej výchovy. Tiež sa niekedy líšia emocionálnym ladením a bojovnosťou, s ktorou presadzujú svoje záujmy. Medzi týmito prúdmi dochádza k významným sporom a "prestrelkám", ale aj vytváraniam spojenectiev. V hrubom delení rozlišujeme 4 takéto diskurzívne prúdy: kresťanský, medicínsky, občiansky a ekologický (bližšie viď tab. 1). Pri analýze takéhoto diskurzívneho, resp. filozofického pozadia sexuality stredoškôľakov (Lukšík a kol., 1999) sa ukázali ďalšie prúdy: anarchizmus, budhizmus, a v rámci občianskeho prúdu tiež fe-

minizmus a "prúd medializovanej erotiky". Výsledky tiež ukázali rozdielne vzorce partnerských vzťahov a sexuálneho správania sa podľa príslušnosti k tomu ktorému diskurzu, filozofii, resp. pozícii na ich rozhraní.

Tab. 1

DISKURZY O SEXUALITE V SPOLOČNOSTI

diskurz	hodnoty, priority, ciele	výchova	hlavné cieľové skupiny	kompetentné osoby	pole pôsobenia	prevažujúci "duch" emocionálne ladenie
kresťanský	reprodukcia, monogamia, vernosť, zrelosť, manželstvo,	rodčovská výchova, mravná výchova	mládež uvažujúca a manželske	rodčia, kňaz	rodina	reštriktívny, optimistický, bojový, pamäť, zásadový
medicínsky	reprodukčné zdravie, zrelosť, vedeckosť	reprodukčné poučenie, sex. výchova	ženy, ženy a muži zvlášť	lekár	školy, verejnosť škola	informačný, bojový, zásadový
občiansky	slabosť, osobná voľba, odladanie	sexuálna výchova	všetci, minorita	učtelia, odborníci, laici	verejnosť škola	otvorený, poverljivý, toleračný
ekologický	riziko, prevencia, osobná zodpovednosť	prevencia, zdravotná výchova	všetci	odborníci, laici	verejnosť	pragmatický, parický

Rôznosť diskurzov sexuality má za následok aj rôznosť koncepcií sexuálnej výchovy. Z hľadiska zacielenia sexuálnej výchovy, podľa M. Kozakiewicza (1989) v Európe 80-tych rokov možno rozlišovať: populačné vzdelávanie, sexuálnu výchovu v užšom vymedzení, vzdelávanie pre medziľudské vzťahy a komunikáciu a manželskú výchovu. Z vyvojového hľadiska (typické predovšetkým pre pomery v Anglicku) podľa A. Beattie a P. Mereditha (1989) postupne nadobúdali váhu nasledujúce modely sexuálnej výchovy: patologický (sexualita ako slabosť), ekologický model (sexualita ako riziko), biografický (sexualita ako osobná skúsenosť a výber) až po kultúrny model (sexualita ako sexuálna identita). Z hľadiska základnej filozofie, resp. cieľov rozlišuje M. J. Reiss (1995) 5 hlavných pozícií: Sexuálna výchova by vôbec nemala byť, sexuálna výchova má rozvíjať fyzické zdravie, sexuálna výchova má rozvíjať osobnú autonómiu, sexuálna výchova má mať miesto v náboženskom rámci. Viaceré delenia: E. Šimová, F. Koch, M. Kozakiewicz, L. Steinberg (viď. prehľad Supeková, Bianchi, 1999) sú založené na rozlišovaní mieru permissivnosti, resp. reštriktivnosti v prístupe k sexualite a sexuálnej výchove.

Ďalej sa budeme venovať prieskumu, v ktorom sme si postavili za cieľ zmapovať mikro-diskurzy sexuality a sexuálnej výchovy sexuálnu výchovu medzi žiakmi ZŠ a SŠ.

Metóda:

V výskume sme použili tzv. Q-metodológiu. V stručnosti je postup Q-metodológie nasledovný:

1. zozbieranie výrokov týkajúcich sa sexuálnej výchovy,
2. respondenti triedia jednotlivé výroky podľa stupňa súhlasu s nimi do schémy individuálneho normálneho rozloženia, 3. Q-faktorová analýza; výsledok: skupinky ľudí a jednotlivci s podobnými rozloženiami jednotlivých výrokov (bližšie informácie o uplatnení Q-metodológie v oblasti skúmania ľudskej sexuality možno nájsť: Bianchi a kol., nepubl.).

Vzorka:

Výskumnú vzorku tvorilo 59 žiakov ZŠ a SŠ vo veku 13-17 rokov z Bratislavy.

Výsledky:

Z výsledkov vyberáme 4 mikrodiskurzy detí a mládeže. Zvýraznené časti označujú výroky (skrátene), ktorými sa daný faktor (daná skupina ľudí) výrazne líšil od ostatných faktorov.

faktor A: 1 chlapec, 5 dievčat, 1 neidentifikované pohlavie, vek 14 rokov

ciele (zameranie), zásady sexuálnej výchovy	zásady, hodnoty	zdroje informácií	sexualita v spoločnosti	hodnotenie sex. vých. na škole, potreby
+ zameranie rovnako na sexualitu, partnerstvo, rodičovstvo + kultivácia sexuálneho pudu + zacherať sa aj láskou + rozprávať sa o všetkom + nie ako ochrana proti homosexualite	+ vernosť nie je povinnosť + predmaržský sex – áno + prostitútky – nie + rozprávanie o sexualite, o všetkom + láska a sex + rovnoprávnosť medzi mužom a ženou + pro choice + sex je súčasť partnerského vzťahu + sexualita je boží dar + predčasný sex prináša sklamanie + masturbácia je nezrelosť?	+ v škole, rodine, aj s masmédi + v škole znázornenie sex. styku + učiteľ + nie vôľa		+ s.v. nevedie k predčasnému sexu + potreba rozprávať sa o sexualite + sex. vých. je potrebná už na ZŠ

faktor B: 2 dievčatá 14 rokov, chlapci 16, 18 rokov

ciele (zameranie), zásady sexuálnej výchovy	zásady, hodnoty	zdroje informácií	sexualita v spoločnosti	hodnotenie sex. vých. na škole, potreby
+ cesta k sebaopoznávaniu + zameranie rovnako na sexualitu, partnerstvo, rodičovstvo + spoznávanie vlastného tela	+ sex je súčasť spoznávania + sex je súčasť part. vzťahu + prostitútky sú oodstatnené + v sexe rovnoprávnosť medzi mužom a ženou + masturbácia nie je nezrelosť + sex aj bez lásky + kresťanské zásady nie sú najlepším východiskom + pro choice + za život možno mať viacerých partnerov	+ v rodine, škole, aj s masmédi	+ otvorené rozprávanie o sexe + sex nie je v SK tabu + ľudia majú hovoriť o sexuálnom živote	+ mám dost informácií o vlastnej sexualite + 14-roční nevedia dosť + s.v. na ZŠ je nedostatočná + s.v. nevedie k predčasnému sexu + sex. vých. je potrebná už na ZŠ

faktor C: 12 chlapcov 16-17 rokov

ciele (zameranie) zásady sexuálnej výchovy	zásady, hodnoty	zdroje informácií	sexuálita v spoločnosti	hodnotenie sex. vých. na škole, potreby
• zameranie rovnako na sexualitu, partnerstvo, rodičovstvo • nie potlačanie sex. podu	• prostítky sú opodstatnené • sex je súčasť part. vzťahu • sex je súčasť spoznávania • kresťanské zásady nie sú najlepším východiskom • prvoradou funkciou sexualita nie je reprodukcia • predčasný sex nemusí prinášať len sklamanie • masturbácia nie je neurelosť	• v rodine, škole, aj s masmédií • odborníci • bez záznamu sex. slyku • s náznovými pomôckami • nie len výlučne v rodine	• otvorené rozprávanie o sexe • sex nie je tabu	- 14-roční vedia dosť - s.v. na ZŠ je nedostatočná - učiteľa sa vyhýbajú - s.v. nevedie k predčasnému sexu - tí, čo nemali s.v., majú problémy - sex. vých. je potrebná už na ZŠ

faktor D: 2 dievčata, 14, 15 rokov, 2 chlapci 14, 15 rokov

ciele (zameranie) zásady sexuálnej výchovy	zásady, hodnoty	zdroje informácií	sexuálita v spoločnosti	hodnotenie sex. vých. na škole, potreby
• cesta k sebapoznávaniu • zameranie rovnako na sexualitu, partnerstvo, rodičovstvo • nie ako ochrana proti homosexualite • nie zachovávanie nevinosti do svadby • nepredpisuje sexuálne správanie sa • rozprávajú sa o všetkom	• najvhodnejšou ant. pre mladých je prezervatív • vernosť nie je povinnosť • sex vo vzťahu založenom na láske • sex je súčasť spoznávania • v sexe rovnoprávnosť medzi mužom a ženou • prostítky nie sú opodstatnené • masturbácia nie je neurelosť	• učiteľ • aj záznamy sex. slyku • národné pomôcky • v rodine, škole, aj s masmédií		- učiteľa sa vyhýbajú - sex. vých. je potrebná už na ZŠ - učiteľa nemajú zájem - s.v. nemá predpovedať ako sa máme správať - s.v. na ZŠ je nedostatočná - s.v. nevedie k predčasnému sexu - potreba rozprávať sa u sexe - 14-roční nevedia dosť

faktor E: 2 dievčatá 14 rokov, 1 chlapec 14 rokov, Bratislava, kresťanské vierovyznanie

ciele (zameranie) zásady sexuálnej výchovy	zásady, hodnoty	zdroje informácií	sexuálita v spoločnosti	hodnotenie sex. vých. na škole, potreby
• s.v. sa nemusí zásady zaoberať láskou • zameranie rovnako na sexualitu, partnerstvo, rodičovstvo • rie zachovávanie nevinosti do svadby	- sex je súčasť part. vzťahu - kto začne sex. život má používať antikoncepciu - sex vo vzťahu založenom na láske - v sexe rovnoprávnosť medzi mužom a ženou - vernosť je povinnosť - sexualita nie je boží dar - masturbácia nie je neurelosť - kresťanské zásady nie sú najlepším východiskom - homosex. nie sú viac zodpovední za AIDS	• rodičia • v rodine, škole, aj s masmédií • nie kľaz	- ľudia málo hovoria o sex. živote	- dovižem sa otvorene rozprávať o sexe - nepotrebujeme sa rozprávať o sex. otázkach - s.v. na ZŠ je nedostatočná - s.v. nevedie k predčasnému sexu - u nás v rodine nie je sex tabu - aj rodičia potrebujú s.v. - sex. vých. je potrebná už na ZŠ

Predbežné závery:

Výsledky ukazujú, že v uvedených diskurzoch sa spoločne vyslovuje potreba sexuálnej výchovy už na základnej škole. Hodnotenie dôsledkov sexuálnej výchovy je pozitívne. Často krát sa tiež vyskytuje akceptovanie takeého zamerania sexuálnej výchovy, ktoré berie do úvahy rovnako sexualitu, partnerstvo aj rodičovstvo. Významnejšie rozdiely sa vyskytujú v dôraze na niektoré aspekty sexuálnej výchovy, napr. pro choice, v nevyjasnenosti niektorej z otázok: je masturbácia nezrelosť? V absencii vyhranených názorov, postojov v niektorej oblasti otázok, napr. sexualita v spoločnosti (všetko faktor A). Charakteristické znaky jednotlivých faktorov nás vedú k hrubým označeniam: A – školský, B – sebapoznávací, C – chlapčenský, D – pragmatický a E – rodičovský. Analýza týchto faktorov, ako aj obľúbených výsledkov získaných na vzorke učiteľov a expertov bude pokračovať.

Literatúra:

- BEATTIE, A., MEREDITH, P.: The political management of school sex education in England. In: P. Meredith (Ed.): The other Curriculum. European Strategies for School Education. IPPF, London, 1989.
- KOZAKIEWICZ, M.: "Dum duo dicunt idem non est idem". The notion of sex education: Reflections on key concepts. In: P. Meredith (Ed.): The Other Curriculum. European Strategies for School Education. IPPF, London, 1989.
- LUKŠÍK, I., BIANCHI, G., POPPER, M., SUPEKOVÁ, M.: K explanačným modelom sexuality mladých ľudí. Príspevok na IX. zjazde SPS, Trenčín, 1999, zadane do tlače.
- REISS, M. J.: Conflicting philosophies of school sex education, J. Moral Educ., 24, 4, 1995, 371-382.
- SUPEKOVÁ, M., BIANCHI, G.: Teoretický náčrt prístupov k sexuálnej výchove. Pedagogická revue, 51, 2, 1999, 109-117.

K vývoji postihu sexuálnych trestných činů

JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.

Máloco ovlivňuje naše chováni více než sexualita. Je-li člověk plně spokojený, je i šťastný a celkově vnitřně harmonický. Všude tam, kde sexuálně strádá, projevuje se toto strádání navenek nejrozličnějšími formami a způsoby, někdy až hraničícími se zákonem nebo přímo s trestnou činností.

Sexualita neúprosně motivovala jednání po celou lidskou civilizaci, sebestřísnější tresty neodradily další a další jedince od nevěř, únosů, znásilnění, sodomie a touha po ženě byla silnější než strach z káta a jeho meče či oprátky.

Pohledy různých národů a lidí vůbec na sexuálně motivovanou trestnou činnost jsou výsledkem jejich společenských potřeb a z nich plynoucích náboženských, právních a etických norem či zvyklostí. V nejstarších civilizacích a kulturách byla žena považována za vlastnictví muže a útok na ni byl chápán jako útok na předmět vlastnictví. Již nejstarší zákony trestaly znásilnění a někdy dostávaly právní normy posvátný charakter. Pojem znásilnění byl často zaměňován s únosem žen či s cizoložstvím a obojí bývalo velice přísně trestáno. Smrt za tento čin znalo právo babylonské, řecké, islámské. Židovské (znásilnění vdané ženy) a římské (za znásilnění chlapce), dále pak právo středověké Anglie, Francie a Rakouska. V germánském právu byly sexuálními trestnými činy znásilnění ženy a nevěra. Frizové trestali muže přistěžené při nevěře hozením do bahna. Německé právo XIII. století zakazovalo pod trestem smrti sexuální soužití mezi křesťany a Židy a sluhy s paní domu. V Augsburském městském právu z roku 1267 se poprvé objevuje pojem pederastie, která se trestala ztrátou hrdla. V XV. století se objevují první tresty za sodomii, kdy nejčastěji skončil na hranici života nejen pachatel, ale i zvíře. V porovnání s jinými trestnými činy byl mimě – pokoutou – trestán po-

hlavní styk mezi příbuznými. Ve středověké Evropě docházelo ke zmírnění trestu tak, že místo na hrdle byl pachatel trestán kastrací nebo ztrátou penisu. *Constitutio Criminalis Carolina* z roku 1532 stanovila za znásilnění trest smrti pohřbením pachatele zaživa.

Naproti tomu velmi mírně se znásilnění posuzovalo v právu ruském, kde pachateli znásilnění hrozil trest peněžitý a navíc povinnost odškodnění, přičemž se jeho výše určila podle představ poškozené. Stejně tak III. Států Litevských z roku 1588 stanovil za znásilnění trest smrti nebo odškodnění podle požadavku poškozené a kromě toho povinnost uzavření manželství mezi pachatelem a svobodnou dívkou na její přání.

Znásilnění nebylo vždy a všude trestné. Ve válečných časech se ženy stávaly dosti často kořistí vítězů a bylo je možno beztrestně nejen znásilnit, ale i zabít. Některé svatební obřady byly spojené s únosem a znásilněním. Tyto zvyky přechýly zejména u obyvatel Austrálie, severoamerických Indiánů, ale i na Sicílii. Únos žen byl známý i ve starověkém Římě a známá je legenda o únosu Sabinek. Jen na okraj se sluší připomenout, že samotní zákonodárci, kteří stanovili přísné tresty pro znásilnění, sami zcela beztrestně znásilňovali své poddané. Tak tomu bylo u vládců Říma. Legální formou znásilnění bylo všeobecně rozšířené právo první noci ve středověké Evropě. Bez trestné bylo ve středověké Evropě znásilnění prostitutky.

Teprve až v době Josefa II. vlivem Voltairea a francouzských humanistů nastává v postihu sexuální trestné činnosti obrát k liberálnějšímu postojům a postupně dochází k opuštění trestu smrti za tuto trestnou činnost.

Trestní zákon, platný v Rakousku-Uhersku a tedy i v zemích Koruny české, uváděl v čtrnácté hlavě, nazvané O násilném smilstvu, zprznění a jiných těžkých případech smilstva, jako samostatné skutkové podstaty násilné smilstvo, zprznění a čtyři zločiny smilstva označované jako zločiny proti přirozenosti, zprznění krve, svedení ke smilstvu a kuplířství vzhledem k osobě nevinné.

Násilné smilstvo se svým pojetím blížilo dnešnímu znásilnění s tím rozdílem, že nebezpečné vybrožování, skutečně vykonané násilí nebo zneužití lživého oznámení smyslu vedlo k dosažení mimomanželské soulože. Čili jinými slovy řečeno, násilná manželská soulož nebyla, na rozdíl od současné právní úpravy, trestným činem násilného smilstva. Zato trest byl tehdy přísnější. V základní sazbě těžký žalář od pěti do deseti let, v případě vzniku těžších následků na deset až dvacet let a v případě smrti čekal pachatele doživotní těžký žalář.

Zprznění bychom mohli přirovnat k pohlavnímu zneužívání, ovšem s tím rozdílem, že hranice trestné právní ochrany končila ve čtrnácti letech a trestní sazba se podle okolností pohybovala od jednoho do dvaceti let těžkého žaláře.

Zločiny smilstva proti přirozenosti již nemají v současném trestním zákoně odpovídající ekvivalent. Šlo jednak o smilstvo se zvířaty a jednak s osobami téhož pohlaví.

Naproti tomu zprznění krve přežilo staříčského mocnáře, dvě světové války a jeho současnou podobou je soulož mezi příbuznými. Jen postih dobrovolné soulože mezi osobami příbuznými v pokolení přímém se již netrestá žalářem mezi šesti měsíci a jedním rokem, ale odnětím svobody až na dvě léta. Je zajímavé, že soulož mezi sourozenci tehdejší trestní zákon za zločin zprznění krve nepovažoval.

Širší bylo i svedení ke smilstvu – přibližně obnova našeho pohlavního zneužívání podle § 243 tr. zákona. Výrazněji se liší od současné právní úpravy zbývající formy zločinů smilstva. Není méně přísnost v posuzování sexuální motivované trestné činnosti přetrvávala po celé XX. století. Relativně nedávno došlo k odstranění trestního postihu homosexuality a dobrovolný incest je trestný dodnes. Stejně tak dosud trestá kanonické právo duchovního, který smílnil, za užití násilí nebo broze spravedlivým trestem včetně vyloučení z duchovního stavu. Zdá se tedy, že trestné právní normy cílené do oblasti lidské sexuality mají na počátku třetího tisíciletí jediný zásadní cíl a sice důslednou ochranu v oblasti nejvyšší lidské hodnoty, jakou je svoboda jednotlivce jak ve smyslu ochrany před násilím zvenčí, tak ve smyslu základního práva na soukromí a svobodné rozhodování o svém jednání v intimním sexuálním životě, pokud toto jednání nepřináší škodu jiné osobě a neznamená objektivně ohrožení zájmů společnosti.

Průzkum byl uskutečněn na Středním odborném učilišti služeb v Praze 9, Novovysoká 5. Dotazník obdrželo 211 dívek ve věku od 15 do 18 let. Protože se v této škole vyskytují chlapci spora-dicky a jejich odpovědi by zřejmě nebyly dostatečně odpovídající širšímu vzorku, nebyly do výsled-ků zahrnuty.

Složení dotazovaných: tříleté učební obory kadeřnice, fotograf, kosmetička, dámská krejčová a studentky II. ročníku maturitního nástavbového studia podnikání v oboru oděvnictví.

Respondentky byly vesměs z Prahy a Středočeského kraje.

Dotazník měl ukázat, zda se projevuje tendence k větší obraně před přenosnými pohlavními ne-mocemi, zejména onemocněním AIDS a navázal na podobný průzkum uskutečněný Sexuologic-kým ústavem I. lékařské fakulty Univerzity Karlovy ze dne 25. 10. 1993. Bohužel nemám k dispozici tehdejší výsledky, a proto bude chybět srovnání, v tomto případě zajisté podstatné a za-jímavé.

O upřímnosti a otevřenosti odpovědí nepochybují, některé byly dokonce velice osobní a řada dí-vek kromě zatřetí variant odpovědí připojovala i psaný komentář o svých názorech či problémech. Okruh otázek byl redukován na údaje o prvním pohlavním styku, počtu zatímních sexuálních par-terů, používání kondomu, pocitu ohroženosti virem HIV, používaných praktikách soulože, údaje o výskytu přenosných pohlavních chorob a aplikování drog do žíly. Rovněž byly žákyně dotazovány na zdroje, z nichž čerpají informace o pohlavním životě a dotaz na náboženské přesvědčení. Některé výsledky byly ve svém souhrnu očekávané, jiné překvapily. Uvedl bych např. procento 1. pohlavní-ho styku u kategorií 17 a 18 let, kde se nezachoval trend růstu, takže sexuální zkušenost má více sedmnáctiletých dívek než osmnáctiletých. Rovněž překvapivé je nejvyšší procento výskytu jedno-ho partnera u osmnáctiletých. Naopak vcelku se dal očekávat malý pocit ohrožení a podezřívání kondomu jako ochrany před nákazami.

Rizikové praktiky sexuálního styku jsou poměrně řidké, vybočuje jen 20 % odpovědí šestnáctile-tých dívek, které připouštějí ejakulaci do úst.

Velice potěšující je fakt, že 100 % dotazovaných nemělo styk za peníze a z přenosných pohlav-ních nemocí je nulový výskyt kapavky a syfilidy, uváděny byly jen záněty močové trubice a pochvy, popřípadě ošetření děložního čípku.

V absolutních číslech je malý i výskyt aplikace drogových látek do žíly. Otázkou je, jak vysoké procento by přiznalo užívání měkkých drog.

Každého pedagoga by mělo hřát, že nejvíce informací z této oblasti života získaly žákyně ve škole, a to přes dvě třetiny jich uvedlo právě školu jako jeden ze zdrojů poznání. Na dalším místě jsou informace od kamarádů, od rodičů, z literatury a tisku, posléze pak z televize, filmu a roz-hlasu.

Náboženské cílení dívek se nejčastěji pohybuje v oblasti viry v jakousi bytost řídící svět bez kon-krétních teoretických znalostí teologie, zanedbatelné je potom procento registrovaných v některé konkrétní církvi.

Mimo citované či uvedené tabulky bych snad jen zmínil 0,5 procenta homosexuálně oriento-vaných dívek, jen jedna však považovala tuto orientaci za absolutní a nezměnitelnou. Zbývající v podstatě připustily pohlavní styk s osobou stejného pohlaví bez dalšího komentáře. Domní-vám se, že i přes některé pozitivní závěry nelze polevovat v osvětové činnosti, protože pokud se ohroženo vůbec nebo málo cítí více jak tři čtvrtiny dotazovaných, nesvědčí to o pochopení rizik, která vyplývají ze střídání partnerů, nepoužívání kondomů či zanedbávání prevence v této ob-lasti.

Proto považuji za nutné a správné zveřejnit výsledky této ankety i v podmínkách SOU služeb, re-zebrat je se žákyněmi a upozornit na některé nesprávné představy o sexuálním životě.

První pohl. styk

	15 let	16 let	17 let	18 let
mělo již	47,7 %	62 %	80 %	76,1 %
nemělo ještě	52,3 %	38,0 %	20,0 %	23,9 %

Počet partnerů

	15 let	16 let	17 let	18 let
jeden	40 %	25 %	41,7 %	73,7 %
dva	10 %	25 %	0,0 %	5,3 %
tři	30 %	10,7 %	12,5 %	5,3 %
více	20 %	39,3 %	45,8 %	15,7 %

Kondom používá

	15 let	16 let	17 let	18 let
ano	40 %	59,1 %	48,6 %	45,5 %
nepoužívá	60 %	40,9 %	51,4 %	54,5 %

Ohroženo se cítí

	15 let	16 let	17 let	18 let
velmi	19 %	20 %	20 %	22,3 %
málo	61,8 %	43,2 %	38,5 %	44,2 %
vůbec	19,2 %	36,8 %	41,5 %	33,5 %

Používané praktiky

	15 let	16 let	17 let	18 let
penis do pochvy	86 %	89 %	86,5 %	91 %
penis do úst	10 %	32 %	36,5 %	66,3 %
ejakulace do úst	4,0 %	20 %	12,0 %	6,5 %
soulož do konečníku	0 %	9 %	10 %	2,5 %

Styk za peníze

	15 let	16 let	17 let	18 let
mělo	0 %	0 %	0 %	0 %
nemělo	100 %	100 %	100 %	100 %

Přenosné pohl. nemoci

	15 let	16 let	17 let	18 let
mělo	4,9 %	11,1 %	6,6 %	4,0 %
nemělo	95,1 %	88,9 %	93,4 %	96,0 %

Aplikace drogy do žíly

	15 let	16 let	17 let	18 let
ne	95,1 %	100 %	100 %	88 %
ano	4,9 %	0 %	0 %	12 %

Věřící

	15 let	16 let	17 let	18 let
registrovaní v církvi	0 %	0 %	3 %	9,5 %
věřící bez přísl. k církvi	14,3 %	41,5 %	24 %	18,5 %
nevěřící	85,7 %	58,5 %	73 %	72 %

Zdroj poučení o pohl. životě a nemoci AIDS - bez rozlišení věku

od rodičů	49,8 %
ve škole	67,8 %
z TV, filmu a rozhlasu	29,3 %
od kamarádů	53,3 %
z literatury a tisku	44,6 %
jinde	1,67 %

Drogy, sex, kriminalita a prevence

PaedDr. Jiří Pilař

Prevence sociálně patologických projevů u školní populace začala mít v uplynulém roce konečně jasnější a smysluplnější kontury. Po vytvoření koncepce rezortu školství v této problematice do roku 2000, která vymezující strategické, koncepční a metodologické principy pro vytvoření a realizaci programů prevence výskytu sociálně patologických jevů ve školách a školských zařízeních se její myšlenky a programové body začaly šířit do jednotlivých škol, v nichž ředitel začal zodpovídat za úroveň realizace.

Vycházeli jsme ze zpětné vazby z pedagogické praxe a ze studie vzniklé na základě podaných informací školskými úřady.

Zvyšující se výskyt sociálně patologických jevů mezi dětmi, jako nepříznivý vývoj drogové scény, nárůst recidivy trestné činnosti nezletilých a stále četnější výskyt dětské prostituce vyžaduje realizaci koncepce prevence, která uplatňuje zásadní změny ve strategii rezortu školství a v jasnějším vymezení priorit při její realizaci.

Není možné tvrději uplatňovat pouze aktivity vztahující se k primární prevenci, jejíž účinnost není známa leckdy ani těm, kteří je realizují. Je samozřejmě zapotřebí a musíme vynaložit spoustu sil a prostředků aby se "na šířkou plochu" dostávalo dětí co nejméně. Změna ale nastává v chápání úlohy a postavení škol a školských zařízení v rezortním systému prevence. Modifikovali jsme a podporujeme metodiku, která bude oslovovat většinu mladé generace, tedy nejen děti, které jsou méně rizikové, ale stejnou měrou i jedince, kteří již mají výraznější výchovné problémy a leckdy i negativní zkušenosti. Postupně ustupujeme od výrazného preferování peer programů, o nichž se často hovoří jak jsou dobré a efektivní, ale jejichž efektivitu zatím nikdo na světě nedokázal prokázat. Hledáme více ním smysluplné alternativy a je dobře, že je i nacházíme. Již jsme se konečně dokázali oprostit od jednorázových přednáškových akcí, besed, komponovaných programů, nezáživných diskusních sezení, jejichž efektem často byly stejně spíše honoráře pro přednášející, než konkrétní dopady na ty, pro něž akce byly organizovány. Ono také není divu, když v hledišti vedle sebe sedali osmiletí a osmnáctiletými. Došli jsme k závěru, že je tedy třeba objevit objevené i pro některé odborníky a mít na ně požadavek respektovat diferencované přístupy k žákům včetně jejich osobnostních zvláštností.

Je dobře, že v systému prevence realizovaném MŠMT postupně zaujímají prioritní postavení školy a školská zařízení a že se stále častěji ve školách vyskytují pedagogové, kteří se chtějí dlouhodobě na realizaci prevence podílet. Je to potřebné i z hlediska jejich dalšího proškolení a i oni si mohou systematicky budovat důvěru u dětí, resp. ředitel vyvozovat důsledky z toho, když se jim to nepodaří.

Stále větší pozornost věnujeme prevenci sekundární a terciální, tedy práci s dětmi, které se již sociálně projevují včetně těch, které již byly za svoji trestnou činnost odsouzeny. Prostě nesmíme dopustit, aby se z prevence stala salómní záležitost pro ty, kteří o prevenci hovoří, ale jejichž potenciální selhání je málo pravděpodobné. Musíme především pracovat s těmi, kteří jsou přímo ohroženi, ačkoliv práce s nimi je často prací vpravdě sýfilófskou a výsledky jsou často neuspokojující. Ale i to je důkaz potřeby práce především s touto klientelou.

1. Pedagogové proti drogám a dalším sociálně patologickým jevům

Zde se jedná o program preventivních aktivit uplatňovaných ve školách a školských zařízeních. Program byl vytvořen za úzké spolupráce s ambasádami Velké Británie a USA a pracovníky expertní skupiny jmenované ministerstvem školství.

Cílem programu je zefektivnění výchovně vzdělávacího působení na děti v oblasti prevence sociální patologie s akcentem na drogy.

Tematicky je program zaměřen na tyto oblasti:

- 1. Rámec působení** – Problematika drog zakázaných a volných, těkavých látek, protidrogové výchovně vzdělávací působení musí být neoddělitelnou součástí výuky všech žáků od šesti let do devatenácti, včetně žáků škol speciálních a svěřenců ve výchovných zařízeních. Důležitou součástí systému na regionální a místní úrovni jsou dobrovolné aktivity organizované školou a nejrozličnější formy mimoškolní činnosti, kterou je ale třeba systémově koordinovat, průběžně analyzovat a vyhodnocovat v kontextu širší nabídky, ale především v kontextu motivace dětí k pozitivní seberealizaci ve volném čase. V oblasti protidrogové problematiky je třeba vybudovat partnerství mezi rodinou a školou, která pro rodiče organizuje cíleně zaměřená setkání a vzdělávací akce.
- 2. Zásady působení** – Výchovně vzdělávací působení musí být zaměřeno i na zvyšování sociální kompetence dětí, na rozvoj dovedností vedoucích k samotnému odpovědnému rozhodování, k posilování komunikačních dovedností, i posilování sebedůvěry, odolnosti vůči stresu, odmítání

všech forem sebeustručky a především budováním sebeucty a pozitivního přístupu k sobě i k okolí. Tomu všemu musí vytvářet základní prostor standardy základního a středního vzdělávání se schválenými vzdělávacími programy a učebními osnovami. Metody a formy preventivního působení musí osnovami spirálovitě postupovat tak, aby se v průběhu výchovně vzdělávacího procesu jednotlivá témata opakovala, ale vždy na vyšší úrovni.

Je důležité, aby výchovně vzdělávací působení na děti respektovalo životní realitu a bylo diferencováno vzhledem k jejich věku.

3. **Cíle působení** – Zvyšování odolnosti dětí proti negativnímu působení nabídky drog a dalších sociálně patologických jevů vychází především z teoretické báze aktivního sociálního učení se zaměřením na odstraňování nedostatků v psychické regulaci chování dětí a na zvyšování jejich sociální kompetence. Zároveň poskytování informací o tom, kde hledat pomoc při vzniku problémů spojených s užíváním drog a napomáhání snižovat rizika v případech vzniku závislosti.
4. **Zařazení preventivních programů do výuky** – Efekt preventivního působení se může podstatně zvýšit, když daná témata budou prolínat vyučovacími osnovami a učebními plány (např. z oblasti přírodovědné *biologie člověka, chemie*, z oblasti zdravého životního stylu *např. výchova ke zdraví, podmínky správné výživy, náplň volného času*, z oblasti společenskovední *proces socializace jedince, užší a širší společenské prostředí, interakce jedince s okolím*, rodinná a občanská výchova *např. zvyšování sociální kompetence dětí, postavení rodiny ve společnosti, vedení domácnosti, formy komunikace apod.*, oblast sociálně právní *např. právní aspekty sociálně patologických jevů, právní ochrana dítěte, význam a cíle reklamy apod.*, *oblast sociální patologie postoj společnosti k trestné činnosti, k abúzu drog a alkoholu, xenofobie, šikana, rasismus apod.*). Prevence sociální patologie a výchova ke zdravému životnímu stylu je mimo jiné součástí i schválených Standardů základního a středního vzdělávání.
5. **Vyhodnocení účinnosti programu** – Způsoby vyhodnocování se mohou opírat jednak hodnocení ze strany pedagogů, či hodnocením samotných žáků, což je ta pravá zpětná vazba. Musí zahrnovat stanovené cíle, vymezené ve vzdělávacím či preventivním programu.
6. **Systém vzdělávání pedagogů** – Systém musí být celistvý a tedy zasahovat do vzdělávání pregraduálního i postgraduálního na vysokých školách podle národních vzdělávacích osnov, ale zároveň musí zahrnovat i cílené zaměřené metodické kurzy a semináře.

2. Sexuální výchova žáků zvláštních škol

Problematika sexuální zkušenosti žáků ve věku základní školní docházky je ovlivněna několika významnými faktory, z nichž je třeba nejvíce akcentovat úroveň intelektu, osobnost, sociální inteligenci a úroveň rodiny dítěte. Otázky sexuální výchovy a sexuálního chování u žáků zvláštních škol jsou velmi specifické a v současnosti můžeme jen tušit jak se liší od zkušenosti žáků škol běžného vzdělávacího proudu.

Žáci zvláštních škol patří vesměs do skupiny dětí rizikových, tedy dětí s výchovnými problémy, za nimiž se mohou skrývat hlubší problémy vztahové, odlišnosti v chování a psychomotorickém vývoji (např. lehká mozková dysfunkce – neklid, zvýšená dráždivost, poruchy spánku, nerovnoměrný psychomotorický vývoj). Tyto odchylky mají výrazný sociální význam. Příznaky lehké mozkové dysfunkce se mohou dále prohlubovat do emoční lability, horší adaptability, sklonům k nehodovosti apod. a obtiže tak mají výrazný dopad v sociální oblasti. Postoje rodičů k těmto dětem bývají obvykle závislé na vnímání dítěte "zvláštníka" buď jako jedince, jenž zklamal naděje, nebo jako jedince, jenž je schopen určité výkonnosti na své, často podprůměrné úrovni, ale rodiče jsou rádi i za to, nebo osudy dítěte jsou rodičům lhostejné a jeho další osobnostní vývoj je nezajímá. S tím někdy souvisí i možné větší riziko použití extrémních výchovných prostředků, které ve svém důsledku představují pro dítě výrazný stres a nebezpečí patologického vývoje osobnosti.

Žáci zvláštních škol často pocházejí z rodin s nízkým socioekonomickým statutem, s nedostatkem pozitivních sociálních vztahů, se slabou sociální oporou, z disharmonických manželství rodičů, z nichž často mívá alespoň jeden problém s alkoholem nebo jinou drogou, byl či je ve výkonu trestu, děti mají zkušenosti s negativními životními událostmi, pocházejí z neplánovaného či nechtěného těhotenství atd. Tyto faktory ovlivňují vztah matky a dítěte negativně prakticky ve všech

aspektech, zejména v míře emoční vřelosti, přímé péče o dítě, stimulace dítěte apod. Nízký socioekonomický status a disharmonické rodinné zázemí jsou v řadě studií považovány za nejvíce závažné faktory při vzniku sociálně patologických jevů. Alespoň jeden z rodičů bývá často také absolventem zvláštní školy.

Výše popsané skutečnosti již předem diskvalifikují mnohé rodiče od schopnosti vychovávat dítě ve smyslu pozitivních rodinných a občanských hodnot, ve smyslu zdravého životního stylu. V takovýchto rodinách nejsou výjimkou ani případy, kdy děti vykonávají trestnou činnost či prostituci s vědomím rodičů, dokonce jsou někdy k této práci rodiči přímo nuceni. Děti z takového prostředí se pak stávají rizikovými ve smyslu snadné negativní ovlivnitelnosti, což se u chlapců většinou projevuje trestnou činností a u dívek prostitucí, výrazně snižuje věkovou hranici prvních sexuálních zkušeností, promiskuitu a také dalších nepřijatelných projevů, včetně dalších následků nejen pro dítě, ale pro celou společnost. Proto je velice významné dětem ve zvláštních školách předkládat informace z oblastí, které jsou pro jejich vývoj důležité a jichž se jim z různých důvodů doma nedostává.

Velice důležitými oblastmi jsou sexuální a rodinná výchova. O rodinné výchově se již hodně namluvilo, hodně dobrého se udělalo, ale otázky týkající se sexuální výchovy jako by byly stále tabu. Přestože se jí přisuzuje někdy i politický aspekt, doposavad v našem školství nezaujímá potřebné významné místo. Absencí výchovy odpovědného přístupu k sexuálním otázkám výrazně poškodíme. Proto se odbor speciálního školství spolupodílel na vydání přeložené knihy německých autorů Jürga Müllera a Dagmar Geislerové **"Konečně to chápu!"** (německý název **"Ganz schön aufgeklärt!"**). Kniha s nadhledem, humorem a přitom s potřebným etickým aspektem popisuje vše, co by měl mladý člověk vědět o pohlavních orgánech, o dospívání, láске, pohlavním životě a těhotenství. Víme jak choulolistivé mezi rodiči jsou otázky spojené s pohlavím a jak negativní reakce mohou vyvolat i u rodičů jinak se o své dítě příliš nestarajících. Abychom předcházeli nedorozuměním zorganizujeme pro učitele ve speciálních školách několik kol seminářů, aby se pokud možno vyloučilo nevhodné používání a politováníhodná nedorozumění. Domnívám se, že by nic nemělo stát v cestě této publikaci používat i v běžných základních školách.

3. Prevence obchodu se ženami

Odbor speciálního školství MŠMT, Odbor prevence kriminality MV, La Strada, o.p.s. společně s Mezinárodní organizací pro migraci připravily a v průběhu října zrealizují kampaň za účelem informovat veřejnost o nebezpečí zavlékání dívek a žen do zahraničí pod různými záminkami a jejich zneužíváním k prostituci. Tento problém se týká rovněž školní populace, kdy jsou stále mladší dívky objekty zneužívání, prostituce a pornografie je stále častější. Zhoršující se ekonomická situace, rostoucí nezaměstnanost a minimální informovanost ve společnosti – to vše nahrává organizátorům obchodu se ženami. Společně budou vytvářeny preventivní mechanismy na zamezení růstu tohoto jevu, školy tuto problematiku začlení do vyučování, aby se informace dostala pokud možno mezi všechny děti.

Kampaň bude vedena prostřednictvím televizních a rozhlasových spotů, tiskovou inzercí, letáky, informačními brožurami, semináři, televizními dokumentárními programy a pravidelnými sloupky v novinách a časopisech.

V závěru ještě stručná informace o některých titulech, které odbor speciálního školství vydal, nebo na nich nějakým způsobem participoval:

Psychorelaxační cvičení pro děti s LMD – kniha je určena pedagogům, speciálním pedagogům a psychologům pracujícím v pedagogicko-psychologických poradnách, střediscích výchovné péče, různých terapeutických centrech a školách a zabývajících se prací s dětmi s lehkými mozkovými dysfunkcemi. V úvodu je krátce pojednáno o problematice LMD se zaměřením jak s těmito dětmi pracovat, v druhé části jsou popsány konkrétní techniky užívané v rámci psychorelaxačních cvičení s těmito dětmi.

Stav a příčiny záškoláctví na zvláštních školách – kniha se zabývá příčinami záškoláctví, osobností pedagoga, vlivem rodinného prostředí, vlivem nekontrolovaného volného času, charakteristikou osobnosti žáků – záškoláků, upod.

Letní škola dětské psychoanalytické psychoterapie – sborník referátů lektorů – předních anglických psychoterapeutek – ze soustředění, které proběhlo za spolupráce MŠMT, Velvyslanectví Velké Británie, České společnosti pro psychoanalytickou psychoterapii a Vyšší odbornou školou pedagogickou a sociální v Praze a bylo vpravdě historickým počínem. Téma jsou zaměřena na rané dětství, období latence, proměny puberty a adolescence, možnosti a důsledky sexuálního zneužívání v dětství a adolescenci, spolupráci s rodiči a práci s dětskými oběti traumatu.

Aktivní sociální učení v podmínkách ústavní a ochranné výchovy – kniha zpracovává metodiku aktivního sociálního učení v podmínkách výchovných zařízení, v nichž jsou umístěovány děti, které mají za sebou první i opakované selhání.

Raný vývoj dítěte a možnosti rané intervence – sborník příspěvků zabývajících se významem dědičnosti, výchovy a vzdělání pro vývoj mozku, teorií přimknutí podle Johna Bowlbyho, ranými stádii vývoje ega podle Mahlerové, sociální ranou péči, důležitostí raného poradenství, mezinorbovým přístupem k rané péči.

Právní úprava rozvodu manželství po novele zákona o rodině – zák. č. 91/1998 Sb.

Doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.

I. Poznámky k vývoji a teorii rozvodového zákonodárství

1. Rozvod manželství je právním institutem upraveným zákonem jako jeden ze způsobů zániku manželství. Předpokládá projednání příslušným orgánem (v moderní společnosti obvykle státním) a výrok o rozvodu, jímž je manželství zrušeno. Jakmile jsou splněny právními předpisy stanovené podmínky (tedy i z hlediska práva procesního) – tu jde především o právní moc rozhodnutí, dochází k zániku manželství. Tato, v podstatě abstraktní právní konstrukce je naplněna v současné době v různých státech konkrétními právními předpisy v podrobnostech odlišně. Na druhé straně lze ovšem pozorovat právě v tomto století jistou společnou linii, resp. sjednocování principů úpravy rozvodu v evropských demokratických státech.

Základním principem je "rozlučitelnost" manželství. Tento princip se plně prosadil v evropském zákonodárství v poslední třetině tohoto století (až počátkem sedmdesátých let zrušilo též italské zákonodárství nerozlučitelnost katolického manželství).

V souvislosti s tím postupně právní řády opouštějí úpravu tzv. "rozvodu od stolu a lože", který zánik manželství neznamenal, upravoval jen oddělené žití manželů. Pokud současně právní úprava předpokládala i možnost zrušení manželství, býval použit pojem "rozluka manželství".

V naší republice byla "rozluka" manželství upravena pro všechny občany novelou tehdejšího občanského zákoníku, zákonem č. 320/1919 Sb. Vedle toho ještě do l. l. 1950 občanský zákoník upravoval "rozvod od stolu a lože".

2. Další principiální otázkou je zákonné vyjádření předpokladů rozvodu manželství. Nacházíme je jednak v právu hmotném (Zákon o rodině č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších novel), jednak v právu procesním (Občanský soudní řád zák. č. 99/1963 Sb. ve znění pozdějších novel).

Právní předpoklady rozvodu manželství v hmotném procesním právu tvoří obvykle určitý na sebe navazující komplex právní problematiky. Obvykle vyjadřují morální a právní názor na plnění povinností a uplatňování práv v manželství vycházející z tradice, kulturního a společenského prostředí zejména ze společenské morálky event. převládajících náboženských požadavků.

Pokud jde o právo hmotné, lze v tomto století velmi dobře studovat vývoj rozvodové legislativy právě za uplynulých osmdesát let (od uvedené novely zák. č. 320/1919/Sb.) až do dnešní doby a porovnávat jej s vývojem, ke kterému dochází postupně ve všech vyspělých evropských demokratických státech. Uvedená novela byla normou velmi pokrokovou a dále pak normou, která plně

odpovídala tehdejšími demokratickým úpravám, v některých směrech, je doposud srovnatelná např. se současnou rakouskou úpravou rozvodu.

To, že zákonodárce opustil úpravu rozvodu od stolu a lože a nadále upravuje u nás od 1. 1. 1950 pouze rozvod manželství (ve smyslu předchozí rozluky), naopak odpovídá pozdějšímu vývoji v některých jiných státech (SRN).

Základní problematikou stanovení předpokladů v oblasti lunotného práva, pokud jde o rozvod, je to, zda zákonodárce zachová subjektivní princip a jeho právní důsledky – tj. upraví právní důsledky viny na rozvratu manželství a viny na rozvodu manželství vyslovené ve výroku o rozvodu. Tento postup do určité míry ovlivňuje i to, zda bude přímo v zákoně uvádět některé předpoklady tzv. kasuisticky (např. eizoložství, zlé nakládání apod.) anebo uvede jen jediný zobecněný důvod – např. hluboký a trvalý rozvrat manželství. Evropská legislativa zná příklady, kdy jsou uváděny různé kasuistické předpoklady i obecný, generální důvod. Novější vývoj směřuje k tomu, že úprava viny v souvislosti s rozvodem je opuštěna (je tomu tak i ve smyslu jednoho doporučení Rady Evropy) a jsou též opuštěny kasuistické důvody rozvodu. V tomto směru dospěla k maximálnímu zobecnění úprava rozvodu manželství ve Spolkové republice Německo v počátku sedmdesátých let.

3. Další významnou principiální otázkou je vyjádření právních prostředků směřujících k ochraně toho z manželů, který se neprovinil proti manželským povinnostem či se na rozvratu manželství buďto vůbec nepodílel, nebo převážně nepodílel.

Úprava viny v souvislosti s rozvodem je obvykle chápána jako významný právní nástroj "ochrany nevinného" – jednak proti rozvodu vůbec – pokud např. bez jeho souhlasu nelze rozvod vyslovit (taková úprava byla našemu právu známa do r. 1955 a ještě v určité zmírněné podobě do 1. 4. 1963, kdy nahyl účinností současný zákon o rodině), jednak výrok o vině chrání jeho zvýšené majetkové zájmy event. hraje roli pokud jde o výživné.

V právních úpravách, které od kodifikace viny v souvislosti s rozvodem upustily (např. SRN), je však důsledně právní ochrana manžela oprávněně bránícího se rozvodu a ochrana nezletilých dětí proti rozvodu rodičů v odůvodněných případech důsledně upravována jiným způsobem. V tomto směru byla naše úprava rozvodu až do účinnosti novely zák. č. 91/1998 Sb. naprosto nedostatečná.

Taková ustanovení, která vycházejí z toho, že rozvod manželství by pro konkrétní osobu (manžela, nezletilce) znamenal "zvlášť závažnou újmu", před níž je ho třeba chránit, se obvykle nazývají "tvrdostní klausule".

4. Další principiální otázkou moderního rozvodového práva je pluralita rozvodových důvodů. Spatřuje se zejména v tom, že prakticky ve všech právních úpravách moderního charakteru je jako rozvodový důvod vyjádřen kvalifikovaný rozvrat manželství. Vedle něj se právě v sedmdesátých letech objevuje obhajoba dalšího rozvodového důvodu, který je uváděn jako "rozvod pro vzájemné dohodě". Průkopníkem této myšlenky je prof. J. Carbonnier. Jeho návrhy vedly k reformě francouzského rozvodového práva. V "čisté podobě" by vlastně takový rozvod měl být "rozvodem smluvněným", s nímž by nebyl kvalifikovaný rozvrat manželství nikterak spojován, stejně tak jako příčiny tohoto rozvratu. V této podobě se úprava rozvodu (včetně dalších podrobností) vyskytuje ve francouzském právu, ale i další úpravy (prakticky v celé Evropě) jsou touto myšlenkou značně ovlivněny a došlo v posledních dvou desetiletích v národních úpravách k řadě změn ve prospěch rozvodu po vzájemné dohodě. Je tu ovšem v podrobnostech řada odlišností. Jejich základ však je v podstatě stejný – tj. dohoda o tom, že manželé se chtějí rozvést, kterou sledují další dohody v oblasti majetkového vypořádání, bydlení, výživovací povinnosti a mají-li manželé nezletilé děti, pak je nutná dohoda o poměrech nezletilých dětí pro dobu po rozvodu. Dohody musí být předloženy v předepsané formě.

Rozvod po vzájemné dohodě podstatně usnadňuje rozvodové řízení potud, že soud vychází z toho, že kvalifikovaný rozvrat konkrétního manželství existuje a tudíž ani není povinen zjišťovat jeho příčiny (viz česká úprava). Zákonodárci obvykle, ať již upravují tu či onu variantu rozvodu po vzájemné dohodě, vycházejí z toho, že takový rozvod je kultivovanější, méně traumatizující a to zejména z hlediska porozvodové fáze života bývalých manželů.

Možnost postupovat tímto způsobem zákonodárci ovšem různě omezují, stanovením rozličných obecných podmínek – jde např. o délku trvání manželství – viz česká úprava (manželství muselo tr-

vat alespoň rok) nebo o délku trvání odděleného života manželů – viz německá úprava (jeden rok odděleného života, přičemž zákon výslovně stanoví, co je třeba rozumět takovýmto odděleným životem manželů).

5. Rozvod manželství podléhá v první řadě obecným předpisům, které platí pro občanskoprávní řízení. Nicméně v rámci tohoto řízení obvykle příslušný procesní předpis uvádí některá zvláštní ustanovení, vztahující se pouze k řízení o rozvod manželství. Že jde o soudní, občanskoprávní řízení, je principiální otázkou moderního evropského práva. Jen výjimečně jde o řízení před jiným státním orgánem, orgánem charakteru správního – např. matriční orgán. Někdy se manželé mohou rozhodnout mezi soudním či správním orgánem. V Evropě vytvářejí, pokud jde o rozvodové řízení, takovou zvláštní skupinu skandinávské státy. Taktéž dřívější a současná ruská úprava připouští rozvod manželství před matričním orgánem za splnění dalších podmínek. Jistou mimoevropskou zvláštností je v této otázce též japonská úprava.

Další problematikou, již je v oblasti procesní v právních úpravách věnována velká pozornost, je povinné smíření řízení, či pokus o smír jako součást rozvodového řízení. Tato otázka je velmi propracována ve francouzské úpravě v souvislosti s rozvodem po vzájemné dohodě.

Existují ještě další procesní otázky, jimiž se rozvodový proces vyznačuje – např. pokud jde o příslušnost soudu, použití mimofádních opravných prostředků a další.

II. Základní charakteristika současné platné právní úpravy rozvodu manželství v ČR

1. Charakteristika platné právní úpravy rozvodu

V zákoně o rodině došlo, pokud jde o rozvod manželství, k podstatné novelizaci zákonem č. 91/1998 Sb. Dosavadní úprava neodpovídala těm charakteristikám, ke kterým došel vývoj evropského rozvodového zákonodárství v poslední třetině tohoto století.

Novelu lze chápat jako pokus přiblížit se evropskému standardu rozvodového zákonodárství. Protože však jde o pouhou novelu, není tento pokus ve všech směrech zdařilý. Přesto lze říci, že proti dřívějšímu stavu určité zlepšení nastalo, a to ve třech základních otázkách. Předně novela zachvala rozvod po vzájemné dohodě manželů. Dále zakotvila tzv. tvrdostní klauzuli, čímž zvýšila ochranu manžela bránícího se rozvodu. Konečně posílila ochranu nezletilého dítěte při rozvodu manželství jeho rodičů. Novela naopak uspokojivě nevyřešila některé otázky související s výkonem rodičovské zodpovědnosti k dítěti v období po rozvodu manželství jeho rodičů.

2. Právní důvod rozvodu

Základem rozvodových předpisů je vyjádření právního důvodu rozvodu. Tím je v naší právní úpravě rozvrat manželství, kvalifikovaný tím, že musí jít o rozvrat hluboký a trvalý, proto nelze očekávat obnovení manželského soužití. Jde o objektivní důvod. Rozvrat se projevuje navenek, je objektivně seznatelný a prokazatelný.

Rozvrat manželství je tedy reálné existujícím stavem vzájemných osobních vztahů mezi manžely. Tento stav ale jistě nenastane bez příčiny, ani ze dne na den. Případy, kdy se manželství rozpadlo ve velmi krátké době, jsou vzácné, i když je nelze zcela vyloučit. Proto pojem trvalosti nevyjadřuje jen nějaký časový úsek, ale upíná se též k požadavku "neobnovitelnosti" osobních manželských vztahů konkrétní manželské dvojice.

Rozvrat manželství je vždycky výsledkem působení určitých příčin, které k němu vedou. Jejich působení je velmi relativní a nelze je zobecnit v tom smyslu, že existují takové příčiny, které rozvrátí kteroukoli manželství, a to zákonitě vždy. Je tomu tak právě proto, že – z hlediska vzájemnosti osobních vztahů muže a ženy – jde o záležitost naprosto individuální. Příčina, která z hlediska jednoho člověka může být pro stav manželství považována za malichernou či nevýznamnou, může u někoho jiného vyvolat naprostou negaci jeho manželství, a posléze jeho rozpad. Tak např. sterilita jednoho z manželů může některé manželství zcela rozvrátit v případech, že druhý plodný manžel touží po vlastním dítěti. Jiný naopak může uvítat, že z jeho manželství se žádné dítě nenarodí, protože děti mít nechce.

3. Rozvod se zjišťováním příčin rozvratu

Zákon o rodině sice výslovně soudu neukládá zjistit příčiny rozvratu manželství a uvést je v odůvodnění rozsudku o rozvodu (jako se uvádělo v § 25 ZOR ve znění před cit. novelou), ale konstatuje

(v § 24 ZOR), že příčiny rozvratu manželství bere při svém rozhodování o rozvodu v úvahu. Má-li tedy soud vzít příčiny rozvratu v úvahu (totiž, má-li k nim přihlídnout), musí o nich něco vědět, jinak řečeno, musí je zjistit. § 24 odst. 1 ZOR upravuje rozvod na základě rozvratu se zjišťováním příčin rozvratu. Význam tohoto postupu soudu umožňuje spolehlivě učinit závěr o tom, zda v konkrétním případě jsou zákonem stanovené předpoklady pro rozvod splněny či nikoli.

4. Rozvod bez zjišťování příčin rozvratu

Lze předpokládat, že manželé, kteří se chtějí vylnout dokazování skutečností, jež by vedly k závěru o tom, že jejich manželství je hluboce a trvale rozvráceno a obnovení soužití očekávat nelze, budou postupovat v rozvodovém řízení podle § 24a ZOR. I v tomto případě jde o rozvod manželství na základě rozvratu. Na rozvrat manželství se však usuzuje z toho, že manželé spolu před zahájením rozvodového řízení nejméně šest měsíců nežijí.

Postup manželů a soudu podle uvedeného ustanovení ZOR ale předpokládá především splnění i několika dalších podmínek: manželství trvalo alespoň jeden rok, oba manželé s rozvodem souhlasí a předloží soudu dohody, jejichž obsah i formu zákon stanoví [§ 24a a odst. 1 písm. a) ZOR]. Soud pak nezjišťuje příčiny rozvratu manželství, a ani manželé nejsou povinni s nimi soud seznamovat.

Rozvod na základě dohody manželů (ve smyslu platné právní úpravy) v prvé řadě zjednodušuje dokazování kvalifikovaného rozvratu manželství, a dále pak – a v tom je jeho značný společenský význam – neponechává řešení významných majetkových právních otázek na období po rozvodu, ale naopak nutí rozvádějící se manžele dohodnout tyto otázky již v době předcházející podání návrhu na rozvod manželství. Soud totiž, aby mohl zahájit toto řízení, musí obdržet předepsané dohody: jde o obligatorní součásti návrhu na rozvod.

Zákon předpisuje předložit předně smlouvu o vypořádání vzájemných majetkových vztahů manželů [§ 24a odst. 1 písm. a) část první ZOR]. Jde o vypořádání především toho, co tvoří společné jmění manželů. Tato smlouva se však liší od pouhého vypořádání společného jmění manželů tím, že v ní lze dohodnout všechny majetkové otázky. (Může jít např. o určení vlastnictví k věcem, které dosud byly ve výlučném vlastnictví jen jednoho z manželů, může jít i o dohodu o tom, že dluh jednoho manžela převezme manžel druhý atp.). Pokud byla před sňatkem nebo po něm uzavřena majetková smlouva (tj. založen smluvní režim společného jmění), je třeba z ní vycházet, pokud by ji ovšem manželé nenahradili – u příležitosti rozvodu – částečně nebo zcela smlouvou novou.

Dále má být předložena smlouva obsahující uspořádání práv a povinností vyplývajících ze společného bydlení [§ 24a odst. 1 písm. a) část druhá ZOR]. Tato smlouva se může týkat jak bydlení na základě některého obligačněprávního titulu (např. nájemní smlouvy), tak i bydlení na základě titulu věcnoprávního (např. vlastnictví), bez ohledu na to, zda titul svědčí oběma manželům nebo jen jednomu z nich, popř. i bydlení na základě jiného právního titulu. I tady bylo cílem především předejít zdoluhavým soudním sporům následujícím – v mnoha případech – po rozvodu manželství.

Konečně, jsou-li pro to předpoklady, je možno dohodnout i plnění výživného pro dobu po rozvodu [§ 24a odst. 1 písm. a) část třetí ZOR]. Vyživovací povinnost rozvedených manželů je povinností zákonnou, předpoklady jejího plnění mohou nastat i později po rozvodu. Proto dohoda o jejím plnění se jeví pouze jako fakultativní obsahová náležitost uvedené smlouvy (srov. slovo "případnou").

Zákon předpisuje pro tyto smlouvy písemnou formu, s tím, že podpisy smluv budou účedné (tj. notářsky ověřeny).

Manželé, kteří mají společné nezletilé dítě, jsou dále povinni předložit rozhodnutí soudu péče o nezletilé, schvalující dohodu manželů – rodičů u úpravě poměrů společných dětí pro dobu po rozvodu [§ 24a odst. 1 písm. b) ZOR].

Ať již jde o smlouvy ohledně majetkových a bytových práv a povinností (event. vyživovací povinnosti), anebo o soudem schválenou dohodu ohledně nezletilého dítěte, právní účinky – jak smluv, tak i soudního rozhodnutí – nastávají až dnem, kdy nabude právní moci rozhodnutí o rozvodu manželství. Proto pokud by k rozvodu nedošlo (účastníci by např. vzali svůj návrh zpět), jsou ony smlouvy právně irrelevantní, stejně jako rozhodnutí soudu schvalující dohodu rodičů týkající se nezletilého dítěte.

I v případě rozvodu manželství po vzájemné dohodě může soud návrh na rozvod manželství zamítnout, jestliže by rozvod byl v rozporu se zájmem nezletilých dětí, daným zvláštními důvody (§ 24 odst. 2 ZOR).

5. Zamítnutí návrhu na rozvod. Rozvod podle § 24b ZOR

Zamítnutí návrhu na rozvod manželství je právní problematikou, kterou se vždy rozvodové zákonodárství zabývalo, byť s různými výsledkem. Je tomu tak i dnes. Platná právní úprava rozvodu manželství dává soudu různé možnosti, odvislé od toho, jak sami manželé v rozvodovém řízení postupují.

Stejně jako za právního stavu před novelou soud manželství nerozvede, není-li prokázán hluboký a trvalý rozvrat manželství a nemožnost obnovení manželského soužití (§ 24 odst. 1 ZOR).

Zákon dále počítá s tím, že druhý z manželů nebude s navrhaným rozvodem souhlasit. Jeho nesouhlas se stává relevantním tehdy, jestliže tento manžel (tj. manžel, který si přeje, aby manželství trvalo i nadále) prokáže, že se na rozvratu manželství (tvrzením a prokazováním manželem žalujícím) porušení manželských povinností převážně nepodílel a že by mu rozvodem byla způsobena zvlášť závažná újma (§ 24b odst. 1 ZOR). Je pak úkolem soudu, aby zjistil a posoudil, zda ve prospěch zachování manželství v takovém případě svědčí, jak zákon (v § 24b odst. 1 ZOR) vyžaduje, mimořádné okolnosti.

Nicméně, podle českého práva nejde v tomto případě o "nerozveditelné" manželství, protože rozvod i takového manželství, resp. manželství, o němž platí to, co bylo výše zmíněno, je přípustný, jestliže manželé spolu tři roky nežijí (§ 24b odst. 2 ZOR).

Jestliže tedy zahájení rozvodového řízení již předcházely tři roky rozvratu manželství, který byl provázen tím, že manželé spolu nežijí, nemůže manžel, který by se chtěl rozvodu ve smyslu § 24b odst. 1 ZOR bránit, svůj nesouhlas relevantně uplatnit, byť by jinak předpoklady jeho uplatnění byly splněny.

V případě, kdy naopak soud z uvedených důvodů návrh na rozvod manželství zamítne, a teprve poté, později (podle okolností případu), budou plynout a posléze uplynou tři roky "nesoužití" manželů, může být znovu řízení o rozvod manželství zahájeno a rozvod povolen.

Třetím důvodem pro zamítnutí návrhu na rozvod manželství je požadavek vyslovený v ust. odstavce druhého § 24 ZOR: Mají-li manželé nezletilé děti, nemůže být manželství rozvedeno, bylo-li by to v rozporu se zájmem těchto dětí, daným zvláštními důvody.

Jde o ustanovení vyjadřující zásadu zvýšené ochrany nezletilého dítěte, kterou je soud povinen respektovat, zajistit a poskytnout.

Toto ustanovení uplatní soud v řízení o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu, pokud sám zjistí, že tu takové zvláštní důvody existují. V konkrétním případě může takto postupovat i přes to, že rodiče se o příštích poměrech dítěte dohodli. Soud totiž návrhy rodičů posuzuje sám, máje přitom na zřeteli především ochranu zájmů dítěte.

Stejně tak ale toto ustanovení použije i soud rozhodující o rozvodu manželství, bez ohledu na to, jak před tím rozhodl soud v řízení o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu.

Rozvod manželství a nezletilé dítě

1. Ochrana nezletilého dítěte

Rozvod manželů majících nezletilé dítě je projednáván soudem ve dvou "fázích". Rozsudek o rozvodu totiž nemůže být vynešen, dokud není pravomocně rozhodnuto (schválena dohoda) soudem péče o nezletilé o úpravě poměrů dítěte a jeho rodičů pro dobu po rozvodu. Zákonodárce tu projevil snahu vytvořit předpoklady pro důkladné projednání těchto otázek v samostatném řízení. Rozhodnutí o právním osudu nezletilého dítěte tedy časově předchází vlastnímu rozhodnutí o rozvodu, podmiňuje vynešení (kladného) rozsudku o rozvodu manželství.

K zahájení řízení před soudem péče o nezletilé dává podnět soud, který rozhoduje o rozvodu ("rozvodový" soud) poté, co je u něj zahájeno rozvodové řízení. Je možné, že rozvádějící se manželé podají současně návrh na rozvod manželství a další návrh soudu péče o nezletilé se žádostí, aby rozhodl o jejich právech a povinnostech k nezletilému dítěti pro případ rozvodu manželství. Z tohoto návrhu však musí být patrné, že pokud jde o jejich rozvod, je *actio nata*, což prakticky doloží kopii

návrhu na rozvod, z níž je patrné, že návrh na rozvod byl ke konkrétnímu dni u soudu podán. V případě rozvodu po vzájemné dohodě manželů však se s návrhem na schválení dohody manželů-rodičů o úpravě jejich poměrů k dítěti pro dobu po rozvodu obrátí na soud sami manželé-rodice.

Lze očekávat, že ochranu zájmu nezletilého, u něhož jsou dány zvláštní důvody pro to, aby manželství jeho rodičů nebylo rozvedeno, bude (vedle soudu, který rozhoduje o právech a povinnostech rodičů k dítěti pro dobu po rozvodu – pro případ rozvodu) uplatňovat především soud, který rozhoduje o rozvodu (§ 24 odst. 2 ZOR). Zjistí a posoudí, zda rozvod rodičů dítěte je či není v rozporu se zájmy dítěte, danými zvláštními důvody. Případně pozitivní zjištění, vedoucí jej k zamítavému stanovisku pokud jde o věc rozvodu manželství, může soud rozhodující o rozvodu zaujmout přesto, že soud péče o nezletilé skutečnosti uvedené v § 24 odst. 2 ZOR neshledal a poměry dítěte a jeho rodičů pro dobu po rozvodu – pro případ kladného rozhodnutí o rozvodu – již upravil.

2. *Péče o dítě po rozvodu manželství jeho rodičů*

Ani poslední novela ZOR neodstranila bohužel některé problémy, jež se v souvislosti s výkonem "rodičovských práv a povinností po rozvodu rodičů" dříve vyskytovaly, a je tudíž třeba počítat s tím, že se i nadále budou objevovat. Navíc cit. novela setrvala při některých terminologických nepřesnostech – to se týká zejména novelizovaného § 26 ZOR: Střídavě se tu používá termínů "svěření dítěte do výchovy", "úprava výkonu rodičovské zodpovědnosti", "úprava práv a povinností".

Pokud jde o obsah soudního výroku upravujícího poměry nezletilého pro dobu po rozvodu jeho rodičů, je tu obligatorně určeno řešení dvou otázek: za prvé otázky, kde bude dítě umístěno v době následující po právní moci výroku o rozvodu, a za druhé otázky, kdo z manželů-rodičů a v jakém rozsahu bude k němu plnit výživovací povinnost.

Po celou dobu účinnosti ZOR byli rodiče dítěte zásadně – a to ať spolu žili či nikoli, ať byli manželé či nikoli – oba nositeli práv a povinností k dítěti. Soud pouze upravoval výkon rodičovských práv a povinností. Situace, kdy jeden z rodičů, popř. žádný z nich neměli rodičovská práva, mohla nastat ze zákona (např. rodič postrádající způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu) nebo na základě soudního rozhodnutí (zbavení rodiče jeho práv). Tím se česká právní úprava podstatně lišila od některých úprav cizích, které rodiče nežijícímu společně s dítětem (např. rozvedenému) rodičovská práva nepřiznávala. Tento právní stav je postupně v různých státech odstraňován zaváděním tzv. společné péče rodičů i pro případ, že spolu nežijí.

Ust. § 26 ZOR bylo novelizováno tak, že uvádí možnost svěření dítěte do "společné", popřípadě "střídavé výchovy" obou rodičů. Pojem "společná výchova oběma rodiči" je však v českém právu použit v jiném významu, než v jakém jej používají některé zahraniční úpravy. Je tomu tak proto, že i nadále (totiž stejně, jak tomu bylo před novelou) rodičovská zodpovědnost zůstává po rozvodu zachována zásadně oběma rodičům. Společná péče obou rodičů po jejich rozvodu tudíž u nás (na rozdíl od zmíněných úprav cizích) znamená, že oba rodiče i nadále se budou o dítě starat současně v prostředí, kde bude dítě žít (např. nadále rodiče zůstávají s dítětem v jednom bytě).

Naopak pokud bude dítě v určitých intervalech střídát dvě prostředí, v nichž bude žít, půjde o výchovu střídavou.

Ať již jde o výchovu společnou nebo střídavou, vždy musí splňovat požadavek zásadní stability výchovného prostředí pro dítě. Proto, i když § 26 ZOR výslovně nepodmiňuje rozhodnutí o společné či střídavé výchově dohodou rodičů, nelze si je bez této dohody představit. Aby soud bez souhlasu obou rodičů takovýto typ výchovy dítěte "nařídil", je nepředstavitelné, a ani zahraniční úpravy nic takového nepředpokládají.

Současně musí být určeno výživné pro dítě. Stanovení výživného a způsob jeho plnění jsou neodlučitelné od otázky, k jakým kterého z rodičů má být plněno. Nelze totiž přehlédnout, že z hlediska případného vymáhání výživného musí být postavení dlužníka a věřitele naprosto jasné a určité.

Kritéria, která stanoví § 26 ZOR ve svém odstavci čtvrtém a pátém, jsou pro soud závazná. V jednotlivostech, stejně tak jako ve svém celku, sledují požadavek především ochrany zájmu dítěte, ať již v oblasti materiální, anebo v oblasti psychiky. Současně je zdůrazněno i postavení obou spolu nežijících rodičů a jejich všestranného přínosu pro zdáný rozvoj jejich společného dítěte.

3. Styk rodičů s dítětem

Zákon vychází z toho, že se osvědčilo ponechat dohodu o styku s dítětem především na rodičích samotných, bez intervence soudu. Soud upraví styk rodiče, kterému dítě nebylo svěřeno, s tímto dítětem teprve tehdy, vyžaduje-li to zájem na jeho výchově a poměry v rodině (§ 27 odst. 1 ZOR).

Dohoda o styku rodiče s dítětem, event. soudní rozhodnutí, mají být zásadně dodržovány, a to ze strany obou rodičů. Zákonu, event. soudní praxi, bylo po dlouhou dobu vytýkáno, že nelze účinně postihnout rodiče, který bezdůvodně, opakovaně brání druhému rodiči ve styku s dítětem. Novelizovaný § 27 odst. 2 ZOR nyní výslovně tuto otázku upravuje tak, že takovému "kvalifikované bránění ve styku s dítětem" považuje za zvláštní případ tzv. změny poměrů, která umožňuje vynést nové rozhodnutí o výchovném prostředí (původní rozhodnutí, resp. každé rozhodnutí v takové věci je vydáváno cum clausula rebus sic stantibus). Zákonodárce byl ovšem v této otázce nedůsledný. Opomněl zreadlově řešit situaci, kdy rodič naopak opakovaně a bezdůvodně se s dítětem tak, jak bylo určeno, nestýká a neprojevuje o ně zájem.

Zákon vychází z toho, že zásadně pro dítě je vhodné, aby udržovalo styk se svou širší rodinou, a proto umožňuje soudu upravit styk dítěte s prarodiči a sourozenci, vyžaduje-li to jeho zájem a poměry v rodině (§ 26 odst. 4 ZOR).

Styk rodiče s dítětem lze v zájmu dítěte soudním rozhodnutím omezit nebo zakázat (§ 27 odst. 3 ZOR).

Obecně pro všechna rozhodnutí a dohody týkající se výkonu rodičovských práv a povinností platí, že nezakládají překážku rei iudicatae, protože implicitně vždy obsahují klauzuli rebus sic stantibus. To znamená, že změna poměrů umožňuje soudu změnit tato rozhodnutí i dohody, a to i bez návrhu. Analogicky lze dovodit, že i rozhodnutí o styku nezletilého s prarodičem či sourozencem podléhá tomuto pravidlu a může být změněno (event. zrušeno), nastane-li změna poměrů.

Poznámka:

1) Pro označení zákona o rodině je v textu používána zkratka ZOR

2) Pro výklad uvedený ad 1) jsem použila zkráceného a upraveného vlastního textu z učebnice rodinného práva (Radvanová, Zuklínová, *Institute of family law* C. H. Beck 1999)

Přijetí nové formy vlastního těla u dospívajícího jako základ sebepojetí

PhDr. Lenka Šulová, CSc.

Období dospívání je zajímavou etapou lidského vývoje, na kterou je upřena pozornost sexuologů, psychologů, pedagogů a dalších nejen v našich sociokulturních podmínkách. Domnívám se, že lze charakterizovat tuto vývojovou etapu z mnoha hledisek, ale za určité základní roviny můžeme považovat **aspekty biopsychosociální**.

Zminíme-li základní **psychologické** charakteristiky období dospívání ve smyslu pubescence (12-15 let) a posléze adolescence (15-18 let), lze jmenovat následující:

V **rovině kognitivní** (poznávací) přináší výraznou změnu především nástup abstraktního myšlení, které umožňuje pohrávat si v mysli různými alternativami řešení, vytváření ideálů světa, společnosti, ideálního dospělého – rodiče či učitele, sebe. Toto uzavírání se do vlastního myšlenkového a prožitkového světa registruje okolí jako tzv. denní snění.

V **rovině poznávací** lze dále jmenovat zhoršení koncentrace, nerovnoměrné výkony ve škole, postupné zvyšování kapacity paměti, ale za předpokladu zájmu aktivního hledání smysluplnosti.

V **rovině motivačně volní** je toto období charakterizováno odpovídáním si na otázky – "kam směřuji?, co je cílem života?, co mi přináší pocit uspokojení?". Jedinec hledá a formuje vlastní žebříček hodnot a od společnosti očekává jasný vztahový rámec, morální a etická kritéria (což je aktuál-

ním problémem naší společnosti a významným zdrojem sociální patologie dospívajících). Je to doba formování trvalejších zájmů a orientací.

V rovině emocionální se projevuje značná labilita, nejistota, vnitřní rozpory. Dospívající prožívá ambivalentní pocity na cestě k dospělosti. Chce být současně za každou cenu jiný, zajímavý, jedinečný, nekonformní, ale současně je natolik nejistý sám sebou, že potřebuje a utíká se do vrstevnické skupiny, která mu pomáhá odpovídat na jeho aktuální otázky a hledat vlastní totožnost, generační projevy a specifika.

Tím přecházíme plynule k charakteristikám sociálním. Jak už jsme zmínili, významnou úlohu sehrává vrstevnická skupina. Dodává jedinci zázemí, pomáhá mu formovat identitu, poskytuje vzory, umožňuje zkoušet vlastní chování mimo "domácí území rodiny", ale dosud ne plně ve světě dospělých, poskytuje mu zpětnou vazbu. Příslušnost ke skupině vrstevníků dává jednotlivci pocit síly, moci, sounáležitosti. Často je jeho chování ve skupině značně odlišné od jeho chování, když vystupuje "sám za sebe". Příslušnost ke skupině má potřebu dávat najevo velmi okázale i vnějšími projevy (oblečení, délka vlasů, barvy, ozdoby), což později může tvořit jakési generační charakteristické znaky.

Kromě příslušnosti ke skupině vrstevníků lze považovat za klíčovou snahu odpoutat se od rodiny a být značně kritickým vůči dospělým, společnosti jako celku a vůči rodičům a učitelům – tedy blízkým dospělým především. Značná kritičnost je však zaměřena též vůči sobě samotnému, jak pohovoříme dále.

Dalším hlediskem, kterým lze charakterizovat dospívání, je rovina biologická, sledující především fyziologické dozrávání organismu. V této souvislosti bych chtěla zmínit alespoň rozvoj sekundárních pohlavních znaků a výrazné změny tělesných proporcí. Zvětšování prsou, růst pohlavního údu, délky končetin a s tím související změnu motorické koordinace, růst ochlupení, vousů, projevy pleťových problémů, jež vedou ke zvýšenému zájmu o vlastní tělo. Otázky "Jsem hezký?", "Jak mě vidí druzí?", "Jaký jsem?" jsou velmi časté a dlouhodobě pozorování sebe sama v zrcadle není náhodné a výjimečné. Dospívající postupně formuje svoje sebehodnocení, které je zpočátku velmi nevyhraněné a stabilizuje se až v adolescenci. Pro jeho formování bývá významným vzhled, přitažlivost, úspěch, vědomosti, dovednosti, schopnosti, sociální postavení a další. (Taxová, 1985).

Větší rozdíly mezi Já reálným a Já ideálním jsou pro dospívání typické. Rozpornost těchto představ, tělesné změny, nejasné role, zvýšené výkonnostní nároky vedou ke značnému vnitřnímu napětí, které též přispívá ke konfliktnosti, agresi či úniku z reality. Mnozí autoři se shodují v tom, že v této vývojové etapě je jedinec nejcitlivější na dojem, jímž působí na ostatní. Často jen nepatrné fyziologické odchylky od normy (v dnešní době lze považovat za normu spíše idol krásy – viz Barbie, časopisy pro dívky atp.) mohou vyvolávat pocity nedostačivosti, méněcennosti a zvýšenou potřebu akceptace sociálním okolím. Z negativní sebekoncepce mohou vznikat nepřiměřené obrany EGA, mající dalekosáhlé důsledky pro další vývoj osobnosti.

Zamyslíme-li se nad významem přijetí měnící se koncepce vlastního těla u dospívajících, je třeba říci, že první etapy tvorby představy o sobě samém jsou spojeny s libými a nelibými pocity již v raném dětství, které provází interakci dítěte s matkou. "Dítě pociťuje určité tělesné potřeby a zkouší slast z jejich uspokojování. Cítí tělesnou bolest a úlevu z jejího pomnutí. Vnímá pohyby svých údů a stavy vnitřních orgánů. Vidí a cítí své tělo a vnímá zvuky, které vydává. Vyvíjející se koordinace senzoriky a motoriky dává představu o hranicích mezi tělem a vším ostatním, což znamená v první fázi života uvědomění si hranice mezi "Já" a "Nejá". (Helus, 1973, str. 190)

Suma prožitků, stavů a pocitů asociovaných s fungováním těla tvoří základ tzv. "tělového schématu", jehož důležitou součástí je "obraz těla", tvořený soustavou představ a soudů o vlastním tělesném vzhledu. Jakmile se tělové schéma jednou vytvoří a ustálí, přetrvává jako značně samostatný obsah ve vědomí jedince a stává se složkou sebepojetí.

Tělo jako celek nebo jeho části mají v daném sociokulturním prostředí určitý význam či hodnotu (ruka houslisty, nohy fotbalisty, tělo modelky). (Elblbová, 1998)

Někteří se téměř beze zbytku ztotožňují s hodnotou svého těla, jiní se právě naopak – někdy vlivem sociálních hodnot, či aktuálních poměrů realizují v odporu k tělu a v radikálním odstupu od jeho hodnot. (Helus, 1973)

I když si v běžném životě všimáme méně svého tělesného schématu než v dospívání, stále se mění. Dokonce se nemusí omezovat jen na hranice těla, ale je sem zahrnuto například i oblečení, u řidičů se sem začlení i jejich automobil, takže ho vnímají jako své vlastní hranice. Na druhé straně těhotná žena někdy nenasimuluje zmíněné tělesné tvary, a často naráží bříchem při pohybu ve zcela známém prostředí. (Knobloch, 1993)

Je zřejmé, že tělesné schéma a jeho formování zaujímá v dospívání významné místo při tvorbě **sebepojětí**.

Jaké jsou základní aspekty sebepojětí?

Je to kognitivní aspekt sebepojětí – tvoří ho znalosti o sobě a jejich organizace. Za jednotlivé složky lze považovat poznání svého těla, materiálního rámce, který nás obklopuje (šaty, majetek, naše výtvořky), poznání sociálních vazeb a orientace v nich (postavení ve společnosti, role ve společnosti), poznání a představa sebe jako myšleného činného jedince.

Dále je to **afektivní aspekt sebepojětí**. Jedná se o vztah k sobě samému pozitivní či negativní. Slovně ho lze vymezit jako sebevědomí, sebehodnocení, sebevědomí, sebevědomí. Právě pro upřesnění vztahu k sobě samému je významné formativní zázemí rodiny a posléze přechod do skupiny vrstevníků. Helus uvádí příkladně následující zdroje utváření sebepojětí:

- zrcadlový fenomén – rodina či skupina poskytuje svými postoji a chováním jedinci představu o sobě samém,

- moment očekávání – rodina předloží dítěti jakýsi scénář či předobraz očekávaného chování,

- přesun sociální perspektivy – člověk nevírá na sebe očima významných blízkých a jejich očima se též hodnotí,

- potřeba integrace rozmanitých sociálních rolí, které společnost od jedince vyžaduje. Zvláště dospívající pociťuje nutnost uvést je v soulad s vlastní dominující hodnotovou orientací,

- sociální srovnávání – porovnávání sebe sama se vzory či vytyčenými kritérii a očekáváními,

- přibližování se ideálními Já, které jsem si vytyčil. (Helus, 1973)

V poslední řadě zmíníme **konativní aspekt sebepojětí**.

Což je jednoduše řečeno zaměření vlastní aktivity a činnosti určitým směrem, jež vychází ze sebepojětí. Hlavním motivem jsou lidské potřeby a mezi nimi potřeba seberealizace. Dospívání je obdobím hledání vlastní identity. Vyrovnávání se s mnoha změnami v různých rovinách životní reality. Významným mezníkem je nesporně zájem o druhé pohlaví, projevy pohlavní touhy, první zkušenosti v oblasti sexuálních vztahů. Cílem naší činnosti je právě příprava dětí a dospívajících v oblasti sexuální výchovy, kde sehrává významnou roli přijetí vlastního těla, poznání vlastního těla, reálné vidění sebe sama. Sexuologové či psychologové ze své praxe vědí, jak důležitý je vztah k sobě samému, kladné přijetí sebe sama bez výhrad a komplexů. Proto jsem zvolila toto téma pro své dnešní vystoupení a domnívám se, že bychom při přípravě našich setkání s dětmi měli věnovat dostatek času otázkám sebepojětí, nalezení vlastní identity, přijetí změněného tělesného schématu. Jistě ve shodě s Vámi se domnívám, že v tomto případě škola jen těžkopádně doplňuje rodinu, která měla pro adekvátní formování sebepojětí všechny předpoklady a možnosti nesrovnatelně vhodnější než jaké umožňuje instituce.

Seznam literatury:

- HELUS, Z.: Psychologické problémy socializace osobnosti, SPN, Praha, 1973
KNOBLOCH, F., KNOBLOCHOVÁ, F.: Integrovaná psychoterapie, Praha, 1993
ELBLOVÁ, M.: Psychologické aspekty procesu přijetí ortézy (korzetu) u skolioticky nemocných dětí a dospívajících, DP, Praha 1998 (vedoucí práce: autorka článku)
TAXOVÁ, J.: Pedagogicko-psychologické problémy dospívání, Karolinum, Praha 1985

Praxe sexuální výchovy na našich školách ukazuje, že sexuální výchova má svá omezení, která limitují účinnost a formativnost sexuální výchovy.

- Limity mají charakter:
- formálně organizační
 - obsahově ideový
 - metodický
 - osobnostní a personální

1. Formálně organizační limity sexuální výchovy

Významným organizačním limitem se jeví skutečnost, že sexuální výchova nemá svůj samostatný předmět v rámci osnov výuky na základních školách. Sexuální výchova je rozložena do řady vyučovacích předmětů (Rodinná výchova, Občanská nauka apod.), což sice dovoluje angažovanost více pedagogů a lepší propojení s vyučovacími disciplínami, ale na druhé straně neumožňuje jednoduchou návaznost témat, kontinuitu mezi obsahy v postupných ročnících a nezaručuje komplexnost působení sexuální výchovy na rozvoj osobnosti žáka. Řada učitelů některá témata vůbec neučí nebo naopak některá témata hypertrofují. Žáci se pak sexuální výchova spíše jeví jako určitý disharmonický celek, který je koncipován biologicky či naopak jenom filosoficko eticky.

Jiným formálním limitem sexuální výchovy na školách se jeví ne zcela jednoznačně definovaná osnova, obsah a metodika. Učitelstvo je výchovným a vzdělávacím instrumentem školské politiky státu a jako takové omezuje svoji vzdělávací kreativitu na určitý limitující systém nadřízeného orgánu. Neexistence komplexních osnov, schválené metodiky a obsahu dává sice na jedné straně obrovský tvůrčí prostor učitelům, ale na druhé straně učitele právě limituje v tom, že učitel prostě neví jak a co má učit. Pokud k sexuální výchově nemá osobní zájem, limit tohoto typu je velmi silný.

Určité rychlé řešení této situace nabízí možnost jmenování jednoho učitele do funkce výchovného poradce s povinností koordinovat a kontrolovat sexuální výchovu na škole. Jde o koordinaci obsahovou mezi jednotlivými předměty a ročníky tak, aby žák na konci základní školy zvládl celé základní penzum sexuální výchovy. Výchovný poradce současně může koncipovat osnovu, obsah a metodiku v závislosti na regionálních zvláštnostech, na typu školy, na osobnostech vyučujících, rodičích atd.

2. Obsahově ideové limity

Známy obsahový projekt sexuální výchovy A. Brzka a J. Mellana, inspirovaný Minnesotským projektem, vymezil velmi pečlivě věkově diferencovaný obsah sexuální výchovy. Limitem tohoto obsahu je prostá skutečnost, že jej učitelstvo z velké části vůbec nezná.

Řešení je jednoduché: okresní školní úřady by mohly tento obsah distribuovat na všechny školy.

Samotný obsahový projekt zmíněných autorů však v sobě obsahuje vlastní omezení. Je velmi rozsáhlý, detailní a přetahuje vědomosti i dovednosti specializovaného učitele. Např. učitel biologie bude mít značné problémy s výukou a výchovou témat z bloku "Osobní dovednosti", nebo naopak učitel občanské nauky si obtížně poradí s některými tématy z bloku "Člověk". Samotný rozsah témat projektu je rovněž obtížně zvládnutelný z hlediska disponibilního času, který sexuální výchova na základních školách má. Pak stojí učitel před nutností volby jednotlivých témat a jejich rozsahu. Je logické, že ve svých volbách preferuje témata, která jsou součástí jeho vzdělávání a vyhýbá se tématům, která nejsou v jeho vzdělávacím obsahu a také vůči nimž má určitý osobní averze.

Určité řešení je ve vzdělávání učitelů na pedagogických fakultách. Domnívám se, že Sexuální výchova je disciplína Pedagogiky, by měla být součástí základního obecného vzdělávání každého uči-

tele bez rozdílu aprobačí. Současně je nutné podporovat rozvoj učitelské aprobače Rodinná výchova, kde Sexuální výchova má výrazné zastoupení ve vzdělávacím obsahu. Specializovaný učitel na škole pak může vykonávat velmi kvalitně a funkce výchovného poradce včetně koordinátora sexuální výchovy na škole.

Dosud neznámým obsahovým limitem se ukazuje výklad přiměřenosti obsahu a věku a osobnosti dítěte. Např. v okruhu Člověk, část I.1. je téma "Rozmnožování". Má žák do věku 10 let znát principy rozmnožování? Obsah jednoznačně odpovídá ano. Do jaké míry má znát technologii – tedy pohlavní styk, těhotenství a porod? Je přiměřená vědomost věku dítěte o základních polohách pohlavního styku? Pakliže ne, které oblasti psychická je tato informace nepřiměřená? Intelaktu, emocím, mravům? Pakliže přiznáme, že je nepřiměřená mravům, pak nutně souhlasíme s tezí, že technologie rozmnožování je nemravná, snad i trestná. Přiměřenost intelektu je zřejmá, protože dítě v této věkové kategorii je ve stádiu konkrétních myšlenkových operací a v tomto případě jde o relativně jednoduchou operaci – spojení pohlavních orgánů. Tímto způsobem musí každý učitel spekulovat nad obsahem sexuální výchovy. Samozřejmě, že nutně do svých spekulací začlení zvláštnosti regionu, ideové postoje rodičů atd. Tento typ limitu sexuální výchovy se jeví jako jeden z nejtěžších a také jako jeden z nejvíce diskutovaných. V konfrontaci s právní normou ohrožování mravní výchovy dítěte se tento limit jeví i jako velmi důležité odborné pedagogické, psychologické a legislativní téma.

3. Metodické limity

Místo teoretické úvahy uvedu konkrétní příklad z praxe, který je názornou ukázkou dramatického limitu sexuální výchovy. Ministerstvo školství mě jmenovalo jako znalce v oboru sexuální výchova na školách. V té souvislosti jsem byl požádán okresním soudem v Plzni, abych podal znalecký posudek na metodiku učitele sexuální výchovy, který byl rodiči dětí žalován za ohrožování mravní výchovy. Policie obžalovaného vyšetřila a spis předala soudu. Státní zástupce učitele žaluje pro ohrožování mravní výchovy dětí. Jakých trestných činů se učitel I. J. v metodice výuky sexuální výchovy dopustil:

a) Ukazoval dětem ve věkových kategoriích 10-15 let základní polohu pohlavního styku (misio-nářskou polohu). Ukázka probíhala tak, že učitel (oblečený v teplákové soupravě) provedl ukázkou s demonstrátorkou (18 let) (rovněž v teplákové soupravě). Při ukázce naznačil kopulační pohyby. Ve výpovědích dětí byly pohyby označeny jako "kliky nad ženou s roztaženými nohami".

b) Na dětském letním táboře zavedl "erotické masáže", které spočívaly v tom, že děti v plavkách si za relaxační hudby, vzájemně potíraly záda a ruce vonným olejem.

c) Na dětském letním táboře obžalovaný I. J. doporučil dětem tzv. koedukované spaní ve stanech. Chlapec s dívkou (oba do 15 let) mohli spát v jednom stanu, pokud si to přáli.

Motivy uváděné obžalovaným I. J.:

ad a) Rozmnožování, početí apod. patří do obsahu sexuální výchovy ve všech věkových kategoriích. Názorná ukázka nebyla nemravná, plnila pouze princip názornosti J. A. Komenského.

ad b) Dotýkáním učím dívky a chlapce vzájemné něžnosti a ohleduplnosti.

ad c) Koedukované spaní umožní vzájemnou tolerantní komunikaci, lepší poznání a pochopení chování chlapců a dívek. "Zvýším tím úctu chlapců k dívkám".

Předsedovi senátu okresního jsem byl povinen odpovědět na tři otázky:

1. Je stanovena ministerstvem školství závazná metodika pro výuku sexuální výchovy na školách?
2. Porušil obžalovaný I. J. metodiku?
3. Další poznámky a doporučení znalce k tomuto problému

Z uvedeného příkladu, který nebyl do duhy psaní tohoto příspěvku ještě uzavřen, vyplývá velmi závažný problém, který má charakter ideové mravní (z hlediska právní normy), výklad této právní normy a současně metodický a obsahový.

Řešení tohoto limitu sexuální výchovy je ve vzájemné spolupráci právních odborníků a sexuálních pedagogů. Při čemž se zde vyskytují i otázky filosofické a etické. Např. je technologie rozmnožování lidského rodu nemravná?

Z hlediska pedagogického, každá metodika musí respektovat tyto oblasti přiměřenosti:

- a) k věku dítěte – stupeň zralosti (biologické, sociální, psychické)
- b) k obsahu probírané látky
- c) k sociálnímu klimatu a specifické výchovné situaci

4. Osobnostně personální limity

Sexuální výchova je velmi specifická výchovně vzdělávací disciplína, která svým obsahem a smyslem kultivuje bazální a silně emotivní strukturu osobnosti člověka. Silná emotivita, bazální potřeba a dramatičnost prožívání historicky ovlivňovala postoje společností. Tak se postoje společnosti pohybovaly od fetišistického a mystického uctívání až k odmítnutí a posunutí sexuality a sexuální výchovy do oblasti nečestí a lživu. Osobnost člověka je formována vnitřními dispozičními a jinými potřebami a současně vnějšími sociálními pravidly. Osobnostní limit v sexuální výchově má dva rozměry:

- a) osobnost žáka a jeho interiorizované normy
- b) osobnost učitele a jeho interiorizované normy

Z těchto dvou osobnostních limitů pak vzniká nespočet kombinací, na které nemůže formalizovaný obsah sexuální a ani respektovaná metodika flexibilně reagovat.

Např.:

- a) žák z rodiny nábožensky orientované a učitel ateisticky orientovaný
- b) žák z rodiny ateistické a liberální učitel nábožensky orientovaný
- c) žák (dítě) sexuálně zneužívaný a učitel prudérní atd.

Do osobnostně personálních limitů lze začlenit ještě další oblasti:

- a) sociální klima v učitelském sboru – klima sympatizující se sexuální výchovou
– klima nesympatizující se sexuální výchovou
- b) klima rodinného prostředí žáků – klima sympatizující se sexuální výchovou bez výhrad
– klima sympatizující se sexuální výchovou s výhradami
– klima nesympatizující se sexuální výchovou

5. Závěr

Velmi stručný výčet limitů sexuální výchovy otevírá relativně novou disciplínu sexuální pedagogiky, která se představuje jako problém multidimenzionální, jehož předmět postihuje celou řadu vědeckých disciplín. Problém limitů je bohatý i svojí flexibilitou a kombinační variabilitou. Na závěr uvedu případ limitů, který před časem se mnou konzultoval jeden učitel ZŠ z Hradce Králové:

učitel (sympatizující se sexuální výchovou) – biolog, aplikuje metodiku – promítá dětem v 6. třídě známý švédský film "Zázrak života" a následně názorně vysvětluje princip antikoncepce (použití kondomu) se zaměřením na prevenci HIV/AIDS. Ve třídě má sexuálně zneužívané dítě a dítě z fundamentalisticky orientované náboženské rodiny. Dále mu ve třídě sedí rómská dívka, která má za sebou prokazatelně velmi pestrý sexuální život. Na hospitaci mu přichází puritánsky orientovaná rozvedená ředitelka školy – učitelka občanské nauky, jejíž manžel žije s její bývalou žákyní (o 20 let mladší). Ředitelka s ním zahájila kárné řízení pro neuvážené metodické postupy.

Americká gynekoložka Barbara Brossová napsala asi před třiceti lety ve své knize pro ženy: "Popularizační práce, které jsem četla jako mladá dívka, byly pro mne asi stejně užitečné jako je užitečná pro slona příručka o kopulačních zvyklostech sněžných koroptví. Čtenářka, kterou tyto publikace oslovovaly, neměla se mnou nebo s kteroukoliv z mých vrstevníků ani tu nejmenší podobnost. To, co stálo v těchto knížkách mne nezajímalo a to, co mne zajímalo, jsem v nich nenalezla."

Na mém psacím stole se vši korespondence z kontaktního rozhlasového pořadu "Červenání". Přestože se pořad vysílá od 22.00 hodin, více než dvě třetiny dopisů pochází od prepubertálních a pubertálních dětí. Zeela zodpovědně prohlašují, že většinu z nich nereflektují dosud žádné osnovy sexuální výchovy. Není to mládež "zkažená", je prostě jenom "jiná". Svými zájmy, zkušenostmi a informovaností se výrazně odlišuje od generace svých rodičů a prarodičů. A možná se ani tak neliší, jako je schopna naprosto otevřeným způsobem své problémy ventilovat. Dost často se také vynoří problém poukazující na potíže pramenící z křesťanské, především však katolické výchovy, která mladé lidi zhušťává před velmi obtížné řešitelné dilema v chápání sexuality na jedné straně jako přirozené součásti života lidského jedince, na straně druhé pak jako zavrženíhodné aktivity a vynálezu ďáblova.

Katolické náboženství se již od dob svého vzniku totiž vyznačuje velice nepřátelským postojem k lidské sexualitě. Šesté přikázání boží "Nezasmilníš" zahrnuje tak širokou škálu zákazů, že snad vskutku neexistuje člověk, který by všechna tato omezení celoživotně respektoval. Všechny tyto hříchy jsou navíc označeny jako těžké, což znamená, že jejich spáchání zatěžuje duši katolického křesťana neustálými výčitkami svědomí, činí ho poslušným a snáze ovladatelným. Je totiž rozhodně jednodušší vyvarovat se třeba v pátek masitých pokrmů než občasněho chltivého pohledu na krásnou dívku, lépe se nám podaří navštěvovat pravidelně boboslužby než zamezit sexuálními myšlenkami nebo nočním polucím.

Podle katolického katechismu stále platné zpodobnění zrcadlo, napomáhající zpytování svědomí, se o hříších proti šestému přikázání vyjadřuje zcela přesně a nedvojsmyslně: těžce hřeší ten, kdo má nepočetné myšlenky, žádosti a pocity, kdo nemravně pohlíží, mluví, čte nebo rád naslouchá řečem nestoudným a dvojsmyslným, kdo dobrovolně a při plném vědomí něco nemravného dělá sám nebo s někým druhým. To ještě není všechno. Těžce hřeší také ten, kdo se vydává v nebezpečí hříchu neslušným tancem, představením, hrou, společným koupáním nebo předčasnou známostí. Hříchem jsou také řeči, žerty a dvojsmyslné písně. O nemravných věcech se nikdy nemluví ani nepřemýšlí.

Pokud tedy statistiky sexuologického výzkumu uvádějí, že průměrný dospělý muž má asi 30x denně sexuální myšlenky, a jejich frekvence u pubescentů bývá ještě vyšší, jdou jenom tyto těžké hříchy každodenně na světě spáchané do desítek miliard a je tedy jenom s podivem, že pánbůh již dávno nevyhubil celé lidstvo, které se mu upřímně řečeno buď jaksi nepovedlo, nebo které špatně pochopilo jeho svatá přikázání.

K šestému přikázání se někdy řadí ještě přikázání deváté zakazující "požádat manželky bližního svého", což neznamená, že tuto manželku nesmíte požádat, aby vám skočila třeba pro pivo, ale že se zákaz týká požádání o pohlavní styk. Je zajímavé, že takovému "požádání" vdané paní je věnováno celé přikázání. Je to vlastně zbytečné zdvojení přikázání o smilstvu a navíc vyložená sexuální diskriminace, protože s opačným požádáním ze strany ženy se zřejmě vůbec nepočítá. A poslední "Aniž požádáš statku jeho", je zase zdvojením přikázání "Nepokradeš!" Vysvětlení těchto dublet je ovšem prozaické. Původně bylo přikázání jen devět a to deváté přikázání znělo: "Nepožádáš domu bližního svého, aniž požádáš manželky bližního svého, ani služebníka jeho, ani dívky jeho, ani vola jeho, ani osla jeho, ani cožkoli jest bližního tvého." Toto poslední přikázání bylo posléze rozděleno tak, aby manželka byla oddělena od domu, služebníků, děvek, volů a oslů. Slovo boží bylo celkem důvtipně opraveno proto, aby manželka již nebyla jenom jakýmsi kusem majetku, jak je tomu v originále.

Jednustranné hodnocení a rozdělování mužské a ženské sexuality je pro katolickou věrouku naprosto typické. O ženském pohlaví se totiž církevní otcové vyjadřují nadměrně neuctivě a nelichotivě. Slavný církevní učitel svatý Tomáš Akvinský totiž přejímá starodávný aristotelský nesmysl a považuje ženu za "zmračeného muže". Ve své věrouce píše, že žena je jen nedokonalým náhodným zjevením. Zplodění ženy je ovlivněno špatným stavem látky nebo nějakou vnější změnou, např. kvůli vlhkému jižnímu větru. Katolická církev se dosud od těchto bludů nedistancovala.

V katolickém kalendáři je počet svatých mužů mnohem vyšší než svatých žen. Světice se navíc ještě rozdělují na panny a nepanny. Ty první jsou nesporně cennější, zatímco druhé jsou všechny bez výjimky vdovy, které přežily své muže. Neexistuje ani jedna svatá, která by zemřela dříve než její muž, takže by mohla mít třeba se svým manželem pohlavní styk až do své smrti. Svatou se tedy může stát pouze taková žena, která přestane být manželkou.

Celé této záležitosti se týká také panenství Panny Marie a jejího neposkvrněného početí. Tato anatomická a fyziologická záhada je vysvětlitelná pouze na základě víry a zjevení, zatímco stízlivě uvažujícímu lidskému rozumu se vzpírá. Římský katechismus říká, že "Ježíš je z matky zrozen, aniž by její panenství v nejmenším porušil." Je to zkrátka stejná záhada jako Kristův pozdější únik z uzavřeného a zapečetěného hrobu.

Katolické náboženství v několika směrech zkresluje původní Ježíšovo učení. Původcem tohoto nepochybného zpsnění mravůch norem je apoštol Pavel z Tarsu, na jehož náhlém přerodu z horlivého odporce křesťanství Šavla se dobře ilustruje přísloví, že "poturčence horší Turka". Velice názorným příkladem tohoto morálního posunu je třeba hodnocení cizoložství. Snad každému je známá příhoda z Janova evangelia, kdy židovští farizeové přivedli k Ježíšovi ženu přistíženou při cizoložství se slovy: "Mistře, tato žena byla přistížena jako cizoložnice. Mojžíš nám přikázal takové kamenovat. Co říkáš ty?" Ježíš pak odpověděl: "Kdo z vás je bez hříchu, první hoď po ni kamenem." Dotyční zřejmě neměli zcela čisté svědomí a tak se pozvolna vytratili. Ježíš pak cizoložnici řekl: "Ani já tě neodsuzuji. Jdi a už nehřeš!"

Jaký je to rozdíl proti epistolám Pavlovým, který nařizuje cizoložnici bez milosti kamenovat a "vydat satanu ke zkáze těla". Stejně tresty stihnou podle apoštola Pavla homosexuály a prostitutky, zatímco prostitutka Marie Magdaléna byla Kristem povýšena do nejvyšší pozice v hierarchii všech křesťanských svatých. Pán Ježíš byl totiž daleko menší krušas než všichni jeho následovníci, kteří v jeho jméno kamenovali, mučili a upalovali.

V šestém přikázání se sice výslovně zakazuje jenom cizoložství, ale podle katolických teologů je tím současně zakázáno vše, co je "v rozporu s důstojným rozmnožováním lidského pokolení", přičemž se tímto "důstojným rozmnožováním" myslí pouze manželská soulož. Někteří zpovědníci prý dokonce dovolují jenom soulož tváří v tvář se ženou ležící nznak, proto se této poluze asi říká misiónářská. Za hřích se považuje pohlavní styk svobodných osob, pohlavní styk jednoho z manželů s třetí osobou, nebo pohlavní styk mezi pokrevně příbuznými. Pochopitelně sem patří také homosexualita a zoofilie. Ani manželé nesmějí souložit tři dny před svatým přijímáním. Obzvlášť přísní katolíci zpochybňují také každou soulož, která nesměřuje k otěhotnění.

Hříchem je každá antikoncepce s výjimkou periodické sexuální abstinence spočívající ve výpočtu neplodných dnů – tak zvaná vatikánská ružka. Podle posledních průzkumů se zákazem antikoncepčních tablet souhlasí pouze 6 % katolíků, takže brzy můžeme v církvi očekávat antikoncepční revoluci.

K tak zvaným vnějším hříchům proti cudnosti patří pohledy, dotyky, objímání, polibky, hovory, písně a čtení. Podle oficiálních příručky pro katolické zpovědníky se části lidského těla dělí na počestné (obličej, ruce, nohy), méně počestné (hádra, záda, ramena, stelna) a nepočestné (pohlavní orgány a partie, které jsou jim blízké). Tato "počestnost" a "nepočestnost" se týká jak cizího, tak i vlastního těla. Dívat se na nepočestné části těla neúmyslně, letmo, krátce a zdálky, je jenom lehký hřích, zatímco dívání se úmyslně, dlouze a blízka je hříchem těžkým. Časové ohraničení a přesné určení vzdálenosti je ovšem na individuálním posouzení zpovědníka. Který rozhodl to má stopovat nebo měřit, o tom se už v odborných příručkách nemluví.

Všechny tyto údaje nejsou žádným vtípem ani humorným příběhem ze zповědnice, ale je to výsledek vědecké práce nejuznávanějšího klasika veškerého zповědnictví biskupa Alfonse Maria z Liguri (1696 – 1787). A komu by snad těch více než 200 let vadilo, nechť vezme na vědomí, že tohoto chytřáka povýšil papež Pius IX. v roce 1871 na "učitele církve" a v roce 1950 ho Pius XII. prohlásil za patrona všech zповědníků a moralistů. Jeho svátek slaví 2. srpna celá katolická církev. V díle tohoto svatého myslitele je rovněž úvaha, zda je smrtelným hříchem odpirat čtvrtou soulož v průběhu jedné noci, nebo naopak zda není hříchem odmítnout soulož tomu, kdo ji požaduje pětikrát v měsíci. Inu, nemají to katolíci se souložením nijak lehké.

Laik by předpokládal, že křesťanská sexuální morálka by měla vyvěrat z učení Ježíše Nazaretského tak, jak ho podává evangelium Nového zákona. Kristovo učení však žádná sexuální témata neobsahuje. Prokazatelně neexistuje žádný Ježíšův výrok proti prostituci, ani slovo o homosexualitě, o smilstvu, masturbaci, nebo o předmanželském či mimomanželském pohlavním styku. Církevní učitel od Tertulliana až po Tomáše Akvinského čerpají veškerou svou inspiraci hlavně z epístol apoštola Pavla, který byl na rozdíl od nich ještě poměrně tolerantní.

Zajímavý je vztah katolické církve k instituci manželství. Na první pohled se zdá zcela neproblematický. Církev se sice zařiká chválou a oslavou manželského svazku, nicméně však tuto instituci považuje za nutné zlo. Jako příklad by mohl sloužit citát z knihy svatého Jana Zlatoústého "O panenství":

"Manželství je dobré; ale panenství je proto podivuhodné, protože je lepší než dobro, a asi mnohem lepší, stejně jako je kormidelník lepší než posádka a vojévůdce lepší než vojáci. Panenství je mnohem lepší než manželství, jako nebe je lepší než země, jako jsou andělé lepší než lidé."

Tato moudrá slova svatého muže jistě nepotřebují komentáře. Jenom to rozmnožování dělá pořád potíže, pokud se ovšem nejedná o rozmnožování andělů, o kterém toho moc nevíme.

Ani tak známý kručas jako apoštol Pavel nepochyboval právo církevních funkcionářů na uzavírání sňatku. V římskokatolické církvi byla povinnost celibátu rozšířena a všechny kněze teprve příkazem papeže Řehoře VII. v roce 1074. Tento papežský zákaz manželství kněží schválil 2. lateránský koncil v roce 1139 a potvrdil koncil tridentský (1545-63). Tento zákaz potvrdili všichni další papežové včetně toho současného.

Podle posledních průzkumů z roku 1992 se domnívá asi 85 % katolíků, že papež by měl celibát zrušit a dovolit svým kněžím manželství. Tento názor nezastávají pouze tak zvaní matriční katolíci, ale dokonce plných 72 % z těch, kteří chodí pravidelně každou neděli do kostela. Proti vatikánskému diktátu kněžského bezženství se vzbouřili také všichni církevní reformátoři. Jan Kalvin (1509-1564) byl ženatý s Idelette de Bure, Ulrich Zwingli (1484-1531) se oženil s vynikající hospodyní vdovou Annou Meyerovou rozenou Reinhardovou, manželkou reformátora Martina Luthera (1483-1546) se stala Katharina von Bora. Pouze Mistr Jan Hus (1371-1415) se sice neoženil, ale nebylo mu to nic platné. Katolíci ho stejně upálili.

V poslední době se v římskokatolické církvi mnozí dokonce snaží o to, aby i kněžský úřad mohl zastávat ženy. Při známé "pokrokovosti" této církve si na legalizaci tohoto požadavku budeme muset ještě nejméně několik let počkat.

Pokud se zamyslíme nad všemi těmi zdánlivě nesmyslnými zákazy a příkazy, lehkými, středními a těžkými hříchy souvisejícími se sexuálním životem člověka, velice brzy přijdeme na to, že katolické náboženství usiluje touto nucenou regulací jedné z nejpřirozenějších činností člověka o jeho totální manipulaci a ovládnutí. Člověk žijící v neustálém strachu ze hříchu, božího hněvu, pekla a věčného zatracení, se stává ušlápnutým červem, ubohou loutkou v rukou mocných manipulátorů, kteří zahalení do zlatých ornátů, za zvuků varhan a ve vůni kadidla jako jediné zprostředkují kontakt mezi ním a věčnou vševědoucí bytostí. S příznakem bigotnosti a vnitřní intolerance bojují proti potratům a antikoncepci, s vulgární argumentací blokují v parlamentě přijetí zákona o registrovaném partnerství homosexuálů.

Nic se nezměnilo po staletí. Člověk na konci dvacátého století však pozvolna zvedá hlavu a začíná samostatně myslet. Nesmyslné zákazy pak zcela jistě odkáže jenom příslušníkům několika pomatených sekt nebo primitivním kulturám rozvojových zemí, v nichž šaman stále ještě platí za nepochybnitelnou autoritu, za pána nad jejich životem a smrtí.

Literatura:

1. BELLINGER, G. J.: Sexualita v náboženstvích světa, Academia, Praha 1998, 390s.
2. DE ROSA, P.: Temné papežství, ETC Publishing, Praha 1997, 470s.
3. BORNEMAN, E.: Encyklopedie sexuality, Victoria Publishing, Praha 1993, 666s.
4. SVOBODA, E.: Hledání, Vydavatelství Za svobodu, Praha, 1946, 246s.
5. KAŠPAR, J.: Začarovaný kruh církevní sexuální morálky, Lidové noviny 11. 9. 1999.

Ontogeneze a její vliv na lidskou sexualitu

Mgr. Yveta Vrubelová

Sexualita patří mezi základní potřeby každého živého organismu, přesto tuto skutečnost akceptuje pouze část lidské populace, která ji bere jako základní potřebu každého jedince a ne jako něco nemravného.

Centrum lidské sexuality vzniká již v prvním trimestru s kritickým obdobím v druhém trimestru, kdy výsledkem je výrazná predispozice k mužské nebo ženské sexuální identifikaci. Sexuální chování se postupně vyvíjí již od nejútlejšího dětství vlastním osaháváním, pozorováním, vyptáváním se.

To co během ontogeneze na jedince působí a jak k dané problematice přistupuje okolí, společnost, ovlivňuje postoj k sexualitě, pohled na ni a určité modely chování jedinců, jak to dokazují i četné výzkumy antropologů týkající se manželství, rodiny a pohlavních rolí v různých společenských systémech.

Vzhledem k těmto daným faktům je zřejmé, že sexuální výchova v kladném slova smyslu je velmi důležitá a ovlivňuje sexuální život každého z nás.

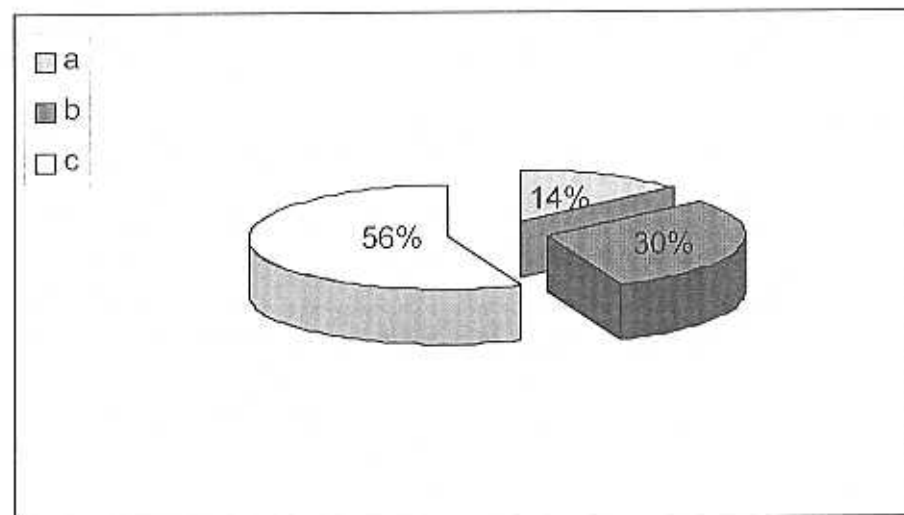
To dokazuje i malá anketa, která byla předložena vzorku 150 respondentek ve věku 19–21 let.

1. oblast: Hovoříte doma obecně o tématu – sex, sexuální život?

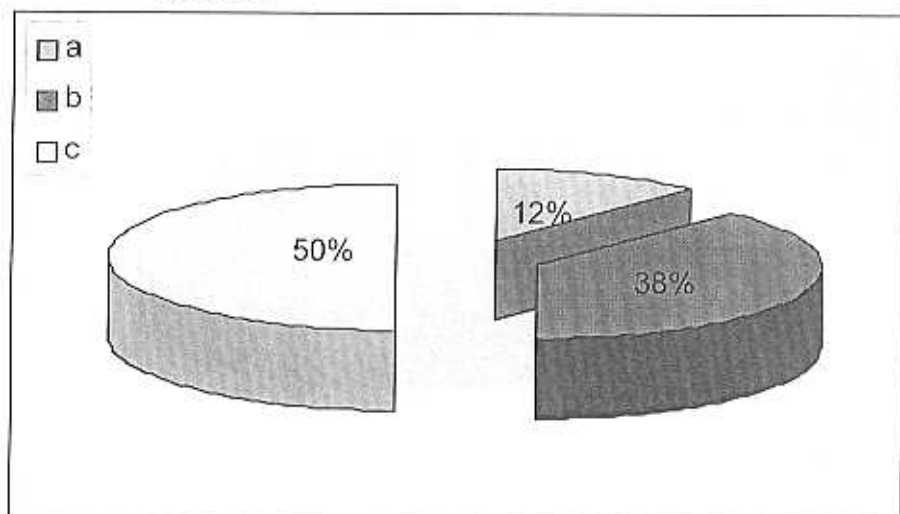
A) ANO

B) NE

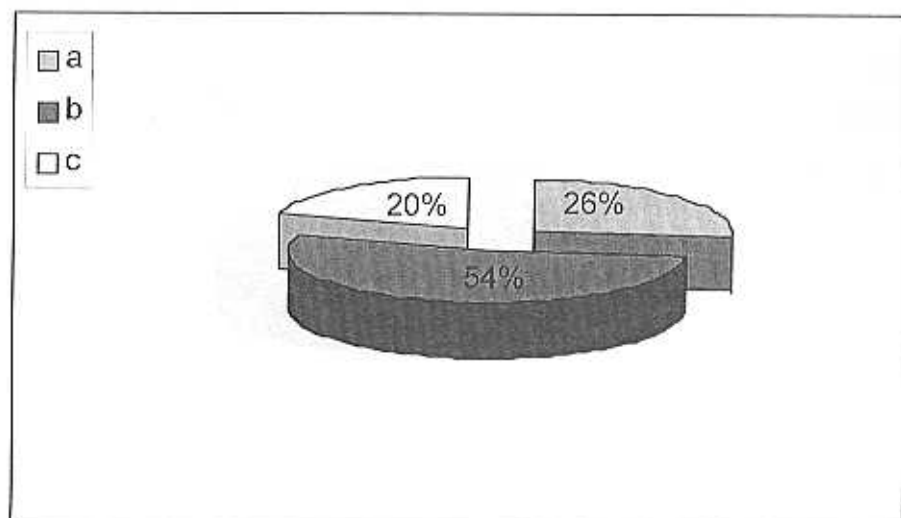
C) velmi zřídka

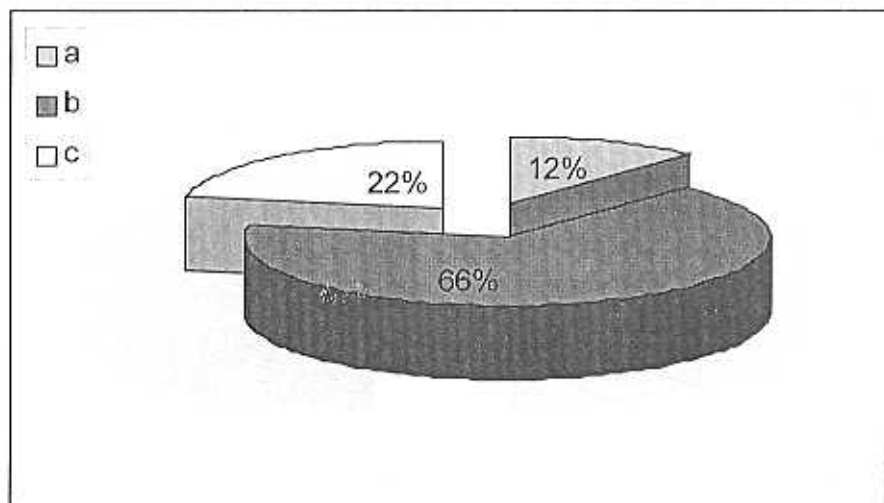
2. oblast: Byla jste rodiči informována o této problematice?
- A) ANO
B) NE
C) částečně

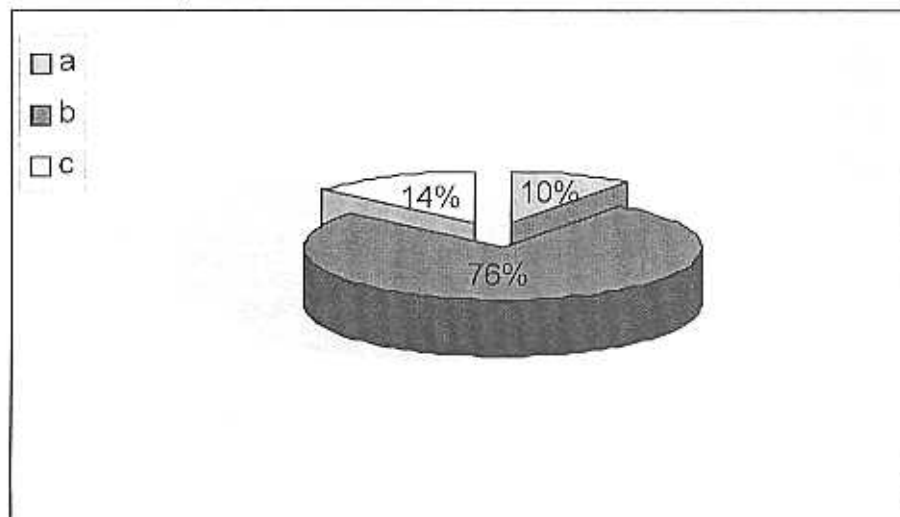
3. oblast: Jakým způsobem je pojmána nahota ve vaší rodině?
- A) norma
B) mírná stydlivost
C) tabu

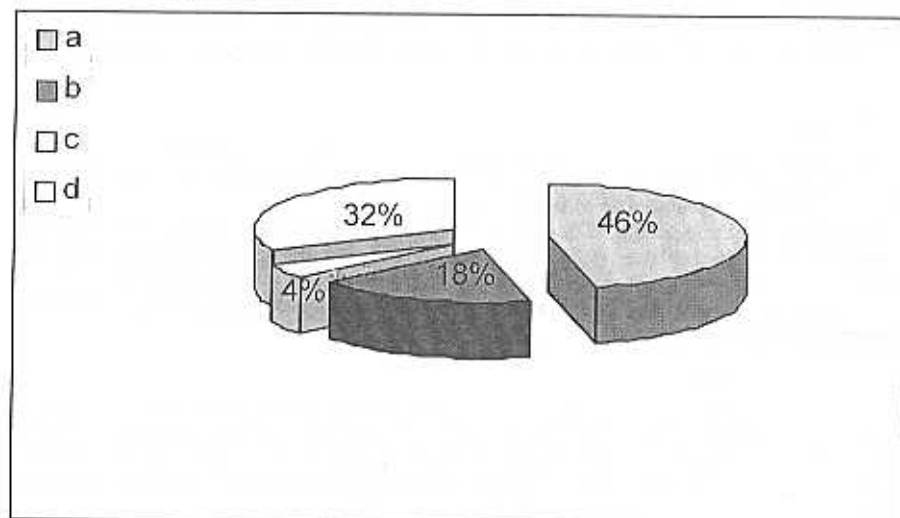
4. oblast: Stydíte se za svou nahotu před svým partnerem?
A) ANO
B) částečně
C) NE

5. oblast: Dokážete otevřeně hovořit se svým partnerem o milování?
A) ANO
B) jen o některých záležitostech
C) NE

6. oblast: Pokud byste měla při mluvení určité problémy, komu byste se svěřila?
- A) lékaři
B) matce
C) partnerovi
D) kamarádce

Z této malé sondy je patrné, že vše co souvisí se sexuálním životem je stále zastřeno a proto jen dobře postavená rodinná a sexuální výchova od dětství může vést ke správným postojům v této oblasti.

A závěrem je možné říci jediné – podívejme se na rodinu, společnost, z které jedince pochází a jsme schopni zdůvodnit některé způsoby chování a jednání, které se týkají i lidské sexuality.

Sexuální chování obyvatel ČR (srovnání let 1993 a 1998)

PhDr. Petr Weiss, Doc. MUDr. Jaroslav Zvěřina, CSc.

Reprezentativní výzkumy realizovala DEMA, a.s. spolu se Sexuologickým ústavem I, lékařské fakulty Univerzity Karlovy. Dotazováno bylo celkem 1719 osob (v r. 1993) a 2003 osob (v r. 1998). Soubory byly reprezentativním vzorkem populace České republiky starší 15ti let. Terénní sběry dat: prosinec 1993 a prosinec 1998.

1. Počátky partnerské sexuality

Věk první sešlůzky, první zamilovanosti a prvního polibku se u mužů a žen podstatně neliší a nedošlo k podstatným změnám v posledních pěti letech. Podobně jako v roce 1993 tyto aktivity probíhají kolem 15. roku věku. Stejný je rovněž věk zahajování nekoitálních partnerských aktivit, neckingu a pettingu – u mužů i žen je to kolem 17. roku.

První delší partnerské vztahy navazují muži i ženy po 18. roce, o něco později než před pěti lety.

2. První soulož

Věk první soulože se u mužů a žen neliší a činí 18,2 u mužů a 18,1 u žen. Nedochozí tedy k urychlování zahájení pohlavního života – v r. 1993 byl průměrný věk první soulože 18,1 let u mužů a 18 let u žen. Podobně jako v r. 1993 třetina mužů uskutečnil první styk s náhodnou partnerkou, zatímco u žen to bylo pouze u 12 %. Většina žen popisuje tento styk jako příjemný, ale bez vyvrcholení (37 %), ale pro třetinu z nich byl bolestivý a nepříjemný. Pouze 4 % žen mají orgasmus hned při prvním styku, ostatní dospívají k orgasmu v průměru po roce po zahájení pohlavního života.

3. Masturbace

Zatímco 84 % mužů přizná, že někdy v životě onanovalo (v r. 1993 to bylo jen o procento méně), u žen je to pouze 58 %. V roce 1993 přitom onanii přispouštěla polovina žen. Muži začínají masturbovat dříve – v průměru ve 14 letech, ženy v 17 letech.

V současné době masturbuje 58 % mužů a 32 % žen, přičemž muži onanují s vyšší frekvencí (v průměru 6x měsíčně) než ženy (4,6x měsíčně). U mnoha mužů i žen je zřejmě občasná masturbace normálním doplňkem partnerských styků. Postoje k masturbaci má česká populace velmi liberální. Za škodlivou ji považuje pouze 10 % žen a 7 % mužů, přičemž naprostá většina ji považuje za přirozený projev lidské sexuality.

4. Partnerská sexualita

Za nejdůležitější lze považovat zjištění, že nestoupá počet sexuálních partnerů ani u mužů a ani u žen. Muži uvedli v průměru 9,74 partnerů za život – z toho 1,46 v posledním roce (v r. 1993 to bylo 10,87 a 1,73), ženy 5,55 partnerů – z toho 1,11 v posledním roce (v r. 1993 5,11 a 1,51); nelze tedy říci, že by se populace chovala promiskuitněji. Náhodného partnera (tzn. na jednu noc) někdy v životě uvádí přitom hodně s rokem 1993 37 % žen a tři pětiny mužů.

U sexuálně aktivních mužů a žen je srovnatelná i frekvence partnerských souloží – 8,87 měsíčně u mužů a 8,57 u žen (prakticky shodně s r. 1993). U obou pohlaví je přitom skutečná potřeba pohlavního vybití o něco vyšší.

Nejvyšší sexuální potřebu uvádějí muži v průměrném věku 22,3 let a ženy ve věku 27,3 let.

Nejobyklejší partnerskou aktivitou je přitom vaginální soulož, vzájemná masturbace a orální styk. S anální souloží má zkušenost 18 % žen a 19 % mužů.

Ve srovnání s rokem 1993 však došlo k výraznému poklesu spokojenosti s vlastním sexuálním životem, a to zvláště u žen – z 82 % spokojených na pouhých 70 %. U mužů činí tento pokles podstatně méně – ze 76 % na 73 %.

5. Antikoncepce

V této oblasti došlo v posledních pěti letech k nejvýraznějším a vesměs pozitivním změnám. Klesl především počet těch mužů a žen, kteří při prvním styku nepoužili žádnou antikoncepci (z 57 % na 52 % u mužů a ze 64 % na 52 % u žen) nebo použili nespolehlivý způsob ochrany (např. přerušovanou soulož) a současně vzrostl počet těch, kteří použili kondom (z 19 % na 27 % u mužů a ze 14 % na 22 % u žen). Zvýšil se i počet uživatelů spolehlivé antikoncepce v rámci trvalého partnerského vztahu – zatímco v r. 1993 používalo pravidelně kondom 19 % mužů, v r. 1998 to bylo 25 % a zatímco v r. 1993 užívalo hormonální antikoncepci pravidelně 22 % žen, o pět let později to už je 46 %.

Výrazně se změnilo antikoncepční chování populace i při stycích s náhodnými sexuálními partnery – zatímco v r. 1993 při těchto stycích nepoužívala nikdy kondom třetina mužů a téměř polovina žen, v r. 1998 to bylo jen 9 % mužů a 17 % žen. Pravidelně se při takovém styku chrání kondomem 62 % mužů a 54 % žen (v roce 1993 to bylo 41 % a 35 %). Lze tedy konstatovat, že česká populace se začíná chovat mnohem odpovědněji a více se chrání proti nežádoucímu otěhotnění i vůči eventuální infekci pohlavně přenosnými chorobami.

Postoje vůči používání antikoncepce jsou už tradičně liberální. Za nepřijatelnou ji považují pouze 4 % žen a 7 % mužů. Podobně liberální jsou i postoje české populace k interrupcím či k předmanželským stykům.

6. Partnerské sexuální aktivity

Podobně jako před pěti lety i teď uvádějí muži i ženy, že jejich milostná předehra trvá v průměru 16 až 18 minut a soulož 16 až 17 minut. 8 % žen při partnerském sexu nedosahuje nikdy orgasmu, tři čtvrtiny z nich ho dosahují alespoň v polovině těchto styků. 27 % žen je tzv. multiorgastických, tedy dosahuje více orgasmů během jednoho pohlavního styku.

Orgastická schopnost českých žen se přitom v posledních letech nezměnila – 8 % z nich uvádí, že zatím nikdy neprožila pocitové vyvrcholení (orgasmus).

7. Sexuální poruchy

Ve srovnání s rokem 1993 narostl počet mužů a žen, kteří trpí nějakou sexuální poruchou – ze 16 % na 19 % u mužů (především předčasnou ejakulací a poruchami ztopoření) a ze 4 % na 11 % u žen (především nízkou sexuální potřebou, bolestivostí při styku a neschopností dosáhnout orgasmu).

8. Komerční sex

Celkem 4 % žen uvedlo, že někdy v životě poskytlo sex za peníze. Styk s prostitutkou mělo 14 % mužů (před pěti lety to bylo pouze 9 %). Výrazně se zvýšilo užívání kondomu při těchto stycích – vůbec ho nepoužívá pouze 9 % poskytovatelek sexuálních služeb (v r. 1993 to bylo až 41 %) a 12 % zákazníků (v roce 1993 29 %).

9. Mimomanželské styky

Téměř dvě třetiny ženatých mužů a téměř polovina vdaných žen přiznává mimomanželskou sexuální zkušenost. Zatímco u mužů šlo spíše o příležitostné styky, u žen to byly hlavně delší známosti.

Třetina žen a čtvrtina mužů považuje takové styky za morálně nepřijatelné, většina mužů i žen se k nim však staví tolerantně.

10. Sexuální zneužití

10 % českých žen a 7 % českých mužů uvádí, že byli v dětství (do 15. roku věku) sexuálně zneužití dospělou osobou (v r. 1993 to bylo 5 % mužů a 8 % žen). Nárůst byl zaznamenán především u intrafamiliárních zneužití – zatímco v r. 1993 uvedlo jako pachatele zneužití 26 % zneužitých mužů a 35 % zneužitých žen, v r. 1998 to už bylo 44 % mužů a 48 % žen.

Cizí byl pachatel pouze u 30 % mužů a u 26 % žen.

U mužů i žen došlo ke zneužití nejčastěji mezi 12. a 13. rokem věku.

Policii přitom byly oznámeny pouze 4 % zneužití dívek a 3 % zneužití chlapců.

11. Sexuální násilí

Celkem 13 % českých žen uvedlo, že někdy v životě byly přinuceny k pohlavnímu styku násilím (v r. 1993 to bylo o jedno procento méně). V polovině případů byl pachatelem jejich manžel či partner, pouze ve 12 % případů to byl cizí muž.

Celkem 8 % českých mužů přiznalo, že se sexuálního násilí někdy dopustilo (o tři procenta více než před pěti lety).

12. Homosexuální aktivity

Celkem 6 % českých mužů a 4 % českých žen uvedlo, že někdy v životě mělo styk s osobou stejného pohlaví. Za heterosexuálně orientované se však považuje 98 % mužů a 97 % žen.

Postoje české populace jsou přitom velmi liberální a výrazně negativně se k ní staví pouze velmi malá část populace (4 % žen a 8 % mužů).

13. Názor na interrupci

Názory na umělé přerušení těhotenství jsou u obyvatel ČR ve srovnání s jinými zeměmi tradičně velmi tolerantní. Během posledních pěti let v tomto ohledu nedošlo k podstatným změnám, více než polovina obyvatelstva (hlavně žen) se domnívá, že rozhodnout o donošení dítěte je právem ženy.

14. Zdroje informací o sexualitě

Ve srovnání s rokem 1993 se v případě českých mužů zvýšila poněkud role rodiny a školy jako hlavního zdroje informací o sexualitě, nicméně u obou pohlaví zatím plní tyto instituce svou roli nedostatečně a převládají tudíž ty nejméně spolehlivé zdroje, tedy kamarádi a známí.

15. Změna sexuálního chování

Pouze 14 % žen a 24 % mužů uvedlo, že změnilo své sexuální chování v důsledku hrozby HIV/AIDS. U obou pohlaví se tato změna projevila především zvýšením používání kondomů a snížením počtu sexuálních partnerů. Z hlediska prevence epidemie HIV/AIDS i jiných pohlavně přenosných nemocí je sexuální chování populace stále ještě rizikové. Svědčí o tom i nárůst respondentů, kteří uvedli pohlavně přenosnou nemoc v anamnéze – u mužů na 12 z 9 % a u žen na 8 z 5 % v r. 1993.

Absolvování alespoň jednoho testu a přítomnost protilátek HIV v krvi uvedlo 16 % mužů a 17 % žen.

Závěry

Předložená data jsou prvním orientačním výstupem z rozsáhlého reprezentativního výzkumu sexuálního chování české populace a současně je prvním zjištěním projevujících se trendů. Při srovnání s prvním výzkumem tohoto druhu v r. 1993 především zjišťujeme, že na rozdíl od trvale tradovaných mýtů se nijak nesnižuje věk při zahajování pohlavního života (u mužů i žen se věk první soulože drží v průměru na 18 letech) a nijak se nezvyšuje ani "promiskuita", tedy počty sexuálních partnerů za život i v posledním roce (tam došlo naopak k mírnému snížení). Zásadní rozdíly zjišťujeme především v oblasti používání spolehlivé antikoncepce (při první souloži, se stálými i s náhodnými partnery), kde lze konstatovat, že populace se chová podstatně zodpovědněji – výrazně narostl počet uživatelů spolehlivé antikoncepce i spolehlivé ochrany (uživatelů hormonální antikoncepce a kondomů). S tím jistě souvisí i dramatický pokles počtu interrupcí v posledních letech, a to až na 40 % stavu před rokem 1989.

Sexuální chování značné části obyvatelstva však zůstává z hlediska prevence pohlavních chorob i nadále rizikové (počet pravidelných uživatelů kondomů je ve srovnání s vyspělými zeměmi stále jen poloviční), o čemž svědčí i nárůst těchto nemocí v populaci o 3 % za posledních pět let.

Sexuální život jedinců s mentální retardací

Doc. MUDr. Jaroslav Zvěřina, CSc.

Základním vodítkem pro náš přístup k mentálně postiženým jedincům by měla být "Deklarace práv mentálně postižených" (OSN, 1971). Zahrnuje následujících sedm základních článků:

- 1) Mentálně postižená osoba má v maximální možné míře stejná práva jako ostatní lidé.
- 2) Mentálně postižená osoba má právo na odpovídající lékařskou péči a na léčení, jakož i na takové vzdělání, přípravu a výchovu, které jí umožní maximálně rozvinout své schopnosti.
- 3) Mentálně postižená osoba má právo na ekonomickou jistotu a na přiměřenou životní úroveň. Má právo vykonávat produktivní práci, nebo jakékoli jiné smysluplné zaměstnání v maximální míře svých schopností.

- 4) Je-li to možné, má mentálně postižená osoba žít ve vlastní rodině, nebo u pěstounů, a má se podílet na různých formách veřejného života. Rodině, ve které žije, by měla být poskytována náležitá pomoc. Je-li nezbytná ústavní péče, měla by být poskytována v prostředí a v podmínkách, blízkých se normálnímu životu.
- 5) Mentálně postižená osoba má právo, je-li to třeba, na kvalifikovaného poručníka k ochraně své hmotné i duchovní existence a svých zájmů.
- 6) Mentálně postižení musí být chráněni před vykořisťováním, ponižováním a zneužíváním všeho druhu. Je-li proti mentálně postižené osobě vedeno právní řízení v jakékoliv věci, má právo, jako každý jiný člověk, na řádný výkon práva, s plným uznáním svého stupně mentální odpovědnosti.
- 7) Je-li mentálně postižená osoba neschopna, vzhledem k závažnosti postižení, využívat smysluplným způsobem všechna svoje práva, nebo je-li nutno omezit či odejmout některá, nebo všechna tato práva, musí řízení s cílem takového omezení, nebo zbavení práv, obsahovat patřičné právní záruky proti všem formám porušení zákona. Tato řízení se musí zakládat na zhodnocení společenské schopnosti mentálně postižené osoby ze strany kvalifikovaných odborníků, a musí být předmětem periodické revize, jakož i práva na odvolání k vyšším orgánům.

Každý mentálně postižený jedinec je samozřejmě mimo jiné také bytostí sexuální. Sexuální chování přináší u těchto lidí speciální problémy jim samotným, jejich rodičům, vychovatelům, ošetřujícímu personálu i vrstevníkům podobně postiženým. Podle Mecla, V. (1996) je třeba mentálně postiženým lidem umožnit svobodně jednání také v oblasti jejich sexuálního života, je však třeba, chránit je před zneužíváním.

Trudel a Desjardins (1992) uvádějí, že podle "normalizačního principu" lidé, kteří jsou ošetřováni v ústavech a podobných institucích pro svou mentální retardaci, jsou docela dobře schopni žít i sexuálně, a je tedy vhodné jim na normální a zdravý sexuální život přiznat právo. S tímto právem interferuje mnoho sociálně-kulturních, historických a environmentálních vlivů, které mentálně retardovaným zabráňují, aby svou sexualitu volně a svobodně projevovali. Reakce rodičů, ošetřujícího personálu a vychovatelů bývají v tomto směru velice restriktivní a omezující. Každý vychovatel a zdravotník má v tomto směru nějaké své vlastní zábrany a představy, se kterými je třeba při sexuální výchově mentálně retardovaných klientů nezbytně počítat.

Tělesně pohlavní vývoj mentálně retardovaných probíhá v naprosté většině případů v podstatě stejně, jako u běžné populace. Tito lidé se však od běžného standardu liší rozumovými schopnostmi a emocionálním vývojem (Zuker-Weiss, 1994). Existují samozřejmě výjimky. Některé geneticky podmíněné mentální retardace jsou pravidelně doprovázeny více či méně vyjádřeným hypogonadismem. Jako příklad můžeme uvést dnes již dokonale definovaný Klinefelterův syndrom (nejčastěji s genotypem 47 XXY).

Mentálně retardovaní, kteří nejsou schopni částečně, nebo vůbec internalizovat hodnoty, které společnost v oblasti sexuálního chování ctí, mají pochopitelně velké problémy se svou socializací. Nejsou pak dobře schopni rozlišovat mezi sociálně tolerovaným "správným" sexuálním chováním a sociálně rušivým, nebo antisociálním chováním. Na druhé straně je třeba i mentálně defektním jedincům přiznat právo na vlastní partnerský sexuální život, které má být rodiči, ošetřujícími personálem a pedagogy respektováno.

Hlavní problém spočívá v nezbytnosti nalézt racionální rovnováhu mezi zárukou nezávislosti klienta a potřebou chránit jej před nejružnějšími riziky a hrozbami, které mu sexualita přináší. Přílišné ochrannství vede k izolaci od společnosti, neumožní klientovi, aby prokvalifikoval své schopnosti v konkrétních situacích. Může také vyústit přímo v narušování soukromí klientů.

Podle různých autorů (například Elkins a spol., 1997) jsou nejčastějšími příčinami problémů mentálně hendikepovaných v sexuálním životě tyto: nepřiměřené sexuální chování (střízlivosti okolí), pohlavní zneužívání, žádosti o sterilizaci, poučení o sociálních otázkách a sexualitě, rodinný stres, a také individuální psychosexuální poradenství.

V teorii i praxi ošetřovatelství se stále ještě věnuje těmto otázkám málo pozornosti. Přesto je nesporné, že mentálně retardovaní vyžadují specifickou sexuální edukaci. Také výcvik zdravotníků a pedagogických pracovníků by na ni měl být zaměřen (Baštecká 1996, Carr 1995).

O situaci mentálně postižených často rozhodují především postoje a chování osob, které o ně pečují. Tedy rodičů, příbuzných a personálu sociálních a zdravotnických zařízení. V oblasti ovlivňování názorů těchto osob žádoucím směrem je třeba dlouhodobá koncepční strategie. Strategie krátkodobé nejsou tolik efektivní (Hastings, 1997).

Řada mentálně defektních osob vykazuje problémy i v takových sexuálních otázkách, které běžně populaci nečiní potíže. Uvádí se, že mentálně retardované dívky nemají dobré informace ani o menstruaci a menstruační hygieně (Carlson a Wilson 1996). Jedním z nejčastějších problémů této skupiny klientů v různých kolektivech je masturbování na veřejnosti a nevhodné sexuální vyzývavé chování.

Přestože obecně povědomí stále chápe mentálně retardované jedince jako zdroj možného neklidu a ohrožení, platí zde v sexuální oblasti opačné pravidlo. Mentální defekt subjekt disponuje mnohem spíše k tomu, aby se stal sám obětí nějakého sexuálního deliktu a šikany, než k tomu, aby sám spáchal sexuální delikt. Podle našich zkušeností (Zvěřina a Pondělíčková 1984, 1994) se mezi pachatelé sexuálních deliktů vyskytují velmi vzácně mentální defekty středního a těžšího stupně. Je zde však poměrně hodně, v některých skupinách i více než 50 % jedinců s mentální retardací lehkého stupně.

Vytipovali jsme pro potřeby tohoto sdělení následující problémové okruhy:

1. Sexuální výchova
2. Partnerská sexualita
3. Reprodukční aspekty sexuality, rodičovství
4. Mentálně defektní pachatelé sexuálních deliktů
5. Mentálně defektní oběti sexuálních deliktů

1. Sexuální výchova

Specifikou této oblasti je, že sexuální výchova nemůže zůstat zaměřena jen na mentálně retardované jedince. Ti jsou často málo schopni si rutinně podávané informace osvojit. Sexuální výchovu a poučení o sexualitě mentálně defektních je třeba adresovat také rodičům těchto lidí, ošetřovatelskému a pedagogickému personálu.

O nezbytnosti zvláštních programů sexuální výchovy pro mentálně retardované děti a mládež se dnes často hovoří. Zatímco u mladých lidí bez mentálního defektu se můžeme spolehnout na jejich komunikační schopnosti a na schopnost vnímat a udržet informaci, mentálně retardovaní vyžadují cílevědomé, názorné a na konkrétní problém zaměřené postupy. I v tak jednoduché otázce, jakou je poučení o menstruaci a menstruační hygieně, je třeba u mentálně retardovaných dívek volit individuální přístup a proto rodiče a pracovníci, kteří se o tyto klienty starají, vesměs považují za prospěšné, aby byli o této otázce zvláště školeni. Často se hovoří o masturbaci mentálně defektních před kolektivem, nebo jinak na veřejnosti. Takové projevy mohou být aktuální již v dětském věku, a to u chlapců i dívek. Autority v této oblasti doporučují, aby pro každého klienta byl ke zvládnutí sexuální socializace vypracován individuální program. Jeho součástí má být poučení (podle schopnosti klienta), a také praktický nácvik. Bývá zdůrazňováno, že problémem mentálně retardovaných může být neschopnost onanování do orgasmu. Při cílevědomé práci s masturbačními technikami se mohou naučit dosáhnout sexuálního uspokojení a jejich masturbační aktivita se stane méně nálehavou a rušivou. Kaeser (1996) uvádí, že problematice orgastických dysfunkcí mentálně retardovaných se věnuje malá pozornost. Pokud se takové poruchy vyskytují u běžné populace, je k jejich překonání doporučován masturbační trénink (nácvik). Takový nácvik nepochybně může pomoci i mentálně retardovaným pacientům. Autor předkládá vlastní filozofii masturbačního tréninku.

V rámci sexuální výchovy je třeba věnovat přiměřenou pozornost intimní hygieně chlapců i dívek. Je známou skutečností, často sexuologicky zdůrazňovanou, že i poměrně závažné nedostatky v intimní hygieně, nebo dokonce vrozené vady pohlavních orgánů (nesestup varlat, rozštěpové vady penisu) zůstávají u mladých lidí dlouho nepoznány.

Poučení o partnerské sexualitě má respektovat především úroveň, kterou lze v této oblasti předpokládat. Obecně platí, že do partnerského sexu vstupují mnohem častěji a snadněji mentálně retar-

dované ženy, než muži. Protože neplánované a nežádoucí otěhotnění je největším zdrojem stresu rodičů a vychovatelů mentálně retardovaných lidí, je třeba otázkám antikoncepce (případně sterilizace) věnovat přiměřenou pozornost.

Podle Parkera a Abramsona (1995) je zde třeba respektovat platná zákonná kritéria. Nicméně vždy je nezbytné zvažovat, jestli mentálně retardovaný klient(ka) je schopen právní aspekty posoudit (věkový limit zákonného souhlasu s pohlavním stykem, nepřipustnost násilí a hrozeb jsou zde hlavními pojmovými okruhy).

Jedinci s mentální retardací jsou nepochybně zvláště vnímaví k sexuálnímu deliktu (např. Carmony 1991). Mají to proto mít na mysli jak vychovatelé, rodiče a pedagogové, tak policisté. Součástí poučení o partnerském sexu musí být tedy také prevence pohlavního zneužívání mentálně retardovaných. Zde se klade hlavní váha na poučení okolí klientů. Nicméně nechybí snahy působit na samotné mentálně retardované. Tak například Warzak a Page (1990) uvádějí, že se jim osvědčil systematický výcvik mentálně defektních dívek a mladých žen v umění odmítnout návrhy k sexuálním stykům. Takové nácvikové kurzy mají významný dopad na sexuální chování. Podle autorů se v roce po absolvování výcviku sexuální aktivity sledovaných dívek snížila podstatnou měrou.

2. Partnerská sexualita

Jak uvádí Konstantareas a Lunsy (1997), sexuální vývoj mentálně retardovaných je ještě více postižen, než je tomu u jedinců s autistickou poruchou. Výraznější problémy lze při stejné míře postižení očekávat u mužů, než u žen. Konstatují to například Tutton a spol. (1990). Platí zde pravidlo "samčí vulnerability", které lze vysledovat i v mnoha jiných aspektech sexuálního vývoje člověka (Zvěřina 1994). Podle některých autorů je kromě nedostatečného sociálního učení významným faktorem také chudší slovní zásoba mentálně retardovaných a nedokonalost jejich verbálních projevů (McCurry a spol., 1998).

Jak uvádí Kaeser (1996), většina institucí, které se zabývají mentálně retardovanými jedinci, potvrzuje kromě častých autoerotických aktivit klientů také jejich aktivity partnerské. Vzájemné vztahy mezi klienty jsou obvyklé, a mohou mít v některých případech i povahu homosexuální. Někteří mentálně retardovaní se angažují i v koitálních aktivitách.

Schopnost navázat a udržet fungující partnerský vztah považujeme za jednu ze základních kvalit sexuality člověka. Předpokladem ke vstupu do partnerských vztahů je dosažení jisté tělesné a hlavně pak mentální zralosti. Jedním z významných zdrojů nejistot a stresů rodičů i pedagogů je ve vztahu k mentálně retardovaným právě jejich psychická zralost k validnímu souhlasu s pohlavním stykem a se vstupem do partnerského vztahu. Omezit svobodné rozhodování jedince v této oblasti není jednoduchou záležitostí. Zcela jistě nelze vycházet jen ze schopnosti subjektu pečovat o domácnost a vychovávat děti. Kaeser (1992) konstatuje, že v otázce souhlasu s pohlavním stykem a se vstupem klienta do partnerského vztahu panuje "univerzální nejistota a nejednotnost". Naše odborná veřejnost je podobného názoru (Baštecká 1996, Brzek 1980, Dunovský 1981, Novosad 1995).

Podle Niedrhubla a Morrise (1993) musí každé hodnocení schopnosti subjektu k platnému souhlasu se sexuálním kontaktem vzít do úvahy jak stupeň mentálního defektu, tak další psychopatologii. Vycházet je třeba ze znalosti subjektu, duševního stavu, případně lze přihlídnout k výsledku absolvování nějakého sexuálního výchovného programu. Velice důležitá je celková úroveň sociální adaptace, ověřená pohybem klienta či klienty v kolektivu.

Je nespornou skutečností, že pro některé mentálně retardované jedince může být manželství stabilizujícím životním prvkem. Za jistých okolností tedy není rozumné, mentálně retardované od vstupu do manželství paušálně odrazovat. Na místě je přísné individuální posouzení.

3. Reprodukční aspekty sexuality, rodičovství

Je-li partnerská sexualita i v běžné populaci hlavním zdrojem nejistot a sexuálních stresů, je tomu nejímak v populaci mentálně retardovaných. Protože partnersky aktivní jsou v této klientele mnohem častěji ženy, než muži, a protože problémy reprodukce a antikoncepce jsou obecně více koncentro-

vány na ženy, existují zde literární prameny téměř výhradně koncentrované na problémy žen. Riziku případné neželoucí koncepce se více věnují rodiče, kteří o mentálně retardované jedince pečují, než rodiče, jejichž putovník je umístěn v ústavní péči (Peterson-Keels a spol., 1994).

U mentálně retardovaných žen je pochopitelně nižší záruka soustavného užívání orální antikoncepce, než je tomu u standardní populace (Egan a spol., 1993). Proto zde dáváme někdy přednost depotní injekční antikoncepci. Tam, kde je z delšího pozorování a z opakovaných vyšetření potvrzeno, že pacientka nebude nikdy schopna elementární péče o potomstvo, přichází do úvahy chirurgická sterilizace (Patterson-Keels a spol., 1994).

Zvláštní pozornost je kromě toho nezbytné věnovat prevenci pohlavně přenosných onemocnění, a to opět zejména u mentálně retardovaných žen. Je totiž skutečností, že většina pohlavně přenosných patogenů, včetně HIV/AIDS se daleko snadněji přenáší z mužů na ženy, než naopak (Zvěřina 1994). Protože v české populaci je stále ještě velký problém s propagací kondomů, lze předpokládat, že v tomto směru je mentálně retardovaná populace palem zcela neoraným.

4. Mentálně defektní pachatelé sexuálních deliktů

Neadekvátní sexuální chování je u mentálně retardovaných mužů i žen poměrně časté, a to zejména v období dospívání. Většina těchto projevů spadá na vrub obtížnějšího a zdlouhavějšího osvojování sociálních norem. Může sem řadit masturbaci na veřejnosti, některé formy obnažování na veřejnosti, snad i nevhodné osahávání a intimní výzvy.

Do kategorie takových sexuálních deliktů, které můžeme označit za málo sociálně nebezpečné, patří poměrně časté pokusy mentálně retardovaných dospělých mužů a žen o sblížení s dětmi a dospívajícími. Hraje zde roli zejména skutečnost, že retardovaný jedinec má k dítěti svým rozumovým vybavením, rozhledem a sociálním zařazením velice blízko. Strukturovaná sexuální deviance, pedofilie, je u mužů se středním a těžkým mentálním defektem jen velmi vzácná.

U některých mentálně defektních mužů jsou ovšem pozorovány takové sexuální projevy, které je disponují k typickým sexuálními deliktům. Podle Zvěřiny a Pondělíčkové (1984) je mezi pachateli sexuálně agresivních deliktů výrazně zastoupeni mužů s lehkým intelektovým deficitem, ale jen velmi vzácně se vážnější sexuální agrese dopustí muži s výraznou mentální retardací.

Mentálně retardovaný pachatel závažnějších sexuálních deliktů by měl být cíleně terapeuticky ovlivňován. Existuje možnost aplikace "antilibidinálních" medikamentů z okruhu hormonálních přípravků, nebo psychofarmak (Clarke, 1989; Day 1994). Podobná medikamentózní léčba je možná také u sexuálně rušivých projevů v chování mentálně retardovaných žen.

Nishimura a spol. (1997) předkládají kasuistiku mentálně retardované 19leté dívky, která byla diagnostikována zpočátku jako schizofrenie, a stala se nápadnou excesivní masturbací na veřejnosti. Psychoterapie a psychofarmaka (neuroleptika) bez efektu, až léčba lithiem přinesla zlepšení.

Wright a spol. (1992) referují o mentálně retardovaném chlapci s Downovým syndromem, který páchal expozice genitálu. Léčen byl podle individuálního plánu kombinací tradiční psychoterapie a sociálních nácviků. Jeho sexuální chování se zřetelně zlepšilo.

Hlavní metodou působení na sexuální delikventy je však psychoterapie. Ta u mentálně retardovaných pacientů má mít specifický charakter. Tak Lundervold a Young (1992) uvádějí, že při léčení problémů s neadekvátním sexuálním chováním mentálně defektních (od vážných sexuálních agresí, osahávání nezletilých až po masturbaci na veřejnosti) se osvědčuje speciálně koncipovaná psycho- a sociálně-terapeutická metoda "SST" (Socio-Sexual Skills Training).

5. Mentálně defektní oběti sexuálních deliktů

Podle shodného mínění našich i zahraničních autorů jsou mentálně retardovaní jedinci velice disponováni k tomu, aby byli sexuálně zneužíváni v dětství i v dospělosti. Podle McCurry a spol. (1998) je mentální defekt velice silným faktorem ve vztahu k sexuálnímu zneužití. Podle těchto autorů se zde zejména negativně uplatňují defekty v neverbálních rozumových schopnostech.

Mentálně retardovaní jedinci obou pohlaví jsou často zneužíváni v prostituční scéně. Týká se to žen i mužů. Tak Cambridge (1996) uvádí, že mezi homosexuálními prostitutky, kteří se nabízejí na

veřejných místech v Londýně. lze nalézt mnoho mentálně defektních mladíků. Měla by tomu být věnována adekvátní pozornost. Podobně je tomu u nás, třeba mezi prostitutky na pražském Wilsonově nádraží. Podle ústního sdělení (Zvěřina 1998) je u nás mentálně defektních dívek zejména mnoho mezi pouličními a silničními prostitutkami, zatímco mezi pracovníci institucionalizovaných veřejných domů je jich podstatně méně.

Protože sexuální zneužití je ve skupinách mentálně retardovaných chlapců a dívek mnohem častější, než v obecné populaci, mělo by se na tuto možnost myslet. Zvláštní "signalizační roli" v tomto ohledu mají zejména učitelé, rodiče a vychovatelé. Kuntzag (1994) uvádí, že není jednoduché prokázat, nebo naopak vyloučit sexuální zneužití u mentálně retardovaných dívek v předškolním a školním věku. K podezření na viktimizaci většinou vede neadekvátní sexuální chování takových děvčat.

Podle Parkera a spol. (1995) existuje značná nejistota jak u policistů, tak u vychovatelů a sexuálních konzultantů, má-li se posuzovat podezření na sexuální zneužití dospělého jedince s mentální retardací. Jisté je, že zejména ve vztahu k dospělým mentálně defektním ženám se vyskytují situace, kdy je nesporné, že pachatel mužského pohlaví takovou ženu sexuálně exploatuje, když zneužívá její bezbrannosti, dané rozumným nedostatkem. Podle Warzak a Page (1990) se jím osvědčil systematický výcvik mentálně defektních dívek a mladých žen v umění odmítnout návrhy k sexuálním stykům. Takové nácvikové kurzy mají významný dopad na sexuální chování. Podle autorů se v roce po absolvování výcviku sexuální aktivity sledovaných dívek snížila podstatnou měrou.

Literatura

- 1) BAŠTECKÁ, B.: Sexualita lidí s handicapem. Prakt. Lék., Suppl., 76/1: 11-12, 1996
- 2) BRUINSMA, F.: Adaptation styles to sexual abuse of the intellectually disabled. In: 3. European Conference on Child Abuse and Neglect. Sborník, Praha, s. 14, 1999.
- 3) BRZEK, A.: Výchovná úskalí období dospívání se zvláštním zřetelem na zdravotně postižené. Otázky Defekt. 22/9: 424-427, 1980
- 4) CAMBRIDGE, P.: Men with learning disabilities who have sex with men in public places: mapping the needs of services and users in south east London. J. Intellect. Disabil. Res. 40/3: 241-51, 1996
- 5) CARMODY, M.: Invisible victims: Sexual assault of people with an intellectual disability. Aust. New-Zealand. J. Dev. Disabil. 17/2: 229-236, 1991
- 6) CARR, L. T.: Sexuality and people with learning disabilities. Br. J. Nurs. 4/19: 1135-41, 1995
- 7) CLARKE, D. J.: Antilibidinal drugs and mental retardation: a review. Med. Sci-Law. 29/2: 136-46, 1989
- 8) DAY, K.: Male mentally handicapped sex offenders. Br. J. Psychiatry 165/5: 630-9, 1994
- 9) DUNOVSKÝ, J.: Sexuální život zdravotně postižených. Zdravotnické noviny 30/16: s. 6, 1981
- 10) EGAN, T. M.; Siegert, R. J.; Fairley, N. A.: Use of hormonal contraceptives in an institutional setting: reasons for use, consent and safety in women with psychiatric and intellectual disabilities. New Z. Med. J. 106(961): 338-41, 1993
- 11) ELKINS, T. E.; Kope, S.; Ghaziuddin, M.; Sorg, C.; Quint, E.: Integration of a sexuality counselling service into a reproductive health program for persons with mental retardation. J. Pediatr. Adolesc. Gynecol. 10/1: 24-27, 1997
- 12) HASTINGS, R. P.: Staff beliefs about the challenging behaviors of children and adults with mental retardation. Clin. Psychol. Rev. 17/7: 775-790, 1997
- 13) KAESER, F.: Developing a philosophy of masturbation training for persons with severe or profound mental retardation. Sex. Disabil. 14/4: 295-308, 1996
- 14) KAESER, F.: A survey of the perceptions of twenty-three service providing agencies on the sexual behaviors of persons with severe or profound mental retardation. Sex. Disabil. 14/4: 309-320, 1996
- 15) KAESER, F.: Can people with severe mental retardation consent to mutual sex? Sex. Disabil. 10/1: 33-42, 1992
- 16) KONSTANTAREAS, M. M.; Lunskey, Y. J.: Sociosexual knowledge, experience, attitudes, and interests of individuals with autistic disorder and developmental delay. J. Autism Dev. Disord. 27/4: 397-413, 1997

- 16) KRACÍK, J.: Sexuální výchova postižené mládeže. Karolinum, Praha 1. vyd., 115 s., 1992
- 17) KUNTZAG, L.: Diagnostische Probleme bei Verdacht auf sexuellen Missbrauch an behinderten Vorschulkindern. *Prax. Kinderpsychol. Kinderpsychiatr.* 43/1: 21-6, 1994
- 18) KVAPILÍK, J.; Černá, M.: Zdravý způsob života mentálně postižených. Avicenum, Praha 1990, 135 s.
- 19) LUNDERVOLD, D. A.; Young, L. G.: Treatment acceptability ratings for sexual offenders; Effect of diagnosis and offense. *Res. Dev. Disabil.* 13/3: 229-237, 1992
- 20) MCCURRY, C.; McClellan, J.; Adams, J.; Norrei, M.; Storck, M.; Eisner, A.; Breiger, D.: Sexual behavior associated with low Verbal IQ in youth who have severe mental illness. *Ment. Retard.* 36/1: 23-30, 1998
- 21) MORÉN, U.; Brázdil, J.: Sexuální problémy zdravotně postižených, *Rehabilitácia*, 27/2: 77-79, 1994
- 22) NIEDERBUIHL, J. M.; Morris, C. D.: Sexual knowledge and the capability of persons with dual diagnoses to consent to sexual contact. *Sex. Disabil.* 11/4: 295-307, 1993
- 23) NISHIMURA, H.; Suzuki, M.; Kasahara, H.; Ushijima, S.: Efficacy of lithium carbonate on public and compulsive masturbation: A female case with mental disability. *Psychiat. Clin. Neurosci.* 2/5: 411-413, 1997
- 24) NOVOSAD, L.: Handicap, partnerství a sexualita. *Spec. Pedag.*, 5/1, 13-17, 1994/95
- 25) PARKER, T.; Abramson, P. R.: The law hath not been dead: protecting adults with mental retardation from sexual abuse and violation of their sexual freedom. *Ment. Retard.* 33/4: 257-63, 1995
- 26) PATTERSON-KEELS, L.; Quint, E.; Brown, D.; Larson, D.; Elkins, T. E.: Family views on sterilization for their mentally retarded children. *J. Reprod. Med. Obstet. Gynecol.* 39/9: 701-706, 1994
- 27) PINCUS, S.: Sexuality in the mentally retarded patient. *Am. Fam. Physician.* 37/2: 319-23, 1988
- 28) SMOLÍK, P.: Duševní a behaviorální poruchy. Maxford, Praha, 1996, 502 s.
- 29) TRUDEL, G.; Desjardins, G.: Staff reactions toward the sexual behaviors of people living in institutional settings. *Sex. Disabil.* 10/3: 173-188, 1992
- 30) TUTTON, C.; Wynne-Willson, S.; Piachaud, J.: Rating management difficulty: A study into the prevalence and severity of difficult behaviour displayed by residents in a large residential hospital for the mentally handicapped. *J. Ment. Defic. Res.* 34/4: 325-339, 1990
- 31) VOJTÍK, V.; Tůmová, Š.; Dobiášová, L.: Psychiatrická problematika mentálně retardovaných z aspektu ústavní psychiatrické péče. *Čs. Psychiatr.* 76/4: 234-244, 1980
- 32) VOTAVA, J.: Mezinárodní konference "Sexuality and Disability". (Tel Aviv, 2.-5. 3. 1992). *Čas. Lék. čes.*, 131/12: 381-382, 1992
- 33) WARZAK, W. J.; Page, T. J.: Teaching refusal skills to sexually active adolescents. *J. Behav. Ther. Psychiat.* 21/2: 133-139, 1990
- 34) WEISS, P.; Brichcin, S.: Inteligence sexuálních defikventů. *Čs. Psychol.*, 35/5, 419-423, 1991
- 35) WRIGHT, G.; Herzog, D.; Seymour, J.: Treatment of inappropriate sexual and social behaviors in a 20 year old man with Down's syndrome. *Sex. Disabil.* 10/1: 57-61, 1992
- 36) WYNNYCZUK, V.: Sexuální výchova z hlediska vybraných skupin obyvatelstva. *Demografie* 32/4: 324-331, 1990
- 37) ZUKER-WEISS, R.: Sex, mental retardation and ethics. *Int. J. Adolesc. Med. Health* 7/3: 193-197, 1994
- 38) ZVĚŘINA, J.; Pondělíčková, J.: Psychopatologické nálezy u sexuálních agresorů. *Čs. Psychiatr.* 5, 298-302, 1984
- 39) ZVĚŘINA, J.: Lékařská sexuologie. Schering AG, Praha 1994, 165 s.

SPRSV

SBORNÍK REFERÁTŮ

Vydala Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu v Praze

Uspořádal JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.

Sazba a tisk: Nová tiskárna Pelhřimov, s. r. o.

ŘÍJEN 1999

Školní program "Dospívání a menstruace"

Výukové materiály

Johnson & Johnson

Spotřební divize

*- srdečně Vás zveme k našim presentačním stánkům,
kde Vás očekávají naši zástupci,
kteří pro Vás připravili soutěže o zajímavé ceny
a podají veškeré potřebné informace*

MĚŠTANSKÝ PIVOVAR

Havlíčkův Brod, a.s.

**Dobrovského 2027
580 01 Havlíčkův Brod**